Переднє слово

З огляду на зміст мого твору уважаю потрібним сказати кілька слів про його ґенезу.

Коли восени 1914 року ми брали приступом сербську гору Яґодіну, розвинулася на її збіччі довкола мене ось яка картина: австрійці й серби, які падали на землю, пробиті багнетами крізь груди й животи, повзли у власній крові до себе й останками своєї сили вп’ялювалися завмираючими пальцями одні одним у горла й у вічі та серед смертельних судорогів у таких жахливих обіймах конали. Та найстрашніші були в тих людей очі, що зайшли більмом несамовитої жорстокості й божевілля. Тоді в мені блиснула думка, що люди — гірші звірів.

Ця картина і з нею зв’язана думка не давали мені довгі літа спокою.

Важкі муки українського народу на жорстокім базарі сучасності, наше, повне упокорення життя національних безбатченків і біблійних Лазарів на рідній землі і на чужині, загальний упадок людства в повоєннім часі, розвал моральних і духових цінностей, небувале розпаношення порожньої фрази, загальної облуди та брехні, нечуване ще в історії людоїдство між людьми завдяки сучасним Неронам, а ще вчорашнім апостолам волі і братерства — все те зродило в моїй душі думку, надихану не чуттєвим упередженням, а божевільною дійсністю, що сучасне життя по своїй суті страшніше від цієї картини на сербській горі. Бо коли у світовій війні все-таки боролася якась ідея проти ідеї за ідею, то тепер бореться проти ідеї світове хамство за хамство.

Ці почування приневолили мене задуматися над єством і ціллю життя, освітлити темні основи людської культури та протиставити її брехливості природу і створіння на її лоні. Одначе з уваги на те, що висліди моїх почувань і думок були б занадто сумні й безнадійні, я дав

моєму творові ясну, позитивну розв’язку, оперту на такій самій основній ідеї. Причина мого погідного світогляду мимо моїх важких національних, чисто людських і особистих розчарувань лежить перше всього мабуть у тому, що я пішов у мандрівку життя бодай з останками здорової душі мужицького сина. Силою сього душевного здоров’я я переконаний, що вся духова творчість безцільна й непотрібна, наскільки вона не веде людей на шлях ясних обріїв життя, не показує їм вищого призначення людського духа. Саме зовнішнє життя занадто сумне, занадто чорне й хаотичне. Коли ж твір духа поза "реальне" віддзеркалення життя не в силі дати вищої, світлом віри осяяної синтези, тоді було б ліпше, якби він не народився, бо на мою думку духова творчість повинна дати нам такий ідейний і чуттєвий зміст, якого нам життя не дає.

Сією думкою я керувався також при зовнішній і внутрішній формі мого твору, в якім я цим разом убрав мій біль у багатьох місцях у маску сміху й іронії.

Зробив я це з метою, щоб голим малюванням чорної дійсності не викликувати пригноблюючого враження, бо в літературній формі повинен біль душу хвилювати, зворушувати й потрясати, а ніколи не кидати її стрімголов у безпросвітну прірву життєвого підземелля. На випадок, якби грозило таке занадто пригноблююче враження, треба його злагодити між іншим на основі засади: ліпший регіт, ніж болючий скрегіт.

Коли мій твір буде в силі дати чутливій українській душі бодай дрібнесеньку іскру духового задовільнення за всі важкі страждання нашого народу через лукавство світу, а головно через наші власні гріхи; коли він заставить її трошки задуматися над питаннями всього буття, тоді мій біль і моя думка не пропадуть марно, бо я таким чином причинюся може до наближення бодай на малесеньку хвилинку далекої вимріяної будучності, коли здійсниться воля вічного Духа:

Хай царює світло!

Відень. 10 жовтня 1922.

Осип Турянський.

Частина перша

ПРИРОДА

Що праліс говорить?

Під розкішно-ясною ослоною світла маєвого сонця дрімає темний праліс.

Могутній, таємний, безмежний.

Його закучерявлене верховіття, похоже на легко розхвильоване широке море, дише пахощами животворної зелені, захоплюючої свіжості та стихійної сили. І манить очі й душу, як величний образ непоборного здоров’я й життя.

Прозоро-синє склепіння неба нахиляється в розмріяній задумі над сонною, темно-зеленою повінню верхів.

Праліс і небо губляться у братньому змаганні в синій безконечності. І на далекому крайнебі, що ледве мріє в ніжному тремтінні срібного проміння, зливаються в одну світло-блакитну смугу.

А в темному нутрі, у мовчазному, тайному сумерку праліс думає незбагнуту думу. Чується в найглибшому закутку душі, що тут станула велична святиня природи. Могутні, тисячолітні дерева здіймаються, неначе стовпи-велетні і тримають на своїх дужих гіллях-раменах усю живу, безкраю покрівлю мовчазного храму. Святочна тиша пралісу розбуджує в найтайнійших глибинах дивне позасвітнє гомоніння. Може

це голос Незбагнутого тут одзивається до створінь подихом весни, променями світла, пахощами моху й тінями сумерків? Хоча праліс любить сонце, та проте він і йому нерадо відслонює загадку своєї задуми. Він тільки грається з його променями на безмежному рядні зеленого верховіття. Лиш рідко де-не-де просмикнеться яскраво блискучий жмуток світла крізь безліч запашних листків та пронизує з радощами ясної цікавості мовчазні сутіні його глибин.

Очі дивляться на праліс і якесь невловиме та невиясниме почування родиться в душі. На найглибшому дні свідомості воскресає дивно таємна туга, притишена, приспана, придушена мандрівкою тисячоліть. Щось починає відзивати в серці, неначе голос жалю й болю, що кличе маленьку заблукану дитину до грудей матери. І вся невимовна велич пралісу, самоцвітна роса його листків і той всемогутній Незбагнутий, що мереже чародійну ткань незглибимої думи — все у пралісі так і говорить до далеких сотворінь:

"Діти! Чи добре ви зробили, що забули мене? О, ви бездушні! Чому ви пригадуєте собі мене на те, щоб думати про мою смерть? За те мусило впасти від мене прокляття на вас. По голих пустирях землі блукатимете тисячі й тисячі літ, доки від знаряддя, що його ви придумали на мою загибель, ви самі не згинете. Лежатимете в холодній землі, а я буду рости й вічно зеленіти на ваших могилах.

Могутній, таємний, безмежний"

* * *

Душа лине за дивним гомоном пралісу. Паде промінною краплинкою роси на квіти і листки й цілує теплою сльозою всі створіння. Чудодійним дотиком Незбагнутий перемінює її у квітку і дає їй силу відчувати душу, розуміти мову всіх рослин і сотворінь у пралісі й дивитись у глибоке джерело буття.

І очам душі розкривається незнаний світ.

Таємний, неначе безвісти вічності, понурий, мов смерть, ясний і веселий, як сонце.

* * *

Глибока тиша пралісу нараз почала розвіватися. Обізвався найперше якийсь один дужий голос, як невидна труба, що кличе когось. На гомін того голосу відгукнулися задумані дерева й живі створіння й передавали його довкруги широко й далеко. Цілий праліс ожив до якогось нового, ще тут ніколи небувалого життя. Почулися найрізнорідніші звуки радості й веселості. Та з усього гамору, крику й шуму можна було вчути виразно два слова, якими гомоніли не тільки створіння, але також уся природа:

"Буде суд! Буде суд!"

Обвина

Цар Лев скликав усіх звірів на суд, аби розглянути справу образи честі, якої допустився Вовк на Мавпі. Велика поляна не могла вмістити всіх заступників звіриного царства, бо на судову розправу явились не тільки чоловіки, але і їхні жінки, діти, внуки, правнуки, як також деякі приятелі чоловіків і багато обожателів жінок і дівчат. Із-за браку місця на землі позаймали мавпи місця на деревах. Вони зачепилися хвостами або ногами за гіляки й серед розкішного гойдання дивилися допитливими очима на всіх своїх ближніх під собою. Навіть ведмеді воліли із-за великої тісноти на долині засісти собі вигідно нагорі між гіляками. На верховіттях старезних дерев сіла тьма тьменна різнорідного птаства. Тільки орел ширяв у повітрі самітно над поляною. Були такі звірі, що зубами й рогами помагали собі пробитися крізь густу юрбу, щоби станути ближче Його Величності царя Лева та його подруги. Тих нахабних одиниць держала в карбах державна звірина поліція зі

знаменито у своєму званні вишколених собак. Коли ж на суд явилося багато уповноважених од різних-прерізних жіночих установ у звіриному царстві, як наприклад од товариства "Звірино-Жіночий Союз Боротьби з Людським Родом", від тов. "Звіринні Жінки-Патріотки", "Ліга Звіриних Жінок для Оборони Звірячої Честі" і т. д., не було вже на поляні місця для них. З прикрого положення вирятувала тоді звірів одна порода звірят, які поступили справді по-лицарські й за те удостоїлися найвищого признання з уст Царя Лева й ласкавої усмішки Цариці Левиці. Бо оте почуття геройської посвяти наказало тим звірям зробити місце жінкам таким чином, що вони уступилися зі свого місця і з крайнім нараженням свого товстого тіла і своєї чистоти влізли на краю поляни в застоялу воду. За цю лицарськість Цар Лев надав тим створінням привілей свобідного стогнання, тоді як усі інші звірі не сміли пустити ні пари з уст.

Цар Лев дав голос позовниці Мавпі, котра почала свою жалобу на Вовка ось якими словами:

"Високий Трибунале! Вовк допустився на моїй особі тяжкого злочину образи моєї честі ось яким робом: я несла додому для моїх дітей помаранчі, яких я нарвала в Лісовичах. Аж ось мені заходить дорогу цей Вовк. Не йде просто, тільки хитається з боку на бік, ніби п’яна людина. Я знаю неотесаність і грубуватість Вовка й не хочу з ним зачіпатися та й уступаюся йому. Але він хапає мене за руку, розкидає мені овочі по землі й регочеться. Я скоро збираю овочі до купи й починаю втікати. Він за мною біжить і кричить:

"Де ти, задрипанко, накрала цього краму?"

В мені кров закипіла. Мене, чесну жінку, матір одинадцятеро дітей та й задрипанкою прозивать! А він усе за мною біжить і кричить:

"Як не даси мені всіх тих овочів, то я тебе як собаку роздеру!"

Вже мав мене допасти, але, на щастя, дорога вела через ліс. Я бачу, що не жарт і одним махом скочила на дерево та вилізла на самий вершок. Вовк на долині стоїть, піниться зі злости, гризе дерево, але, звичайно, надарма і при тому кляне мене такими страшно образливими прізвищами, що мені аж соромно це все тут повторити. Він опльовував святість мого сімейного життя й топтав у багно честь моїх дітей і моїх предків. Хоч і яка тяжка ця образа, та проте я це все одним вухом слухала, а другим випускала й була готова все йому простити, бо він і сам не знав, що балакав. Друге: я не люблю волочитися по судах і даю слово честі, що вперше в моїм житті довелося мені станути тут перед Високим Трибуналом. Отже, коли він кричав на мене: "Ти задрипанко", я мовчала, коли прозивав мене злодійкою, я мовчала. Але коли…

Тут Мавпа урвала і з почуттям великого сорому й обурення закрила собі очі рукою й замовкла.

Міністр справедливості ексцеленція Слон простягнув свою трубу, відняв мавпину руку від її очей і сказав їй зичливо:

"Пані Мавпо! Соромливість набік! Мусите сказати всю правду, хоч і яка вона не була б. Отже, що вам Вовк сказав?"

Мавпа, підбадьорена батьківсько-слоновою доброзичливістю міністра, перестала вагатися й відповіла:

"Вовк мені сказав: "Ти не мавпа, ти — людина"

Як я почула це страшне слово, млість ударила на мене. Всі овочі я кинула на землю, відламала здорову шляку й зіскочила на землю, щоб зараз таки на місці зробити собі справедливість за таку нечувану образу. Але Вовк, який образив мене, як останній трус, утік од моєї мести, як нікчемний хам. Високий Трибунале! Коли в нашому звіриному суспільстві існує бодай іскра самоповаги й достойності, то в ім’я справедливості, в ім’я чести нашого жіноцтва, яке у звіринім царстві є

промінним ідеалом любові, матірного обов’язку й геройської самопожертви за своїх мужів і дітей, прошу покарати примірно Вовка за тяжку зневагу мого імені й за стоптання доброї слави й честі всього звіриного жіноцтва".

Революція

Вовк, намовлений своїм оборонцем, адвокатом Борсуком, хотів у своїй оборонній мові вбити жалобу на себе таким чином, що силкувався осмішити думки й почування Мавпи. Перше всього він зазначив, що перший раз йому доводиться чути таке безглузде твердження, буцімто слово "людина" — це найтяжча образа звірини. "Вибачте, пані Мавпо!" — говорив Вовк до позовниці,— "але коли ви не образилися, як я назвав вас злодійкою, задрипанкою, а майже мене не вбили за слово "людина" й тепер тягаєте мене за це по судах, то я мушу заявити вам ось що: "Ваше розуміння жіночо-звіриної поваги й честі, пані Мавпо, показується, уважаєте, в тому, що велика річ вас не ображає, а таке необразливе слово як "людина" вас так тяжко обурило. Це доказує, що ви терпите на нервову хворобу. Ця хвороба проявляється у вас перемішанням понять, коротко, у вашій голові, як то кажуть, перевернулися клепки..."

Ексцеленція Слон тупнув ногою, аж ціла поляна у пралісі задудніла і гримнув:

"Коли обжалуваний не перепросить пані Мавпи за цю грубуватість, я звелю сейчас одвести його у в’язницю!"

Рад-не-рад мусив Вовк узять назад нову образу.

Думки звірів поділилися на дві части. Одні міркували, що Мавпа своєю жалобою дійсно себе тільки осмішила. До тих належали відпоручники деяких домових звірят, у першій мірі вірні людині собаки, далі старі консервативні звірині круги й дипломатичні одиниці, які

шанували в людині великий заборчий хист. Вони дивилися на Мавпу з виразом легко глумливого, аристократичного спочуття, а маленькі песики-пуцики, любимці жіночого людського роду, не могли здержатися від того, щоб на знак спротиву не видати зі себе у сторону Мавпи тонесенького, салонового та при тому, щирого голоску "гав, гав, гав!"

Одна Кішка, що явилася на суд із оксамитною гарною хустиною, яку їй справила її добродійка, стара панна Святобожницька, нявкнула до Мавпи високим тенором ось як:

"Дивіться на неї! Вона має себе за щось ліпшого від людини! І хто? Така, вибачайте, мавпа!"

Та з другого боку далися чути голоси однодушності з почуваннями Мавпи. Тут на першому місці почали кричати звірині жінки-борці з товариства "Боротьба з людським родом". Дівчата й жінки з роду Бобринських, Соболів, Лисенків, Тигренків не могли переболіти жахливого вбивства, доконуваного людиною на їхніх шляхетних родах на те, щоб їхньою шкурою вбирати свої жінки й діти та вистелювати собі в пишних палатах долівку.

От тому вони й розревілися несамовито, що аж темний праліс почав ходором ходити:

"Треба бути звірячим виродком, нікчемним рабом, як пес і позбавленим звірячої гідності, як кіт, аби не бачити в людині оживотворення нечесті й наруги".

Пронизливий голос жінок-борців і їхня смілива, грізна постава розбурхали до краю почування звірячої молоді, яка почала й собі вигукувати різними голосами, надиханими ненавистю й расовою загорілістю:

"Смерть людині! Смерть її підлим прислужникам! Хай живе наша шляхетна пані Мавпа!"

Зчинився такий галас, якого темний праліс іще ніколи не чув: гавкання, нявкання, ричання, мукання, блеяння, сичання, ґелґання — все те злилося в якусь оглушливу, потворну музику, серед якої лиш рідко гомоніли невиразні та страшні прокльони на людину й тільки один одинокий раз протиснувся несміливий, але глибоко відчутий голосок:

"Хай живе людина! Гав, гав, гав!"

Всі зусилля державно-собачої поліції втихомирити звірячу братію були даремні. Не могла нічого вдіяти й жандармерія, що складалася з найдужчої породи собак. Грозила страшна метушня, що могла привести до розливу звірячої крові, тим більше, що звірині жінки-борці і звірина академічна молодь почали гурбою тиснутися в напрямі до царського престолу й обкидати царя і його правительство образливими словами. Директор поліції та комендант жандармерії звернулися тоді до правительства з проханням, аби воно дало їм військову асистенцію. Заки одначе правительство зважилося на цей жалю гідний крок, міністр справедливості Слон, уповноважений до того царем Левом, піднявся спроби заспокоїти сам розхвильований звіриний світ.

"Тихо!" — рикнув він таким несамовитим голосом, що аж листя почало з дерев падати й цілі рої дрібненьких пташок злетіли з тривогою вгору. Одночасно Слон так тупнув об землю своєю могутньою ногою, що малі звірі, які стояли недалеко від нього, аж підскочили з наглого переляку. Рик і тупіт Слона наче всіх звірів за горло вхопив. Миттю все притихло й дух залізної карності повис над усім, що виє, реве, гавкає, квакає, кудкудакає. А цар Лев запитав голосом, повним володарської величі та глуму:

"Вам хочеться бунту, революції? Дам я вам революцію, ви, щенюки, байстрюки!"

Серед загальної тиші могла тепер судова розправа продовжатися без перепон.

Прокуратор Лис Микита обвиняє людину

Слово забрав державний прокуратор доктор Лис Микита. Він уклонився глибоко цареві й цариці й почав свою промову ось якими словами:

"Високий Трибунале! Шановна Звірина Громадо! Мені припала честь виступити сьогодні як державний прокуратор у справі образи чести, доконаної обжалуваним Вовком на позовниці, достойній пані маркізі, дамі царського двору, пані Мавпі. Мушу перше всього признатися, що цей надзвичайно цікавий процес, який перший раз нам доводиться переживати в історії нашого звіриного царства, глибоко мене схвилював і розбудив у моїй душі багато питань, які торкаються взаємовідносин між нами, звірами з одного боку й між людьми з другого боку. З тієї причини я уважаю справу образи шановної пані Мавпи не особистою справою між нею й Вовком, але добачую в ній усю суть нашого звіриного життя. З огляду на це я буду старатися всіма силами зобразити злочин Вовка не тільки зі становища звіриного карного законодавства, але передовсім показати всю прірву, яка лягла межи звірами й людьми й на яку ні наші найвизначніші законодавці, ні наша звірина громадська думка не звернули досі належної уваги. І тільки треба дивуватися й жаліти, що в питанні звіриних відносин до людей, значить, у справі, яка торкається звіриної чести, безпеки й майбутнього життя наших дітей і внуків, не зроблено в нас досі нічого, навпаки, зроблено багато, щоб коштом нашої достойності, нашого майна і крові збагатити й розпанощити цю породу створінь, якій на ім’я люди. Ця наша звірина нетямучість і брак самоповаги й журби за майбутнє й була причиною цієї жалю гідної пригоди, яку скоїли плитко думаючі, малограмотні прихильники людського роду. Однак я певний у тому, що й ці нечисленні звірині приятелі людини і наші національно несвідомі, людьми збаламучені рабські душі навернуться після наших правничих, філософічних і звірино-етичних виводів на лоно нашої єдиної Звіриної

Церкви і стануть у один ряд із нами, щоби в ім’я нашої первісної, природної та здорової звіриної моралі, в ім’я звіриного братерського об’єднання й загальнозвіриного життя одностайно, збитою лавою стати на цього найстрашнішого ворога звіриного роду, якому на ім’я людина. Високий Трибунале! Шановні Браття, Сестри, Батьки й Діти славного, найстаршого на світі народу, якому на ім’я звірі! Задля нашого спільного спасіння, задля щастя і здоров’я всіх наших грядущих поколінь я кличу до всіх вас, без винятку:

"Виполіть із ваших душ усі болячки відданості, покори, терпеливості, слухняності та рабства супроти людини! Перестаньте в ім’я правди, в ім’я найвищих законів волі й життя уважати людину вищою від себе істотою! Подумайте трошки, порівняйте життя людини та її історію з життям та історією нашого звіриного роду. Тоді самі прийдете до переконання, що людина під моральним і суспільним оглядом не тільки нас, звірів, не перевищує, навпаки, людина — це найнижче, наймарніше, найнікчемніше створіння, яке дивиться на наше сонце, дихає нашим повітрям і топче нашу землю!

Знаю, що дехто з вас почує з виразом зачудування й нерозуміння оці мої слова. Ці звірі за багато тисячоліть ходили і ще досі ходять у людському ярмі, занадто пересякли вбивчою їддю так званої людської культури, щоб мене відразу зрозуміти. З тієї причини ми дамо на всі наші твердження щодо людини докази, яких не зможе захитати ні історія, ні наука, ні етика, ні філософія, не будуть у силі подолати їх навіть пекельні брами.

Високий Трибунале! Шановна Звірина Громадо! Насамперед я порівняю мораль людини з нашою звіриною мораллю. Етика каже, що основою моралі є взаємовідносини між обома полами, а людська етика додає ще до того так звану господарку грішми. Взагалі вдачу людей знаменує оце основне питання, як мужчина поводиться у грошових ділах і як жінка розуміє любов. Отже, щодо грошей, то ми, всі звірі, заявляємо згідно з правдою однодушно: всяка господарка грішми є неморальна, бо її основа, себто гріш — це найнеморальніша річ, яку собі

звірина фантазія уявити може. Історія найтяжчих людських злочинів стоїть у найтіснішому зв’язку з тим жовтим, круглим і брудним кусником металу або з тою пестрою паперовою ганчіркою, котрій на ім’я гріш. Вам, браття звірі, добре відома легенда про чорта, який забрудив нашу матір-природу своєю тілесною нечистю. Всі звірі бридилися нею та загрібали її землею. А що люди зробили? Вони випорпали цю жовту чортячу нечисть із землі й назвали її золотом. І відтоді все людське життя — це тільки відразлива боротьба за золоту чортячу нечисть або інакше: за гроші. А що ми, звірі, грошей не маємо і, Богу дякувати, їх не потребуємо, то вже тим самим відпадає з наших душ найбільша, найчорніша підстава всякої злочинності і вже тим самим ми, звірі, є високо моральними єствами в порівнянні з людьми.

Тепер кілька слів про творчу основу життя, якою і у звіринім і в людськім царстві є палкий огонь у душі, знаний під найсвятішим іменем: Кохання.

Як виглядає кохання в нас, звірів, а як у людей? Ми, звірі, даємо просто святий примір любовної вірності, поміркованості, любовного почуття обов’язку й самопожертви. Найбільша частина з нас звірів-мужчин живе ціле життя у взаємній вірній любові з одною жінкою. Правда, є в нас теж такі чоловіки, що живуть із двома або і трьома жінками, але все з тими самими. Якже ж мається річ із людськими чоловіками й жінками? Я про це не хочу сам говорити, тільки покличу за свідка очевидця, який, думаю, знає про людську любов речі, від котрих Вам, Шановна Громадо, шерсть із остовпіння й жаху наїжиться. Пане Бузьку, будь ласка, приступіть ближче й розкажіть нам лише самі дії, не додаючи нічого від себе"

Бузько свідком

На знак готовності Бузько заклекотав на близькім дереві, прилетів ближче і, ставши перед обличчям Найвищого Трибуналу на одній нозі, почав ось як говорити:

"Найвищий Трибунале! Я звів собі гніздо на стодолі одного поміщика й жив там у найбільшому щасті з моєю вірною дружиною і з нашими дітьми. Вибухла велика світова війна й мій поміщик пішов до війська. Вся моя сім’я бачила, як поміщик прощався зі своєю молодою дружиною, як вона плакала, коли віз із її чоловіком щезав на небосхилі. Мої маленькі бузенята, які м’якістю свого серденька вдалися в маму, плакали теж, так їм жаль було тих двох людей, яких доля так нещадно розлучила. Через якийсь час я прилітаю з дружиною над вечором до гнізда, а мої діти питають мене:

"Тату, чому пані поміщиця сьогодні обіймалася й цілувалася з якимось молодим паном під хатою й говорила до нього:

"Мій коханий хлопчику, мій солодкий горобчику, а не забудь сьогодні вночі прийти до мене".

"Тату, навіщо вона його потребує вночі?"

Ох, мамо-природо!

В мене серце похололо, а моя дружина мусила станути й на другій нозі, бо ось-ось мало не зімліла. Я не наважився сказати дітям правду та й не смів їм неправду говорити. Ми обоє мовчки відлетіли й замість ловити жаби стали цілий час міркувати над тим, як би врятувати наші діти від людського морального зіпсуття. Не було іншої ради, як покинути те злощасне родинне гніздо й перенестися куди-інде. Але як це зробити, коли наші діточки щойно оперилися і про літання не могло бути й мови? Рада в раду й ми обоє постановили ось що: моя дружина мала безперестанно, днем і ніччю сидіти у гнізді, а я взяв на себе завдання дбати за поживу не тільки для дітей, але і для дружини. А скоро тільки моя дружина помітила здалека, що любчик пані поміщиці вже йде до неї, накривала наші діточки своїми крилами та піснями вколисувала їх до сну так, що вони не могли нічого бачити ні чути. Ми обоє дуже раділи, що наші діти згодом забули вже мучити нас тими страшними

питаннями, значить, опіка матери відвернула небезпеку моральної гнилі, яка грозила нашим дорогим бузеняткам.

Або це не страшне, що я мусив сам пережити? Одної ночі будить мене відомий божий голос і кличе мене кудись полетіти та щось принести. Тихцем я підняв крила й хочу непомітно майнути, щоб не збудити ні жінки ні дітей. Але, як на нещастя, вони прокидаються зі сну й питають мене:

"Тату, ти куди наставився?"

Мимоволі я мусів і жінці й дітям збрехати, що лечу по жаби, бо чогось мене сон не бере... Браття звірі! Перший раз у моїм житті довелось мені брехати перед моїми дітьми й перед жінкою! Не по жаби по наказу долі я мусив летіти, тільки по те, щоби принести пані поміщиці дитину, що їй народилася з грішної любові з її коханцем!

Від того часу я ради душевного здоров’я бузячого покоління звив гніздо на сухім, самітнім дереві, здалека від людських осель".

Що папуга бачила?

Оповідання Бузька зробило глибоке враження на звірів. Навіть вірні людині створіння не сміли обізватися. Вони спустили очі й носи, а деякі з них почали тремтіти, наче соромилися й боялися чогось. А доктор Лис Микита усміхнувся в почутті своєї повної перемоги й говорив далі такими словами:

"Найвищий Трибунале! Шановна Громадо! Те, що нам вельмишановний добродій Бузько розказав, це не винятковий випадок. Кожний тут присутній бузько може, як хоче, розказати подібні й рівно жахливі історії про нечуваний упадок, а властиво про брак усякої любовної моралі в людині. А якби навіть це був виняток, то він теж наглядно знаменував би людську мораль у любові. Одначе ми, звірі, не

признаємо жодних винятків, бо ми живемо під опікою нашої матері-природи, яка приміняє до всіх звірів безвинятковi, залізно тверді, послідовні закони. Тільки людина намагається робити тяжкі виломи в законах матері-природи і протиставить їй свої марні, людські, так звані виняткові міри. З тієї причини всі людські закони — це ніщо лише, як наше звірине павутиння: велика муха його прорве, маленька мушка в нім зашморгнеться. Ха! ха! ха! Я переконаний, що нам, звірям, досить уже цього одного приміру, бо боюся, що другі приміри вразили б занадто почування наших дорогих жінок і дівчат, тих наших расово-національних героїнь вірної любові й жіночої достойності.

Одначе я зробив би кривду людським жінкам, якби не взяв тут перед обличчям звіриного світу на увагу моралі людських чоловіків.

Високодостойні Пані й Панове! Каже одна людська приповідка "Similia similibus". Треба кілька волових шкур, аби списати тільки з грубша моральний упадок людських чоловіків. Я не хочу тут говорити сам, тільки прошу Високошановну Пані Папугу, хай вона буде ласкава сказати нам дещо про людину як чоловіка"

Папуга сіла на близькій гілляці та крикнувши до Найвищого Трибуналу вивченими людиною словами "Добридень!", говорила:

"Я була кілька літ у турецькій неволі й мешкала у золотій клітці, яка висіла в так званім султанськім гаремі. Гарем — це така золота стайня, по людському палата, в котрій мешкало за моїх часів триста султанових жінок..."

"Не бреши! Це неможливо!" — рикнув сам цар Лев з найбільшим зачудуванням.

І цариця здорово рикнула. Опісля сперла свою голову на гриву царя й шепнула йому у вухо з довірливою усмішкою:

"А ти, мій старенький, кажеш мені, що тобі мене одної забагато..."

Міністр Слон закликав Папугу, щоб вона присягнула на гриву царя Лева, що зізнаватиме згідно з правдою. Папуга доторкнулася з боязню двома кігтями своєї лапки царської гриви і зложила присягу. Опісля знов сіла на гілляці й говорила:

"Триста султанових жінок було в тім гаремі. Я навчилася від тих жінок по людському говорити й розуміла кожне їхнє слово. Вони казали, що султан не здобув їх у геройській боротьбі (як це є святим звичаєм у звіринім царстві), не питав їх по нашому звичаю при сяйві місяця, чи вони кохають його, тільки купив їх, як у людей купуються забавки. І не любив цей людський цар усіх тих жінок, тільки деякі з них. Добре. Але ба! Він по короткім часі проганяв ці жінки з гарему або міняв на інші. Міняв жінки частіше, ніж наш Хамелеон міняє свою барву..."

Тут Папуга загикнулася, сказала "Добридень" і перестала балакати та відлетіла на свою гілляку.

І слова папуги дуже розхвилювали царство звірів. Старі звірі позирали на себе й хитали значущо головами, молоді звірині панночки зарум’янилися, деякі звірині холостяки плюнули крізь зуби, дві жінки-борці крикнули: "Смерть людині!", а найбільша частина звіриних жінок, які сиділи або стояли біля своїх чоловіків, розплилися в ніжних почуваннях, які вишіптували у вуха своїм чоловікам ось якими словами:

"Мій ведмедику!.. мій вовчику!.. мій зайчику!.. мій крокодильчику!.. мій ослику! Правда, що ти мене за жодну іншу не проміняєш?"

Моральний упадок звірів на людській службі.

Доктор Лис Микита говорив тепер:

"Коли я, як державний прокуратор, займаюся моральними питаннями, значить, уходжу в царину, яка належить до наших моралістів і катехитів, як Високодостойні Отці Буй-тури, Цапи й Борсуки, то роблю це з двох причин, а саме: я зачіпаю мораль настільки, наскільки вона стоїть у тісному зв’язку зі сьогоднішнім процесом; а друге — справа моралі мені не чужа, бо в цілому житті я її гостро зберігав, а далі, я маю також докторат теології, а через те потрібну в такій справі кваліфікацію. Найвищий Трибунале! Шановна Громадо! Я говорив досі про любов у звірів і про відсутність моральних основ у людській любові. Тепер буду приневолений забрати голос у справі, яка вже віддавна не дає мені спати і грозить загладою всьому звіриному світові. Цю справу мусимо вже раз ясно поставити і ще сьогодні вирішити, бо завтра вже може бути запізно. Отож я ставлю ось яке твердження, оперте, на жаль, на страшній життєвій правді: всі звірі, які або добровільно або під примусом служать людям, упали морально так низько, як і самі люди. Чоло паленіє мені зі стиду тому, що мушу ствердити таку правду; коли мушу показати Вам ці жахливі болячки, що наросли на душах великої частини звірят, які були колись нам такі дорогі, такі близькі й пожиточні. Можна навести лиш одну лагодячу обставину для них, а саме те, що причиною їх упадку, їхнього, так сказати, "очоловічення", є не вони самі, тільки людина. Наші колишні браття впали жертвою цієї непогамованої пристрасті, крайньої непоміркованості, бездонної облуди і брехні, коротко, всіх тих важких пороків, з яких складається людина. Славна Звірина Громадо! Візьміть на увагу котре-небудь звіря, що знехтувало свою національну гордість і достойність і пішло в рабську службу людині! Чи то кінь, чи то віл, чи пес, чи кіт, баран, кабан, когут, індик, качур, гусак, крілик і т. д., коротко, всі звірята без винятку, які носять на собі пятно рабства в людському ярмі, здерли під впливом людини з ясного сонця, яким є для нас Кохання, обличчя промінної святості й ідеалу та кинули його в темну прірву дешевої смислової насолоди й розпусти.

Та можна б милосердитися над упадком цих наших блудних синів, коли б вони у своїй нетямучості, у своїй затраті звірино-національної самоповаги самі не знали, що творять або, якби вони каялися за свої

тяжкі гріхи. Але на жаль, на сором і ганьбу ми тут бачимо щось якраз навпаки. Бо ото ті блудні сини й доньки не тільки не плачуть над руїнами чистої, як алмаз, душі своїх предків, але вони сміють навіть бути горді на те душевне багно, в якому вони валяються! Вони наважилися перед Найяснійшим обличчям Його Величності Пана Царя й Пані Цариці осмішувати святі почування Шановної Пані Мавпи! Вони не жахалися перед Найвищим Трибуналом і перед Славним Збором усього Звіриного Царства одверто заявити, що ми, звірі, ніщо, а людина — це все! Ба що більше! Вони своїми рабськими окликами викликали цю суматоху, яка трохи не привела до проливу невинної звірячої крови й мало-що не викликала бунту й революції, що могла повалити нашу царську династію та знищити гранітні основи звірино-суспільного ладу. Як державний прокуратор, який стоїть на сторожі Нашого Найяснішого Пана Царя й Цариці і дбає про безпеку нашої звіриної Батьківщини, я буду приневолений прикликати тих чоловіколюбних бунтарів на суд за державну зраду. Але поки що ми мусимо довести до кінця справу чести між Високодостойною Панею Мавпою й між Вовком. Отже, щоби показати справжню суть людини та її вбивчий вплив на її так звані домашні звірята, я позволю собі зробити Найвищому Трибуналові предложення призначити відповідного монаха чи попа, який мав би завдання відбути з двома бунтарями з людської школи, зі собакою та з кішкою всезвірну сповідь. Кажу "всезвірну", бо наша звірина церква уважає зовсім справедливо сповідь не якоюсь тайною розмовою межи двома особами, тільки актом душі, відомим усім звірям, значить, всезвірним".

Гіпопотам сповідає пса й кішку

Трибунал призначив на сповідника гіпопотама, як найвідповіднішого до такого завдання з огляду на його чисту душу, тим чистішу, що він мав нагоду щодня змивати її свіжою водою.

Гіпопотам станув перед престолом царя, уклонився неповоротно й закликавши собаку й кішку до себе, запитав їх:

"Яка є перша й наважніша заповідь звіриної моралі?"

Пес почав тремтіти з великого стиду й закликав плаксивим голосом: "Гав гав!"

Біле обличчя кішки так почервоніло, що його барва майже не різнилася від барви багрової оксамитної хустини на її голові. Вона спустила очі й за псом застогнала: "Няв!"

Гіпопотам хитнув головою й забалакав: "Гм... гав-гав-няв! Отже ви обоє, безбожні душі, навіть не знаєте першої заповіді?"

На мовчанку песика й кішки відповіли всі звірі громовим реготом, який довгим гомоном лунав по лісі й від якого листочки тремтіли й рухалися, наче під подувом вітру. Для доброго приміру цар Лев погладив-полизав своє наймолодше левенятко й на його бажання воно дзявкнуло голосно й гордо:

"Перша заповідь: "Люби свого чоловіка або свою жінку вірно аж до смерті".

Чутливі жінки аж розплакалися зі зворушення, слухаючи слів левенятка й дивлячись на його маленьку постать. Чапля сказала до бузьчихи:

"Кумцю-любцю, дивіться! Таке мале, а таке вже премудре!"

"Викапаний батюсь",— зауважила бузьчиха.

"А як голову задер! Справжній царевич!",— думала жирафа.

"А яка люба мордочка!",— докинула серна.

Гіпопотам приступив до сповіді. З поважного й гострого обернувся його голос у батьківсько-лагідний і він обізвався до обох грішників словами:

"Ви, грішні душі, певно навчилися від людини говорити неправду. Звертаю вам увагу на те, що на сповіді не смієте допуститися найменшої брехні, бо в такому випадку наша мати-природа, що прислухається вашим словам вухами-листками папороті, листям одвічних дерев і пелюстками квіток, покарає вас тяжко за неправду. Найбільше дерево на вас упаде; земля під вами розступиться й вас проковтне. Отже запам’ятайте це й відповідайте на всі мої питання щиро і згідно з правдою. Найперше скажи мені ти, грішний песику, де твоя жінка?"

"В мене нема жінки",— застогнав пес.

Ця відповідь викликала шум зачудування. Всі звірі не могли зрозуміти того, як яка-небудь істота може жити без жінки? А пані кабаниха висловила своїй сусідці, морській свинці думку, що жодна звірина не хотіла йому стати жінкою певно тому, що мати-природа вкоротила його на розум!..

"А чи ти знаєш, що це кохання?",— сповідав його гіпопотам.

"Знаю",— сказав пес соромливо.

"Звідкіля знаєш?"

"Я вже кохав"

"Кого?"

"Першу-ліпшу собаку..."

Звірі витріщили очі, а гіпопотам сповідав далі:

"Скільки собак ти кохав?"

Хоч і як пес боявся, але тут мимохіть усміхнувся і сказав:

"Тяжко було б їх усіх порахувати..."

Тут пані кабаниха не втерпіла. Сплеснула обома передніми лапами, штовхнула свою сусідку носом і крикнула:

"Чуєте, кумо? Тяжко було б їх усіх порахувати, каже. А я думала, що з нього такий дурнуватий штурнак. А, ти, нехристе, а, ти бусурмане поганий! Ти виродку лукавий!"

"Де ж ті твої жінки?",— сповідав далі гіпопотам.

"Це не були мої жінки... Це були мої принагідні любовниці, яких я на перший погляд покохав і в найближчій хвилі забув"

"А де твої діти?"

"Не знаю. Я й не бачив їх. Певно розлізлися по світі, як миші"

"З тебе великий грішник",— говорив гіпопотам і тяжко зітхнув.

Останні слова пса дуже розхвилювали звірину братію. Жінки почали здалека грозити псові кулаками і примовляли до нього:

"Давайте його сюди, цього розпусника, цього біса в собачій подобі! На шматки його роздерем!"

А каня лопотіла крилами перед його носом і, простягнувши гострі пазурі, кричала до нього:

"Очі йому видряпаю! Цього ще світ не бачив! Сестри і браття! Ця мала потвора — це не собака! Це — султан!"

Слон мусив знов рикнути й тупнути ногою, щоби втихомирити розбурхані звірячі пристрасті. Коли настав супокій, гіпопотам запитав пса:

"І скажи мені, блудний сину: "Чому тобі чужі ці святі імена: любов, жінка, батько, діти? Чому ти скотився в найчорнішу глибінь розховстаних пристрастей?"

Пес довго вив-плакав, потім обтер сльози і мовчав.

Усі зусилля гіпопотама і других звірів приневолити песика до зізнання, що він навчився так неморально кохати від людини, були даремні. Песик на все відповідав тільки одним словом:

"Гав, гав, гав!"

Сповідник гіпопотам аж зам’явся з клопоту й непевності й запитав:

"Що значить це собаче слово? Хто його розбере?"

Поважні звірині мовознавці, психологи й філософи мовчали. Тільки духово слабі звірі, як зизоокий звір критик Тхір і преподобний катехит Цап гикай намагалися доказати, що й собаче мовчання й гавкання з’ясовують наглядно вплив людини на моральний упадок собак.

Гіпопотам очима звернувся до Лиса Микити з запитом, що йому далі робити з песиком? Прокуратор сказав, що про покуту буде мова пізніше і просив, щоб гіпопотам тепер висповідав кішку.

Сповідь кішки була похожа на сповідь песика з тою різницею, що вона розкрила перед обличчям звірів глибокий упадок того звіриного жіноцтва, яке пішло на службу людині. Кішка закінчила свою сповідь одверто зізнанням, що неморальність у любові вона перейняла від людини.

Внесок Лиса Микити

"Звірина Громадо!",— говорив Лис Микита далі,— "я навмисне покликав для вияснення вдачі людини свідків, щоб цілий звіриний світ побачив безмірну глибінь людського упадку не тільки зі самих моїх слів, але зі самих людських діл, очевидцями яких були ті свідки. Думаю, що ніхто з поміж нас, навіть ніхто з присутніх тут домашніх звірят-рабів людини не буде більше сумніватися в тому, що під впливом людини щезли в душах домашніх звірят усі сліди цієї наймогутнішої й найшляхетнішої життєвої сили, яка зоветься Коханням. Людина та її вірний раб-звір обернули цей найсвятіший вогонь творчого життя в каламутну воду вбивчої хвилевої насолоди: чоловік обернув жінку в забавку, жінка чоловіка у знаряддя нечистих поривів. Обоє стали бездушними єствами".

Лис Микита обернувся до пса й запитав його: "Де, песику, були твої очі, що ти цього не бачив? Де твій розум, який цього не розумів? Адже ти, грішнику, мимо того всього так людині служиш, що люди тебе мають за найкращий примір службової вірності. О, рабська душе! Про тебе треба дійсно сказати:

"Вірний як пес, а влюбливий, як собака"

Лис Микита обернувся до царя Лева і промовив:

"Найвищий Трибунале! Велика Звірина Громадо! Найбільша й найкривавіша, всесвітня війна між людьми, якої свідками були ми всі, дала наглядний доказ на те, як безосновні й фальшиві були погляди на так звану вищість людського роду над звірами. Для добра звіриного роду я уважаю необхідним поставити цю справу на чергу дня рішучо та просвітлити звірині мізки, затруєні здебільшого людськими гордощами, пересудами й забобонами. Вже найвища пора пізнати нам, звірям, усе єство людського "я". Це пізнання оживить нашу надію на кращу будучність і відверне небезпеку повної заглади, яка гробить нам із боку людини. А що я чуюся початківцем у цій преважній справі, яку тепер будемо розважати, з тієї причини я за радою всіх звіриних учених кіл запросив нашого славного вченого й філософа доктора Сича, щоб він був ласкавий дати перед обличчям усього звіриного царства образ так званої людської культури. Високодостойний пане докторе Сичу, будь ласка, потрудіться ближче до Його Величності нашого Найяснішого Царя".

Філософ Доктор Сич малює образ людської культури

Доктор Сич прилетів серед ледве чутного, таємного шелесту своїх крил. Сів на близькій гилі, поправив на носі свої великі окуляри й, розгорнувши перед собою папери з папороті, почав ось як читати:

"Найвищий Трибунале! Звірина Громадо! Все моє життя я не сплю ночами та й рідко коли днями та думаю думу над розв’язкою загадки буття, над ціллю всесвітнього життя, як також над відносинами звірів до людей і на відворот. Жахлива світова війна в людськім роді вияснила мені багато основ моїх поглядів, так, що всі мої міркування являються вислідом мого глибокого переконання, опертого на непохитних підставах природи й логіки, науки й філософії, а головно на даних, які я взяв зі вселюдської різні. Я говоритиму тут коротко тільки про так звану людську культуру. Хто має очі, хай дивиться, хто має вуха, хай слухає!

На основі довголітніх дослідів, які я робив у царині праісторії всіх сотворінь на землі, я дійшов до переконання, що колись, у давніх-

предавніх часах, не було в царстві живих сотворінь поділу на звірів і людей. Були тільки звірі, які жили по закону природи і славили її своїми неложними устами. Одначе з часом одна частина звірів почала не вдовольнитися цим раєм на землі, який давав їм безмежні багатства для гарного, безжурного життя і для їх душевної насолоди. Цим звірям надоїли, знудилися щедрі овочі матері-землі. Вони, розпещені діти, почали дивитися спершу з занудою, а далі з презирством на землю, доки не відвернули від неї очей, щоб деінде шукати розкішної наживи. Таким чином підняли очі на небо й побачили там огненно-золоті сяєва, ніби якийсь дивний блискучий мак, розсипаний скрізь по безвістях безкрайого простору. Ці звірі назвали ті небесні світила зорями й почали ними чимраз більше цікавитися. Вони уявили собі, що ці зорі — це мусять бути такі розкішні ласощі, яких іще досі ніякий звірячий язик не скоштував, ні звіряча душа не відчула. Але мати-природа не створила звірів, своїх дітей на те, щоб вони дивилися на зорі й лакомилися на них. От тому ті химерні, вибагливі, нічим не насичені звірі чули великий біль очей і шиї, коли безперестанно вдивлялися в небо, бо приневолені відвертатися від землі, мусили неприродно підіймати голову догори й завертати очі. Отже, щоб улегшити собі можливість дивитися безупинно й без болю на зорі, почали ті невдоволені звірі наперекір законам природи підноситися на задні ноги або ставати диба. Робили це так довго, доки не забули зовсім ходити на чотирьох ногах, так, як мати-природа приказала й доки не обернулися в якісь дивні, двоногі істоти.

Від часу, як одна частина звірів почала ходити на двох ногах, вибухла війна між вірними природі синами-звірами з одного боку й між двоногими звірами-людьми з другого боку. Війну розпочав двоногий звір, який, піднявши раз гордо голову вгору, почав позирати згори на матір-природу й на її дітей. А дивився він із презирством на них через те, що його двоногий хід розпалив у нім огонь нового, ще більшого невдоволення й розчарування. Чому? Людина почала почувати себе чужинцем на землі, бо віддалилася двома ногами і грудьми, в котрих жила душа й серце, від матері-природи та від її законів. Одночасно людина не була в силі зірвати з неба золоті зоряні ласощі. І сталося таке: небо людину не прийняло, а земля її відкинула. Ці дивовижні,

крайнє неприродні звірі, ці двоногі, ніколи нічим не заспокоєні потвори, про котрих не знати, чи це леви, чи біси, чи вовки, чи риби, чи птиці, одним словом, це незнатищо, це, вибачте, люди. Двоногий хід людини — це хід гордості, бундючності, зарозумілості, жадоби самолюбної наживи, панування й жорстокості, коротко — це імперіалістичний хід. Звірі, і то не всі, тільки рідко мусять підводитися на задні ноги на те, щоб або боронитися від нападу або на заспокоєння голоду роздобути собі поживу. А через те, що людина ходить усе на двох ногах, вона вічно неспокійна, голодна, ненажерлива, жорстока; вона безперестанно в зачіпнім поготівлі своєї душі й тіла.

Скаже дехто:

"Адже ви, птиці, ходите теж, як люди, на двох ногах... Отже..."

На такі заміти мушу ствердити ось яку глибоку правду:

"Тому, що птиці полюбили природу, вона, добра мати, перемінила їм передні ноги у крила, щоб вони могли свобідно ширяти в піднебесних просторах.

За те ж одначе, що люди відчужилися від матері-природи, вона покарала їх таким чином, що обернула їм передні ноги в руки, котрими люди одні одних мучать і вбивають.

Тільки маленькі люди, які ще не вміють ходити на двох ногах або, сказати по людськи, рачкують, це невинні святі єства, бо вони подібні до чотириногих звірів. Одначе щойно тільки людська дитина перестане рачкувати, а вже кепське людське виховання починає перекривлювати й викорінювати з неї невинну душу й робить її поволі і правильно чимраз більше жорстоким двоногим дивоглядом природи. Я думаю, що звірі, які не раз пожерли рачкуючі людські діти, допустилися тяжкого гріху. Так не повинно бути. Ліпше було б, якби звірі забирали маленькі людські діти й виховували їх у себе. Такі звірі з людських дітей придалися б нам

дуже у звіринім царстві тому, що вони мали б великий розум, який ми могли б використати для добра матері-природи.

Доросла людина часом, але дуже рідко, забуває свою гордість і жорстокість і б’є поклони, припадає чолом до землі перед якоюсь могутньою істотою, яку вона називає своїм Богом. Лиш тоді, коли людина кається за свої гріхи й паде на чотири ноги на землю, вона у своїй простоті й покорі похожа на звірів. Так само нагадує людина забутий звичай звіриної скромності тоді, коли вона при вітанні других людей хилить перед ними голову до землі.

Та найбільше знаменує самолюбство й жорстокість людини її дивна віра у вічний рай — для себе й у вічне пекло — для других. Уявіть собі, браття й сестри звірі, що ви мусили би по смерті вічно смажитися в огні! Тільки людська жорстокість може вимріяти таку жахливу муку! Нам, звірям, досить це знати, що пекло мусить терпіти вже за життя всяке створіння, яке блудить, значить, не живе по закону матері-природи. А по смерті ми, звірі, бажаємо собі і всім нашим ворогам, навіть людям, вічного спокою.

Від часу, як люди почати ходити на двох ногах, починається так звана людська культура. Що це таке? Сучасна світова війна між людьми усунула всякі сумніви в тому, що людська культура — це одна величезна, бездонна, жахлива брехня. Найвищий Трибунале! Славна Звірина Громадо! Дякуймо всі нашій матері-природі і просім її, щоб вона все спасала нас од повітря, голоду, граду, війни й від людської культури! Хоч люди розуміють під культурою вищу форму життя, одначе вже саме слово "культура" доказує, що це — неправда. Небіжчик Коненко, славний філолог, який виховався в українських степах, дав нам своїми бистроумними дослідами з царини порівняного мовознавства доказ на те, що "культура" це — перекручене слово зі староукраїнського златинщеного слова "колітура", яке означає "коління", "мордування", "різня". Я не думаю тут розводитися широко над єством людської культури, наскільки вона виявилася в загальнолюдському світовому пожарі. Скажу тільки, що такого безміру найглибшого упадку, як у цій

війні, не пережила ні історія на нашій Землі, ні на жодній іншій планеті. Не виказує його теж ні найбуйніша звірина уява.

Що значить казкова боротьба гігантів і титанів у порівнянні зі загальнолюдською різнею? Там була велич ідеї, зате у світовій війні боролося саме розховстане божевілля, а з тисяч людських гармат ревіла несамовито тільки одна одніська безконечна пристрасть: мучтеся, конайте глупі люди, бо мені, сильнішому, ваша кров — райські пахощі, ваш плач і стогін конання — небесна музика, ваші трупи — підвалини мого життя, ваш гріш — найсвятіша мета мого буття. Безбережні ріки крові і сліз проливають люди, будують нову вавилонську вежу з людських трупів, нові піраміди з людських черепів, відмежують себе кривавими хмарами від неба, і вбивають у себе затруєні ножі, і в п’янім шалі при тому кричать, що все те роблять у ім’я культури! І властиво це правда, бо ж ми звірі, знаємо вже, що значить "культура".

Коли доктор Сич почав малювати бойову картину зі світової війни, як вороги, пробиті багнетами, повзли у власній крові до себе й завмираючими пальцями впивалися одні одним у вічі й зубами вжиралися одні одним у горла, наступили серед звірів вибухи нервових ударів і омління. З тієї причини доктор Сич перервав оповідання і сказав:

"Браття Звірі! Дякуймо нашій матері-природі за те, що ми, звірі, некультурні. Дякуймо їй за те, що живемо по її закону. Ми, звірі, як це каже латинська приповідка "naturam sequitur ducem, ergo nunquam aberrabimus" . В чім же тайна цього закону? Мати природа каже ось як: "Життя — це боротьба", в котрій сильніші створіння живуть і розвиваються коштом слабших. Отже, сильні звірі живляться слабшими звірами, сильні люди слабшими людьми. Це — основа життєвої правди. Значить, із того виходило б, що між людьми і звірами немає різниці. Хто так думав би, цей грубо помилявся б. Чому? Вся різниця тут лежить не в ідеї, а у формі. Отже, перше: звір їсть слабше створіння тільки тоді, коли зголодніє. Людина вбиває людину не для заспокоєння свого голоду, тільки на те, щоби втихомирити свою ненажерну жадобу низького самолюбства, свої поривання кровожадного нищення й виповнити свою

душевну порожнечу, яка може сміло міритися з порожнечею всесвіту. Друге: звірі вбивають себе зубами й пазурами, так, як закон природи велить. Люди нищать себе, як останні труси, а саме: колами, ножами, крісовими й гарматними кулями, затроюють собі повітря, топлять себе у воді і в ріках крови. Третє: Звірі знають добре, хто хоче їх пожерти, а хто ні, хто їм брат, а хто їм сват, а хто їм ворог. З тієї причини в життєвій боротьбі легше звірові забезпечитися від нападу. Коли, наприклад, ведмідь хоче з'їсти оленя, то олень уже здалека це знає, бо вичитує з очей, з цілої постави ведмедя ось яку щиру, правдиву, нелукаву думку: "Ти, мой, утікай, бо я тебе з'їм".

Інакше, о цілком інакше мається діло з людьми. Майже нема чоловіка, який був би певний і безпечний перед другими людьми. Він не знає, чи його найближчий приятель, ба навіть, чи його власна жінка не ошукає, не зрадить його та не вб'є йому душі й тіла. Коли, наприклад, двох вовків зустрінеться в лісі, то ні один із них не має причини бентежитися, боятися і тривожитися, бо один вовк дуже добре знає, що другий такий самий вовк, як і він. Вовк — так вовк та й годі. Коли ж одначе зустрінеться в лісі випадково двоє людей, то одному і другому серце з жаху холоне, бо одна людина думає про другу ось як:

"Сусе Христе!.. Це певно злодій... розбійник... душогуб!"

Коли люди хочуть убити других людей, то беруть собі до помочі всю найчорнішу прірву облуди, лукаво приязної усмішки, завертають побожно очі до неба, кладуть ліву руку на серце, а правою держать іззаду ніж і наче квочки до зерен пшениці раз-у-раз кудкудакають своїм жертвам:

"О, друзі, приятелі, ми ходячі міхи любові, поступу, братерства і т. д., для вашого добра... Що? Ви не хочете? Вибачте... будь ласка... вибачте... будь ласка..." І по такому вступі гайда ширити любов і т. д. — ножем! Вкінці ось яке явище, знаменне для звірів і для людей. Звірі не люблять дивитися на муки створінь, бо це противиться їх природним почуванням. З тієї причини сильніший звір убиває слабшого звіря на місці, в один

мент. Але й вид убитої звірини йому противний. Оттому він і пожирає його дуже скоро і при тому деякі звірі навіть очі заплющують. Як же вбиває людина людину? Прочитайте тільки історію про вічно закутих людських невільників, про переслідувань християн, про тортури іспанської інквізиції, про мучення людей на судах, про жахливі варварства людей над людьми в час революцій, про повільне й довголітнє конання так званих людських злочинців по тюрмах, про свідоме, розховстане, розшаліле й холоднокровне катування цілих народів народами переможцями й матимете поняття про нашу звірячість і про людську так звану гуманність. Межи звірами є тільки одна порода, яка під впливом людської жорстокості навчилася й сама мучити й катувати довго свої жертви. Це людські коти, котрі задушують бідні миші дуже поволі, серед розкішного муркотіння. Думав би хто, що при вбиванні миші кіт відмовляє жертвенну молитву... Але де там? Він так любується муками своєї жертви! Що це таке? Це овоч людської культури. Зокрема треба згадати потворну людську жорстокість, яка покаже нам одну з найнагляднішних картин виродження людської вдачі".

Боротьба когутів і биків

Доктор Сич вимовив таємні слова клятви й на темній стіні пралісу появилися дві картини боротьби, котра якраз тепер кипіла на світі. Одна картина зображувала криваво смертельний двобій межи двома когутами серед юрби людей, які нахилилися над борцями та приглядалися їм і здушеними, дикими окликами заохочували їх роздирати один одного.

Очі тих людей палали несамовитим полум’ям розкішної насолоди, а їх обличчя кривилися від потворної радісної млості. Вискубане пір’я підіймалося, наче мала хмарка над когутами, а з їх усього, вже напівголого тіла, спливала струмочками кров. Здавалося, що чим більше слабне сила когутів, з тим більшою заїлістю вони скачуть на себе й розпорюють один одного скривавленими дзьобами й кігтями.

"Звіринна Громадо!",— говорив доктор Сич,— "дивіться! Жорстокість, яку показують когути — це не їхня звіряча властивість, не їх вина — це розбещена бездушність людини, якій удалося своїм талантом перенести її на цих нещасних когутів!"

Обурення й жах звірів на вид цієї боротьби та її видців, людей, дійшли до найвищого степеня. Найголосніше висловлювали свої почування жінки-борці за звірину честь, а між ними в першому ряді сороки. Вони охрипли від безперестанного скреготіння до людей на образі: "Дамо ми вам розкошуватися нашою кров’ю, ви, французьоваті Гішпани! Ви, холоднокровно ошалілі Джон булі! Ледащо! Нікчемні виплодки!"

Кілька когутів і курок не могли витримати на своїх місцях. Вони полетіли до картини, щоб видзьобати тим людям очі. А коли одна курочка приглянулася ближче когутові, кудкудукнула-злебеділа на цілий праліс божевільним голосом: "Сусе Христе! Мій батько!" і з тими словами впала, як нежива, на землю. Треба було омлілу курку водою відливати.

Зате майже все звірине царство аж завило з радості, коли підчас боротьби биків один ранений бик настромив собі на роги тореадора, котрий червоною плахтою дразнив свою жертву. Коли одначе другі людські борці вбили в бика цілий ліс ратищ і їхня жертва почала серед крови хилитися додолу, поважні носороги, буй-тури, зубри й олені кинулися в напрямі до жахливої картини, переломали поліційний кордон та хотіли взяти на роги всіх видців, особливо пишно убраних дам, які на вид звірячої крови і смерті аж омлівали з розкішної змислової насолоди. Та в тій хвилині картина по бажанню доктора Сича щезла, а коли всі звірі після глибокого схвилювання прийшли до себе, він сказав:

"Що нам доказують усі мої виводи й ці картини, які ви якраз бачили? Вони доказують лиш одну правду, непохитну і тверду, наче граніт: коли звірі для необхідного утримання життя мусять убивати других звірів і людей, то це називається по-людському "звірство"; коли ж люди

вбивають людей не для втихомирення голоду, тільки для задовільнення своїх уроджених поривів самолюбства, жорстокості й варварства, то це по людському зветься "культура".

Доктор Сич викликає духів звіриних трупів

Тепер доктор Лис Микита обізвався словами:

"Найвищий Трибунале! Славна Звірина Громадо! Думаю, що буду речником усіх звірів, коли висловлю нашому найбільшому філософові, пану докторові Сичеві, нашу найглибшу подяку за його незвичайно цікаві та глибоко обосновані докази нікчемності так званої людської культури. Одночасно я хотів би для доповнення поняття "людина" сказати ось що: без огляду на різниці звичаїв та обичаїв у сотворінь, усі вони визначаються тим, що вміють шанувати пам’ять погибших на те, щоб душа померлих могла станути на страшний суд у своїм тілі, в якому мешкала за життя. Тільки одна людина не почуває таємної святості цього звірячого обов’язку і звичаю, старого, наче світ. Якраз тому, що наш Вельмишановний доктор філософії пан Сич має у своїй ученій голові тайну викликати духів померлих істот, я прошу його, щоб це зробив нам задля повного з’ясування людської вдачі, а саме, щоб нам показати, якою нечуваною вишуканістю знущань визначається людська культура навіть супроти звіриних трупів і як ці нещасні жертви людської жорстокості мусять навіть по смерті страждати".

Доктор Сич вимовив чародійне слово й перед очима звірів явилася якась розвійно-біла подоба, котрої однак ніхто не міг пізнати. Вона була майже гола й хоч уявляла собою духа, та проте виглядала дуже смішно, так, що одні звірі почали усміхатися, а звірині молодиці й дівчата спускали із-за наготи сієї дивної подоби очі в долину. Доктор Сич поправив окуляри на носі й запитав голосом, повним поваги та святочності:

"О, духу, який жаль маєш до людини?"

Дивна подоба витягнула шию і з глибоким болем почала жалітися:

"Сором і ганьба палить мене на тому світі. Чому ж і цей світ мене мучить? Із-за моєї наготи сміються з мене святі в небі й тепер живі єства на землі. Навіть у сні лягає моя нагота тяжкою зморою на мої груди й доводить мене до божевілля. Тоді я зриваюся зі сну й хочу собі смерть заподіяти. Роздряпую своє лоно гострими пазурами, однак пазурі навіть не задрапнуть моєї шкури, ніж із небесної кухні не проріже мені горла, шнурок із небесних заслон не зашморгнеться на моїй шиї, моя бідна головонька не розторощиться до воріт небесного царства. Взагалі ніяким чином я не в силі вмерти, бо я в небі безсмертна. О, проклята безсмертносте! О, тричі проклята людино, через котру я засуджена двигати серед найчорнішої розпуки ярмо небесного раю! А колись я була така щаслива на землі! Моя краса пишалася далеко-широко! Найславніші лицарі-козаки залицялися до мене! Навіть людські пісні славили мою красу! А тепер..."

Тут гола душа почала важко ридати, так що праліс гомоном передавав од дерева до дерева її розпучливе голосіння, а багато звіриних жінок не могли також вдержатися від сліз теплого спочуття для нещасної голої душі. Коли її плач трошки втих, душа нарікала далі словами:

"Людина мене жорстоко вбила, а мою чудову дівочу сукню, мої золотосяйні пера геть чисто з мене обскубала на те, щоб оздобити ними капелюхи своїй жінці та своїм дітям. За мій сором і ганьбу, за мою тяжку муку в небі хай ті капелюхи з моїм перами, з моєю красою, обернуться нагло в тяжкі млинові каміння та хай потягнуть усю ту сім’ю на дно глибокої ріки! Ох, горе, лишенько мені! Бодай тебе, бідна паво, мати була не висиділа з яєчка! Бодай те яєчко було ще в лоні матери зогнило! Бодай воно було маззю розлилося! Бодай..." Тут нагло доктор Сич усунув духа пави й викликав нове єство. Воно ще дивніше виглядало, ніж попереднє. Було дуже велике і складалося з кадовба, з чотирьох ніг і з шиї, а голови не було видно. З цілого тіла, з котрого була здерта

шкура, стікала темно-червона кров. Сей дух почав говорити дивно глухим, порожнім голосом, який, здається, походив із його черева:

"Любі браття й сестри на землі! Ви мене не пізнаєте. Я — колишній славний буй-лицар Тигренко. Дивіться добре на мене та й не забувайте того найбільшого обезчесника трупів, яким являється жахлива істота, на ім’я людина! Запам’ятайте собі добре мою теперішню подобу і присягніть смерть і пекло людині! Тепер я в небесному царстві чудернацьке страхіття і разом із тим посміховище й позорище всіх святих! Мою шкуру, мою шерсть, мої очі, мої зуби й мій ніс, мою мужеську подобу здер людський злочинець із мого трупа, висушив на сонці й вистелив ними свої пишні кімнати та топче (ох, ти, пекельне почуття повної безсильності!), лукаво топче їх ногами! А я не можу з шаленого гніву заскреготати зубами, не можу блиснути огнем помсти і смерті в очах, бо на моїх очах нога чоловіка спочиває! Невже можна уявити собі страшніший глум для мене? Чи можлива більша розпука лицаря, перед котрим колись усі люди і всі царі тремтіли! А тепер! О, пекельне небо! Моїми зубами, що колись роздирали найдужчих силачів, тепер людська маленька дитина бавиться!"

Тигр почав несамовито гарчати з великого болю, аж усім звірям моторошно стало. Доктор Сич зробив таємний знак і дух тигра щез.

Тепер появилася нова постать і викликала таке веселе враження, що багато звірів почало голосно сміятися. Вона була дуже товста і кругла, а замість обличчя мала ніби якусь трубу, ніби затесаний стовпець. З неї була так само здерта вся шкура і вся та душа була похожа на велику купу смальцю, підперту чотирма патиками, а п’ятий патик напереді був мабуть на те, щоб ця душа мала чим говорити. З-поміж верстви смальцю сторчали густо біля себе якісь ніби цеголки, що подобали на висмажені сіканці або "шницлі" й були пов’язані межи собою ніби грубішими й тоншими мотузками. Постать або не вміла або не хотіла обізватися й непорушно та мовчки стояла. Тоді доктор Сич був приневолений запитати її:

"Хто ти, духу?"

Постать довшу хвилину м’ялася, доки вкінці не промовила сухим, заржавілим голосом:

"У раю я — свята Доместіка,

А на землі я, вибачте, свиня".

Представилася і знов замовкла. Доктор Сич завізвав її, щоб вона розказала про свою кривду, заподіяну їй людиною та про своє життя на тому світі. Товста душа зітхнула дуже, не знати, чи тому, що їй важко жити в небі, чи може тому, що не мала охоти говорити. Вкінці обізвалася так:

"Я не знаю, де мені було ліпше, чи на землі, чи тепер у небі. Людина мене добре годувала, нема що казати. Але і святі в небі за мене дбають. Ні, в небі мені таки ліпше. Я мешкаю там сама в гарній кімнаті, маю там багато соломи, їм усе з золотого корита, в котрому все стільки харчу, що я собі з ним ради дати не можу й мушу безупинно тримати рот у кориті. На чоловіка маю жаль за те, що якраз тоді, коли я була найздоровіша, найтовстіша й чула в собі найбільшу радість життя, він мене нагло заколов. А мені ще так бажалося жити! Так бажалося мені ще порити трошки землю, покачатися ще в калюжі, попацькати своїм критичним рилом твір духа і привести ще дванадцятеро поросят! Але це ще не таке страшне, бо на те мій пан мене й годував, щоб зарізати. Це було його право. Лиш одної великої кривди не забуду ніколи чоловікові. Замість мого трупа з’їсти так, як Бог приказав, він мене порізав на шматки, поробив з мене ковбаси, начинив кишки, з мого шлунка зробив сальцесон, моє сало зашив у мішок, із мого серця виточив кров і з’їв його з оцтом! Через те я часто чую в роті якусь пекучу гіркість і взагалі не маю в небі того здоров’я, що на землі. Але це ще невелике нещастя. Та найгірше я терплю через те, що людина перемішала всі часті мого тіла й так їх понапихала, що я в небі не маю ні в десятій частині цього

здорового апетиту, яким я тішилася на землі. Слабую на запір шлунка, їм у небі більше очима, ніж ротом. Також не жаль мені, що чоловік моє м’ясо дуже пересолив. Переболю теж і те, що чоловік здер з мене шкуру і зробив собі з неї чоботи. Тільки одне мене мучить і все псує мені смак та доводить до того, що все, що з’їм, мені відбивається. Я прощу чоловікові те, що він їсть мене з сіллю, з оцтом, з перцем, паприкою, та ніколи не дарую йому того, що він їсть мене — з цибулею!"

Товста душа хотіла ще далі балакати, але доктор Сич дав таємний знак і вона щезла. Тоді доктор Лис Микита промовив ось якими словами:

"Славна Звірина Громадо! Ви чули, яких дикостей допускається людина навіть на трупах наших братів і сестер! А як далеко сягає руїнницький вплив на звірину душу навіть у позагробнім житті, це доказує нам дух нашої ближньої, блаженної пам’яті рабині, вибачте, свині, яка щойно щезла нам із перед очей. Вона сказала нам, що чоловік мав право її заколоти з тієї причини, що її годував. Ця нещасна істота, ця свиня, утратила в людському хліві всі останки звіриної самопошани та показала нам ось який недостойний, низький світогляд: людський раб за корито помий продасть і честь і життя! Це, бачите, вицвіт людської культури! Тепер згадаємо ще кількома словами так званий суспільний лад між людьми. Цей образ зволить нам намалювати наш вельми заслужений соціолог і бувший директор поліції Високошановний доктор Ведмеденко. Пане докторе, прошу ближче".

Що звірі думають про людський державний і суспільний лад?

Доктор Ведмеденко заняв своє місце й почав малювати ось яку картину:

"Найвищий Трибунале! Славна Звірина Громадо! Я вже довго живу на світі, студіював на багатьох університетах, був також на службі в людини. Отже, значить, я мав нагоду пізнати суспільний лад людства з теоретичного і практичного боку. З тієї причини радію, що буду в силі

послужити нашій загально звіриній справі своїми наскрізь предметовими увагами. Думаю, що найперше буде до речі сказати одне слово про основу суспільного ладу у звіриному царстві, щоб тим яскравіше впала в очі кожному глибочезна прірва межи звіриним і людським суспільним життям. Основним принципом звіриного державно-суспільного ладу є максима: жий коштом слабшого, але поводься з ним із почуттям чесності й лицарськості, значить, убий його так скоро, щоби слабший звір не тільки не мучився, але й навіть не помітив, коли перестав жити. З огляду на таку нашу звірину засаду, згідну з честю, з мораллю й естетикою, кожний звір навіть не знає, що це таке смерть, не думає про неї та не боїться її, бо може й мусить у противенстві до людини сказати собі ось яку глибоку звірино-життєву правду: "Я не маю найменшої причини боятися смерті. Чому? Ось чому: коли я є, нема смерті; прийде смерть, мене нема". Цієї шляхетної риси нашої звірячості ми, звірі, слава матері-природі, придержуємося з малими винятками всі.

Як же виглядає людський державно-суспільний лад? Коли наша звірина держава на те тільки існує, щоб зберігати святий закон природи, силою котрого дужчий звір мусить убивати слабшого з найменшим болем для останнього, то людська держава піднесла до свого найвищого закону оцей жахливо дикий принцип: не вбий, тільки вбивай! Убивай, сильна людино, слабшу людину тижнями, роками, десятками літ, убивай її протягом її всього життя! Не вбий, бо тоді держава тебе уб’є! Убивай, тоді будеш корисним чесним, ідеальним громадянином".

Доктор Ведмеденко кинув оком на зачудовані й дуже збентежені обличчя звірів і говорив:

"Мені здається, що не всі звірі гаразд мене зрозуміли. Справа ось яка: людська держава забезпечує життя тільки маленькій кількості людей, які є її знаряддям; щодо мільйонів других людей, то вона стосами цивільних і карних законів зв’язала їм руки, ноги й душу і зовсім їй байдуже, чи ті люди будуть мати чим жити, чи загинуть із голоду. Людська держава поділила людей на посідачів і на так званих

голопупенків або пролетарів. Уявіть собі, панове, що у нас, наприклад, який-небудь мій земляк ведмідь у приступі якогось поганого настрою вбив би нараз двадцять овець. Що ви думаєте? Невже він після заспокоєння свого голоду не відступив би других п’ятнадцять овець своїм сусідам?.."

Доктор Ведмеденко обернувся до ведмедя Бурмила і з усміхом запитав його:

"Як міркуєте, вуйку Бурмиле? Так, чи ні?"

На знак згоди Бурмило хитнув головою й бурмотнув басовим голосом:

"Гм"

"Але людина",— говорив доктор Ведмеденко,— "нагоропашить цілу гору скарбів, запхає ними горло, черево, кишені, пазухи, халяви, а коли голопупенки хочуть із тієї гори взяти дещо у свої власні кишені й черева, тоді людина кричить до них:

"Геть руки від цього, ви, обірванці, голодранці! Це не ваше, це моє!"

Для звіриних мізків, не притемнених людською культурою, просто незрозуміле те, що держава бере такого самолюбного глитая з його ненажерливим і вічно, як безодня відчиненим ротом, у свою оборону перед мільйонами тих голопупенків! Ми, звірі, не знаємо засади "це моє, це твоє". А люди на цій засаді збудували цілий свій державно-суспільний лад. Коли у нас який звір голодний, то наша держава каже йому:

"Наш край багатий і широкий: бери собі, що хочеш".

Коли ж у людській державі мільйони гинуть із нужди й голоду, то держава тільки про одне дбає, а саме, щоб ті мільйони голопупенків не

забрали, борони Боже, дещо з багатства, що його накопичив один або кілька людських особняків... Людська держава воліє, щоб ті багатства на пні зогнили, тільки щоби зберігати як найбільші святощі чисто людське право найнижчого самолюбства. Отже, людська держава на те тільки існує, щоб найбільші самолюби мали змогу скупчувати безкарно цілі гори статків і достатків; далі на те, щоб мільйони голопупенків були позбавлені в розпучливій боротьбі за життя всяких засобів і всякої свободи руху, значить, аби могли з ласки держави поволі й серед найтяжчих болів конати.

Але час од часу вдається голопупенкам розторощити трони, порвати царські ризи та замінити корону, наприклад, у звичайний собі горщик. Це в людей зоветься "революція". Одначе що тоді діється? Нема нічого страшнішого від невільника, що дорветься до жолобу державно-суспільного ладу. Тоді з давніших мучеників стають кати, з апостолів — Юди, з ідеалістів — поганці, з братолюбних одиниць — низькі самолюби, з лагідних ягнят — криваві Нерони, з невластолюбних добряг — нечувано жорстокі деспоти! І коли давніше над мільйонами людей панував коронований цар, то тепер царює над ними некоронований хам! І тоді на білу хмару наступає чорна хмара. Горе було людям під білою хмарою царів, та ще більша руїна обхоплює землю під чорною хмарою некоронованих деспотів. Тоді відчиняються пекельні ворота й пекло переносить своє царство між людей. Кожна людина непевна тоді свого життя в найближчий хвилині. Люди забувають, хто вони. Мужчини стають живими знаряддями вбивства, жінки перекидаються в божевільні гетери, великі країни червоніють од крові. І не тисяча, не мільйон, не два, а десятки мільйонів людей у дослівному значенні гинуть із голоду! Та заки умруть, вони стають людоїдами. Мати пожирає своїх дітей, брат брата, сестра сестру, сусід сусіда, чоловік жінку, жінка чоловіка! Найвищий Трибунале! Звірина Громадо! Оце так звана людська культура!"

Доктор Ведмеденко мусив тут перервати свій виклад, бо багато звіриних жінок зомліло під враженням жахливих слів ученого. Навіть сама її Величність Пані Цариця дістала нагло заворот голови й сам цар

Лев чувся спонуканий відвести свою дружину особисто в її пишну спальню, відкіля незадовго вернув сам і глибоко задуманий засів знов на своєму престолі. Коли дбайливими заходами звірів омлілі жінки й дівчата прийшли до себе, доктор Ведмеденко говорив:

"Людоїдство між людьми — це наслідок непоміркованості, глупоти й бездушності вчорашнього голопупенка. Замість задовільнитися розвалом дотеперішнього коронованого ладу та змагати поволі й обережно до здійснення рівності й свободи між людьми, перейняв неграмотний, недосвідний і голодний голопупенко ненажерливу душу від свого попередника деспота та перейшов його тисячу разів жорстокістю, лакімством і кровожадністю. Та на тім не кінець. І це найбільша іронія, про яку думаюча істота могла чути. Бо ото цей некоронований голопупенко-деспот уявив собі, що йому призначено долею силоміць накинути всьому світові новий лад його домашнього людоїдства. Цей революційний школяр, який не в силі розв’язати у своїй власній хаті проблеми абортів, хоче вирішити проблему перебудови всього світу, ба навіть цілого космічного простору!

Найвищий Трибунале! Славна Звірина Громадо! З картини, яку я змалював, виникає з логічною послідовністю ось який висновок:

"В порівнянні зі звіриною державою всяка людська держава без огляду на те, чи в ній панує цар, чи глитай, чи голопупенко — це установа самолюбної наживи небагатьох одиниць із одного боку й повільного конання мільйонів людей із другого боку.

В людськім суспільнім ладі не змінюється ніщо за винятком положення й завдання корони, котра відбуває тільки невеличку подорож, а саме: за панування царів сидить корона на голові, а за панування голопупенка стоїть догори ногами під ліжком для певної потреби так довго, доки той сам голопупенко не вийме її з-під ліжка й не покладе її собі на голову. Тоді юрба, що раніше кричала: "Смерть цареві!", тепер несамовито реве: "Хай живе цар!" Оце вічне, незмінне блудне коло людського суспільного ладу. Ніяка зміна на ліпше, ніякий

поступ тут неможливі. Чому? Люди не змінять ні держави ні свого суспільного життя, бо не матимуть потрібної до того духової сили. Щоби перемінити державно-суспільний лад, треба насамперед людям перемінити, переродити свою душу. Одначе це неможливе, бо людська душа, раз одбігши наслідком культури від природи, раз пересякнувши наскрізь багном самолюбства і гниллю брехні, на мою думку ніколи не переміниться й не переродиться. Я сказав забагато, коли згадав про можливість перероджения людської душі.

Душевне перероджения людей неможливе, а неможливе воно тому, що в людстві взагалі нема душі. Слабі останки її тліли в людях колись, але румовище й попіл світового пожару здушили, знищили їх цілком. Людська душа — це утрачений рай, який уже ніколи не вернеться".

Образ радника двору доктора Ведмеденка викликав бурю признання з боку всіх звірів. Не можна собі уявити звіриного одушевлення, що виявилося могутньою, ніколи на землі ні в небі, ні в пеклі нечуваною музикою, яка своєю сердечністю й безпосередністю почувань просто роздирала горла тисячів і тисячів звірів, од ледве чутного бриніння дрібнесеньких комашок аж до підземельно грубого й жахливого рику й реву носорогів і слонів. Всі звірині серця утворили одне серце, всі горла одне всесвітнє гармонійне горло, всі думки злилися в одну думку, яка продерлася в один потрясаючий оклик:

"Хай живуть наші славні філософи доктор Сич і доктор Ведмеденко! Многая літа! Многая літа-а-а-а-а-а!"

Кабан-шляхтич і кінь-мужик

Державний прокуратор Лис Микита забрав тепер голос і сказав:

"Найвищий Трибунале! Славна Звірина Громадо! Ми вже задовго займалися наскрізь поважними виводами по питанню єства людини. Боюся, що деякі панове звірі, особливо наші достойні пані, а передовсім

наші молоденькі краснопері, краснохвості і краснодзьобі панночки, не привикли до таких незвичайних картин і думок. Вони почали, а може небаром почнуть почувати себе ніяково. Щоб це оминути, а передовсім, аби дати нашому молодому поколінню поучну й веселу розривку, я хотів би поставити одне внесення, якого виконання причиниться може в найбільший мірі до пізнання всієї моральної та духової безвартості людини. Маю на думці так зване людське національне питання. Воно зі становища нашої звіриної думки й етики являється чимось так божевільним і одночасно так потворно смішним, що наша звірина молодь і навіть ми, всі старі звірі, будемо реготатися до розпуку, коли побачимо на наші власні очі, як людські народи національне питання розуміють і як його розв’язують. Із тієї причини я порадив би вивести перед очима Його Величності царя Лева й перед усією звіриною братією драматичну картину під заголовком "Національна боротьба між людьми". Акторами цієї картини будуть ті звірі, які зголосяться добровільно до цього завдання й котрі були на службі в людини".

Найвищий Трибунал прийняв внесення д-ра Лиса Микити. Тоді він звернувся до домашніх звірів і запитав їх голосом, який говорив, що й вони можуть у пралісі придатися:

"Хто з вас чується в силі виставити нам цю цікаву картину людської бездушності?"

Коли прокураторські очі спочили на обличчі песика, що недавно тому сповідався, псові нагло мелькнула через голову щаслива думка. Йому здавалося, що відверне від себе грозу кари за свої любовні гріхи, коли тепер використає нагоду розвеселити царя, прокуратора, трибунал і всю звірину громаду. Отже, без довгої задуми пес обізвався: "Гав, гав! Я!"

За другого актора зголосився молодий білий кінь, який дуже мав охоту побрикати собі трошки, бо ще ніколи не довелося йому стояти так довго й непорушно на одному місці. На знак згоди він заіржав весело та почав разом з псом протискатися крізь густу юрбу звірів до царя.

Державно-собача поліція звеліла звіриному народові уступитися трошки назад і на боки, щоб видовище національної боротьби було по змозі якнайбільше.

Але звірині жінки почали пронизливим геганням, сичанням, дзявканням, гавканням, скреготом, кудкудаканням і краканням противитися тому, щоби песик виступав у ролі театрального художника-актора. Цар Лев і Найвищий Трибунал мусили рахуватися з громадською думкою звіриного жіноцтва.

Тому пес не міг виступити на сцені із-за свого неморального життя. Він похилив на своєму місці сумно малу голову та почав ковтати дрібні сльози, що горохом котилися йому з очей. Серед ледве чутного хлипання він жалібно скавулів і розжалобився дуже на людину, яка звела його, колись чисту й невинну душу, як то кажуть, на пси. На його місце зголосився дикий кабан, який сказав, що вправді не служив людині, але живе близько неї в лісі та вже не раз мав нагоду пізнати на своїй власній шкурі, що це таке людина. За однодушною згодою звірів узяв кабан на себе роль шляхтича, що по думці філософа д-ра Сича уявляє собою найцікавіший, найзнаменніший і найнікчемніший, разом із тим найсмішніший тип людини на тлі національної боротьби. Кінь дістав завдання виступити в ролі українця. Сам цар Лев звернув обом акторам увагу на те, що вони не сміють ранити один одного в боротьбі, бо звірі — це не іспанці й не англійці, щоб розкошуватися непотрібним розливом звірячої крови.

Кабан і кінь станули напроти себе. Лис Микита, що лаштував і вів боротьбу, закликав до обох національних представників двох слонів, які по приказу обкрутили своїми трубами животи кабана й коня і тримали обох суперників так, аби вони не могли рушитися з місця. Лис Микита пояснив звірям, що кабан-шляхтич і кінь-мужик находяться тепер у національній неволі та звернув звіриній громаді увагу на те, що вона мусить уважити, як ці оба людські невольники будуть поводитися у своїм теперішнім положенні.

Кінь-українець насупив вуха, понурив голову глибоко в долину та почав думати важку думу.

Зате шляхтич не устояв ні хвилини спокійно. Він наїжив шерсть, почав крутити передом і задом і розпорпувати землю. Опісля підняв голову, подивився своїми малими, немудрими, лукаво впертими очима на слона й на все окруження, зацьмакав цупко й заклацав зубами. Відчинив рот так широко, що здавалося, начеб його рило геть розкололося на дві половині, які вже ніколи не стуляться та почав стогнати, грозити, плакати, кричати, благати-молити ось якими словами:

"Я кабансько-лицарський народ гербу Пся креф! Моє покоління найстарше на всьому світі, бо ще Адам і Єва їли зроблені з нас кабанисько-шляхетські ковбаси. Хто хоче знати, що це культура, хай іде до мене! Тільки я маю на виставу красу штуки, мелодію мови, шик кабанських салонів, добірність кухні й товсту круглобедрість кабаних і кабанівен! Без мене світ тюрма. Голгофа, руїна! О, високі, достойні, всемогутні можновладці світу! Не допустіть до того, щоби кривавий деспот, тупоумний слон-кат держав мене в підлих обіймах неволі! Увільніть мене, благаю вас! Без кабана-шляхтича не засяє сонце волі нікому на світі. Слово гонору даю, пся креф! Брате українче! Молю тебе, поможи мені порвати кайдани, а я тобі. За нашу і вашу вольність — рох-рох-рох! Я — Месія, розп’ятий на хресті за гріхи світу! Як вийду на волю, брате Українче, стану апостолом, огненним стовпом. Богом волі і братерства з тобою і з цілим світом! Пся креф!"

Звірина молодь почала аж заходитися зі сміху, так їй подобалася гра кабана. Але і старі звірі, що вже багато на світі бували й пережили, не могли нахвалитися мистецького наслідування шляхецької вдачі актором кабана, а зубри з біловіської пущі, які може найліпше зі всіх звірів знали особисто шляхецький рід, хитали потакуючо головами й однодушно висловлювалися ось як:

"Дуже добре. Дуже добре. Кабан так вірно наслідує ляхів, що треба сказати: шарпни кабана за хвіст, то з нього вийде лях, май діло з ляхом, то пізнаєш у нім кабана".

Менше подобалася звірям гра коня-мужика. Але ж і його роль була тяжча. Кінь мусив наслідувати українську оспалість, сумовитість, задуму, меланхолію, українську недостачу рухливої діяльності — значить, усі такі черти характеру, які не мають у собі нічого драматичного. Тільки самі найбільш освічені кола межи звірами, як сама Його Величність цар Лев, слони, буй-тури і всі учені спеціалісти-народознавці признали, що кінь вив’язується зі свого завдання так само добре, як і кабан. А що його роль така невдячна, цьому не винен кінь, тільки ті історичні обставини, серед яких витворилася українська вдача і яку кінь мусив теж вірно наслідувати. Отже кінь передавав дуже добре українську тугу за волею при помочі пісень. Він умів зворушливо відіржати історичні думи й передати словами й виразом обличчя глибоку сумовитість українських народних пісень. Та коли він заспівав пісню "Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці", "Не чужого ми бажаєм" і "Мир вам браття всі приносим", звірі не могли вийти з дива, як українська людина може в кайданах неволі показувати такий сльозаво-солодкавий світогляд, замість ударити в один однодушний громовий звук "Смерть катам!". А Лис Микита зауважив:

"Народ, який співає "Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці", не зможе скоро вибитись на волю, бо він не розуміє ось якої глибокої життєвої правди: вороженьки не гинуть, як роса на сонці, лиш вороженьків треба вбити, знищити, як нахабних щурів. А потім, панове! Що за м’якість, що за душевна розхлябаність обдарювати кривавого тирана титулом "вороженько..." Бракує українцеві ще тільки сказати: "Мій найсолодший вороженьку! Настав будь ласка, свою мордочку, хай я тебе поцьомаю..." Ха-ха-ха!

"Або таке, як "Не чужого ми бажаєм",— обізвався достойний міністр Ведмідь Бурмило.— "Щоб жити, мусить народ бажати та силою

здобувати не тільки своє, але й чуже. Бо своє народ лиш тоді збереже, коли й чуже має у своїх руках, як заставу".

"А вже просто незрозуміла душа народу, який співає пісню "Мир вам браття всім приносим",— промовив доктор Сич до Бурмила й Лиса Микити.— "Проповідувати мир, коли ціле тіло ятриться ранами в тюрмі рабства, може тільки душа невольника, що вже привик до ярма, як віл до людського плуга".

Коли Лис Микита міркував, що вже досить охкання, крику, самохвальби й несмачних закликів шляхтича до всього світу, дав потайки слонові знак пустити його і просив звірину громаду уважати на те, як цей кабан буде поводитися на волі. Щойно труба слона увільнила кабана з обіймів, як він із несамовитої втіхи здорово квікнув, наїжив щетину, задер бундючно хвіст і миттю побіг на край поляни і там шубовсть у калюжу! Викачався нівроку в нечистій воді, забрав усе слизьке багно на свої вольні плечі та прибіг назад на сцену. Там уже щось лежало на землі, завинуте в папороть. Це приніс якийсь пес. Кабан здер папороть і побачивши перед, собою блискучий ніж, дуже зрадів і сказав, що воля без ножа — це кабан без очей. Ті кабанові слова викликали велику веселість у звірів, а доктор Лис Микита дав кабанові ось яке напімнення:

"Роби собі з тим ножем, що хочеш, але раджу тобі: заки візьмеш його в рот, обвини його чим-небудь! Ніж — це символ людської культури. Можеш, кабане, як це тобі по нутру, забруджувати себе болотом, але настільки мусиш усе шанувати свій рот, аби не брудити його предметами людської цивілізації..."

Кабан завинув ніж і, взявши його за держак у рот, почав оглядатися кругом і святочно та при тому грізно заквічав:

"Моя вольна Шляхеччина мусить бути страшно велика. Пся креф! А зроблю я її великою своїм болотом, своїми клеваками, своїм ножем і

своїм кабанським рилом. Я оберну всіх звірів у шляхтичів, а як вони не схочуть, я їх рознесу, розторощу, роздеру! Уб’ю ножем самого царя Лева й засяду не його престолі, рох-рох!"

Цар Лев, який досі сидів поважний і нахмарений, зареготався здорово і ревнув: "Чудово!"

Зі запіненим ротом, із дико заіскреними очима підійшов кабан-лях до коня-Українця й почав кричати до нього:

"Від тебе почну свою історичну місію шляхецько-кабанського рила. Хто ти? Що ти таке?"

Кінь підняв голову і простягнув її до кабана так, що вона творила одну лінію з його шиєю, закотив верхню та спідню губу й показав кабанові два ряди гарних білих зубів. Це був знак, що з таких слів шляхтича навіть і кінь сміється. Цей вираз коневого обличчя припав дуже до вподоби звіриній громаді й вона почала голосними окликами підбадьорювати його:

"Славно! Славно! Дай кабанові порядну научку!"

Шляхтич наставив до коня-Українця гострий ніж і ще раз гримнув на нього:

"Що ти таке?"

Кінь-Українець заіржав так якось болюче весело, що по цілому пралісі гомонів довго звучний голос його чутливої мови "ір-ір-ір-ір!"

Мова коня-Українця роздратувала до краю шляхтича. Його заболочений рот покрився свіжим припливом піни й він почав кричати, як навіжений:

"Що це за хамська мова "ір-ір-ір!" Тепер довкола мене, тільки моя вольна, кабанська Шляхеччина, а ти — мій підданий! Ти не кінь-Українець, ти шляхтич! Як почую що раз твоє конячо-українське лепетання, сейчас тобі ножем черево розпорю! Отже, мусиш балакати до мене найкращою, найкультурнішою, наймилозвучнішою мовою на світі, якою говорять кабани-шляхтичі і яка зоветься чудово-мелодійним іменем "рох-рох!"

Останні слова кабана розпалили здоровенний регіт серед звіриної молоді, а поважний столітній дідусь Зубрицький не затаював своїх почувань і сказав до свого молодшого брата круторогого пана Волинського:

"Їй-Богу, цей кабан — це викопаний шляхтич!"

Кінь-Українець заіржав тепер іще раз із почуттям великого пересердя й почав говорити до шляхтича ось якими словами:

"Невже ти забув, кабане, як ти тому кілька хвилин тяжко стогнав у ярмі неволі? Невже ти справді не вмієш одрізняти волі від самоволі? Коли ти це забув, тоді ти не достойний волі, бо в тебе душа нікчемного раба й хама!"

"Славно, коню-Українче! Славно!",— кричали до нього одушевлені звірі.

Але шляхтич не дався збити з пантелику й розквічався так несамовито, начеб йому хто ніж під лопатку устромив:

"Не розумію! Не хочу розуміти! Пся креф! Не іркай мені у вуха так підло по-українськи! Або культурно по кабансько-шляхецькі мені рохкай або стули свою конячо-українську хавку, бо смерть на місці тобі зроблю! Пся креф гайдамацька! Рох-рох!"

Шляхтич приступив дуже близько до коня-Українця, оглянув його докладно та почав знову кричати:

"Чому ти більший від мене? Чекай, небоже, я вже тебе скорчу як слід. Чому в тебе хвіст кращий від мого? Я вже тобі його обітну! Чому в тебе така гарна постава? Я вже тебе огнем і мечем перекривлю! Чому ти такий чистий і білий? Щоб ти удостоївся високої шляхецької культури, я зроблю тебе таким чорним, як я сам"

Заболочений шляхтич був замалий, щоб успішно почорнити білу шерсть коня-Українця своїм давнім і свіжим блискучим багном. Тому почав чухатися своїм нечистим тілом до його стрункіх ніг. Кінь-Українець не міг уже терпеливо приглядатися, як цей шляхтич заболочував йому чим раз більше його тіло. Досада, лють і обридження його обхопили й він заіржав могутнім голосом:

"Смерть нікчемному шляхтичеві!"

З крайньою напругою всієї своєї молодечої сили шарпнувся кінь-Українець і нагло вирвався з невільничих обіймів слонової труби. В найближчому менті вхопив шляхтича зубами за хребет і дужим розмахом своєї гнучкої шиї кинув його високо у воздух. Шляхтич почав угорі над зачудуваним звіриним світом серед розпучливого квікання й рохкання виводити дуже дивні, смішні млинки у повітрі й нагло бабевхнув з великим розгоном у калюжу край поляни та щез у мутній воді. По хвилі показався на поверхні води й перше його слово, яке вийшло з його водою захлисненого рота, було:

"Ти не кінь... ти шляхтич!"

Звірі думали, що кабан-шляхтич лишиться вже в калюжі, яка до його вдачі та до його життя найліпше підходила. Але вони забули, що кабансько-шляхецька натура дуже завзята. Кабан виповз із калюжі та знову приблизився до коня-Українця. Був тепер такий роз’ярений, що всі

слова, звернені до коня-Українця, здушилися йому в горлі, як зім’ята бульба в макітрі. Несамовито дикими очима він позирав на Українця й був у силі говорити раз-у-раз тільки одне-одніське кабанське слово: рох-рох!

Кінь-Українець не хотів уже більше занечищувати своїх уст кабансько-шляхецьким болотом. Він ужив супроти нахабного напасника на свою волю й на своє життя оружже, властивого його вдачі. Обернувся до кабана-шляхтича задом і хвиргнув його обома копитами. Кабан-шляхтич ізнову зробив кілька млинків, але вже по землі та закачався знов у калюжу. Востаннє, вже з мутної води квікнув: "Ти не кінь... ти шляхтич", опісля довший час тільки втомлено стогнав.

Висновок Лиса Микити

Коли загальна веселість серед великої звіриної громади вже ущухла, забрав голос прокуратор Лис Микита й так говорив:

"Найвищий Трибунале! Славна Звірина Громадо! Честь і дяка нашим славним акторам, високоповажаним панам коневі й кабанові за те, що вони своїм знаменитим талантом і точним знанням людської культури дали нашій многонадійній звіриній молоді та й навіть нашим старим серцям хвилину такої розкішно веселої забави. Слава їм за те, що завдяки їхній мистецькій драматичній грі, опертій на живій життєвій правді, ми пізнали одну з найцікавіших картин людської душі. Панове кінь і кабан — це справжні артисти з божої ласки. Але я, що знаю теж докладно людське життя, мушу тут одмітити одну знаменну дію, а саме: це, що нам виставили наші славні актори, було взяте тільки зі смішного боку. Однак не забуваймо того, що так звана національна боротьба між людьми, це одна з найжахливіших, одна з найпотворніших картин виродження й упадку людської душі. Ми всі при виставі цієї картини людської культури сердечно сміялися й бавилися. Правда? Та інакші, о, зовсім інакші наслідки родить національна боротьба між людьми. Ви бачили, як шляхецтво стогнало-ридало в путах рабства, як воно присягалося, що на волі стане Месією любові, братерства й рівності. А

дивіться! Щойно шляхтич почув своє рило на волі, а вже хапає ним за горло свого сусіда! Він хоче наперекір усім законам природи огнем і мечем, болотом і брудом, так би сказати, коня здеконювати, ошляхтичити, окабанити, скабанізувати, коротко, виконати на його трупі свою так звану культуру! Для нас, звірів, це сміх і забава, але для поневолених народів між людьми така людська культура — це жахлива руїна, це нечуване мордування, розпука, божевілля, смерть! А вже найсумніша, найстрашніша проява людської душі та людської культури, а властиво людської бездушності та безладдя, то це, що вчорашній суспільний голопупенко (як його влучно др. Ведмеденко назвав) і вчорашній національний раб забувають сьогодні, що вони були нужденними рабами та тільки одне на думці мають, до одної мети змагають: жадобою нищення своїх сусідів перевищити своїх учорашніх гнобителів. Який же з того висновок? Людина бачить оживотворення нечистоти в кабані, глупоти в ослі, кровожадності в тигрі, трупоїдності в шакалі. Але я воістину глаголю вам: немає глупішого осла, більш нечистого кабана, більше кровожадного тигра й більше трупоїдного шакала над людину! Уявіть собі, достойні панове звірі, що ми по прикладу людини відступили б на хвилину від святої засади "Всякоє диханіє да хваліт Господа" й розпочали межи собою людську національну боротьбу за мову! Уявіть собі безмірну смішність і глупоту ось якої справді людської картини: гусак жадає від царя Лева, щоб він свої почування, прикази і гнів висловлював не ревом, тільки... ґеґанням! Або свиня квічить до нашого співака з божої ласки солов’я ось як: "Не співай солов’ю, а квічи так, як я, свиня!" Ми, звірі, слава нашій матері-природі, не були ніколи такі глупі й ніколи так низько не впали, як люди. В наших З′єдинених Державах звіриного царства вічно жила й житиме оця мудра засада: славте всі створіння на тисячах язиків матір-природу! Висловлюйте без перепони свою радість життя, як і чим тільки можете і вмієте: співайте, вийте, квакайте, гавкайте, бриніть, пищіть, ревіть, ричіть, іржіть, шуміть, скреготіть, кракайте, кудкудакайте! Хай цвітуть здоров’ям ваші тисячострунні горла! Хай розвивається запашною лілією кожна звірина мова во віки вічні, амінь. Тільки те бездушне, глупе, нікчемне створіння, цей виродний син матері-природи, якому на ім’я людина, хоче стоптати ногами найсвятіший заповіт природи! Тільки

людина змагає до того, щоби порвати ці тисячі струн, якими є мови в чудово гармонійній музиці всесвітнього простору та заступити їх лиш одною заржавілою струною-мовою свого брудного расового самолюбства. І зовсім природно, що ця одна струна-мова зможе видати зі себе лиш один жахливо поганий звук "рох-рох!"

Бурливий шум оплесків нагородив доктора Лиса Микиту за його виводи, котрі він висказав із найглибшим переконанням і голосом, повним святочного піднесення й польоту, то знов із ознаками їдкої іронії та презирства до людського роду.

Звірі і природа бавляться по шляхецьки

Цар Лев наказав зробити малу передишку, бо його воля була відвідати свою Найяснішу Пані Дружину, щоби подивитися, чи їй уже легше, а далі тому, щоби звірина громада мала нагоду розібратися трошки в тій величезній навалі думок, які їй довелося перший раз почути в історії звіриного царства. Коли цар віддалився від свого сонцем осяяного престолу, розвелася межи звірами дуже жива балачка над драматичною картиною театральних артистів коня й кабана. Звірину молодь зібрала велика охота наслідувати цей образ людської національної боротьби, так їй подобалася та незвичайно смішна черта людської культури. Одна молоденька панночка гуска, яка чула себе ображеною тим, що її сусід, гусак-академік не перепросив її за те, що нехотячи наступив їй на ногу, ґеґнула йому ось яке нечемне слово:

"Ти не гусак... ти шляхтич!"

Слова панни гусочки викликали регіт і бурю признання з боку майже всіх звірів та подіяли наче зараза навіть на старших, які й собі почали забавлятися людською національною боротьбою. Майже всі звірі поділилися на два расово ворожі табори та почали проти себе боротьбу на людський лад, беручи її, розуміється, тільки зі смішного боку. І коли досі звірина громада стояла весь час непорушно, наче пні дерев у

пралісі, то тепер здавалося, мовби буря зірвалася й почала кидати звірину братію то сюди, то туди, ніби розбурхані хвилі моря. Зчинився великий гамір, крик і вереск, понад яким однак лунав безупинним гомоном сміх і регіт як найживішої веселості й радості. Та серед гамору й реготу було чути виразно слова, з котрими національні напасники звертались до своїх жертв. Так, наприклад, пантера крикнула до свого сусіда образливим словом: "Ти не гіпопотам, ти шляхтич" і обоє качалися по землі з великої веселості.

Жаба глянула високо вгору і ґреґнула таку образу:

"Ти не яструб, ти шляхтич"

На всіх мовах великого царства звірів гомоніли радісні й насмішливо-жартівливі оклики кертиць, ропух, гадюк, сорок, ворон, блощиць, стоног, ослів, мулів і т. д. і т. д., до своїх ніби расових противників:

"Ти не їжак, не осел, не гад, не гієна, не шакал, не американський смердюх, не крук, не мул, не пацюк — ти шляхтич!"

Регіт звірів, що розлягався, наче шум могутнього водопаду і гримів несамовито, як понурі таємні труби, що кличуть усі створіння на страшний суд, ізбудив цілу природу зі спокійної та сонно-байдужої задуми. Від найменшої зеленої травички аж до найбільшого тисячолітнього дерева у пралісі, від ледве помітного камінчика до гранітної скелі, все почало прислухатися звірям і разом із ними сміятися-реготатися з безмежної смішності та з божевільної глупоти створінь, яким на ім’я люди. А коли кропива крикнула образливе слово до папороті: "Ти не папороть, ти шляхтич", наймогутніший дуб, який стояв, наче старий дужий козак-характерник поміж другими деревами в гущавині й почув слова звірів і рослин, так розреготався, що аж нагнув додолу свої могутні гилі, вхопився ними за боки свого грубезного пня-черева і кричав до галапасних ростин, які густими сплетами обвили його тіло:

"Ха-ха-ха, мої невдячні діти галапасики! Стисніть мені бодай кріпко моє старе пузо, а то, їй-Богу, зі сміху трісне... ха-ха-ха-ха!"

І буйна земля почала так із людської глупоти сміятися, що аж дуже позеленіла. І небо зі сміху над людьми аж надмірно посиніло. А місяць так душився з реготу, що почав хитатися на своєму небесному шляху і впав на темне верховіття пралісу. Але воно було м’яке, так що місяць тільки трошки собі обличчя подряпав. Лежав на верхів’ях, наче на темних подушках і зі сміху відчинив дуже широко уста та не був у силі їх бодай трошки зачинити тому, що його вилиці вискочили з основ. Злякався дуже й почав тривожно кліпати до сонця очима та ледве пробелькотав до нього одне слово: "Води".

Сонце послало місяцеві маленьку хмарку і вона своїм животворним холодом вилічила місяцеві звихнені уста. Навіть саме сонце сміялося сердечно з людської вдачі, так сердечно сміялося, що аж дуже упріло, як ніколи давніше. Тому почало з тугою позирати в долину та мірити своїми променями віддаль до моря, бо забажало по своїм заході в ньому здорово скупатися.

Рай у царстві "Пчолія"

Цар Лев зволив ласкаво явитися знов разом зі своєю Найяснішою Царицею серед звірів і засів з нею на престолі. Коли розхвильована повінь загальної звіриної веселості уляглася, Найвищий Трибунал збирався продовжувати велику судову розправу. Слово мав уже знов забрати доктор Лис Микита, коли нараз почув у своїм усі тихесенький шепіт, ніби ніжне бриніння маленької мушки. Хвилину слухав з великою напругою цього бриніння і притакував на знак згоди головою та примовляв при тім: "Дуже добре, дуже добре, знаменито". Коли малесеньке створіння відлетіло від його вуха, доктор Лис Микита обізвався ось якими словами:

"Найвищий Трибунале! Славна Громадо! Одне з найнепоказніших, та проте з найвизначніших сотворінь у нашім царстві, чудовий примір пильності, невсипучості, найсолодшої праці й обов’язку, наша вельмишановна ближня і сестра пані Олена Пчілка, звернула мені увагу на суспільний лад, який удалося їй завдяки її незрівняному талантові завести в нашій союзній державі Пчолії. Хоч наша Олена Пчілка собі малесенька постать, але овочі її праці незвичайно великі, цінні, солодкі. Може якраз тому, що з неї така чудова робітниця, вона не криклива, тиха. Вона не має звучного, сильного голосу, щоб могла сама нам розказати про чуда свого суспільного ладу. Друге: вона така маленька, що рідко хто з присутніх міг би її побачити. А третє: вона така ніжна й незамітна, що перший-ліпший звір міг би її взяти за яку комаху і при зіванні нехотячи або й навмисне її проковтнути. Ось із тих причин вона предложила мені невеличкий письменний виклад про пчолячий суспільний устрій. Ми його тут відчитаємо. На жаль цей виклад написаний дуже дрібненьким письмом, якого мої старі й не дуже вже бистрі очі ніяк не в силі розібрати. Ось чому я позволю собі в імені всіх присутніх панів і пань попросити нашого славного пана доктора Сича, у котрого добрий зір і чудові окуляри, щоби був ласкавий прочитати нам оце маленьке письмо. Це триватиме, думаю, недовгу хвилинку.

Доктор Сич узяв письмо, перебіг його скоро своїми великими очима та почав ось як читати:

"Суспільний устрій пчолячої держави проведений у всіх послідовностях на засаді загальної праці, рівності й сестерства. Огнищем, сонцем нашого життя й ладу є наша паніматка. Вона не на те, щоб над нами панувати та боронити кривдників від покривджених. Ні, бо перше: в нас такого поділу на дві суспільні верстви немає (це існує тільки в людей), друге: наша паніматка — це наша душа, від якої падає на кожну пчолу проміння обов’язку, згоди, любові та спільного змагання до одної мети. Перед нашою маткою ми всі рівні. Нема в нас дармоїдів ні всіх інших графів, князів, баронів, маркізів і шляхтичів, так само, як не найдете в нас ні голопупенків-пролетарів, ні жебраків. Праця в нас обов’язкова й загальна. Ледве маленька пчілка виклюється з яєчка,

ледве вперше розпустить свої прозорі крильця, а вже рветься до роботи так, що треба дуже часто уважати, щоб воно, маленьке, не взялося за скоро до праці, та не знищило собі непотрібно свого дитячого здоров’я. Я сказала про обов’язок праці. Це, так би сказати, людське поняття, яке в нас не існує. Бо кожна пчола носить у своїй крові та у своїй свідомості з дідів-прадідів глибоке почуття праці та не може, у противенстві до людей, життя без праці навіть собі уявити. З тієї причини в нас нема, як у людей, наганячів до праці, нема різних окоманів, доглядачів, директорів, капралів, генералів та інших суспільних непотребів, бо праця — це для пчіл не прикрий і конечний обов’язок, не засіб до мети, як у людей, тільки таке саме могутнє, вроджене почуття, як почуття життя й любові.

Духом нашого суспільного ладу є любов сестри до сестри, або, сказати по-людському, сестерство. Всі пчоли згинули би без любові до своєї матки, так само матка пропала б, якби перестала нас любити. Значить, пірвання зв’язку любові кінчається загальною смертю. Наша любов сестри до сестри творить чуда. Вона уможливлює всім нам одну спільну працю для спільної мети. Нема у пчіл, як у людей самолюбної засади "це моє" та низького змагання присвоїти собі те, що в людей називається "це твоє". Одиноким, найсвятішим товчком нашої спільної праці — це загальне добро пчолячого роду, одинокою заповіддю й овочем наших зусиль високий, промінний клич: це наше. Наша держава дбає за найменшу пчілку і з найбільшою Любов’ю журиться нашими маленькими немічними діточками. Годує їх медом і добрим, ласкавим словом та вколисує їх до сну гарними, ніжними пісеньками, щоб вони, маленькі, були все здорові, живі, рухливі й веселі, а не гинули так марно, як людські діти в людській державі. Хто хоче пізнати, що це любов і сестерство, хай потрудиться до нас і коли ми переконаємося, що він нам не ворог, тоді не поколемо його нашими жалами, навпаки, приймемо його, як милого гостя, не сіллю, як люди, тільки медом, як пчоли".

Тут достойний Ведмідь Бурмило не витримав і з одушевленням рикнув:

"Їй-Богу, що за чудові ідеї!"

"І саме тому, що у нас, пчіл, дух любові і сестерства є непохитною основою нашого суспільного ладу, тому, що ми всі рівні й рівно роботящі, тому, що у нас немає людського самолюбства, саме тому ми, пчоли, маємо талан і силу дати найліпший, найсолодший овоч праці: мед. Якби люди вміли такий сам лад завести в себе, як ми його маємо, тоді й вони були би в силі теж мед сотворити. Але на жаль тому, що людські порядки оперті на грубім самолюбстві, на жадобі чужого добра й на крайнім суспільнім безладді, з тієї причини люди не в силі створити мед, лише щось таке страшенне, що пчола від його самого запаху може згинути. Цей жахливий овоч людської праці зветься по-людському горілка, пиво, вино та інші такі речі, від яких кожному створінню, що себе шанує, вже на саму згадку тієї погані серце холоне.

Через людську жадобу чужого добра впала велика частина пчіл жертвою людини. І в тім найбільша трагедія пчолячого роду, що він мусить найліпший плід своєї пильності й роботячості, свій найсолодший ідеал відступити цій самолюбній ненажерливій істоті, що зветься людина. О іроніє щербатої долі! Ми пчоли не раз думали над тим, як би поширити круг нашої праці на людську царину. Ми все бачили людське безладдя та постановили посвятити наш талан і наше добре серце високому змаганню, а саме: вирвати людство з виру його вбивчих пристрастей та безладдя й завести між людьми суспільний устрій на зразок нашої пчолячої держави. Та скільки разів ми не пробували зайти з людьми в розмову по цім питанню, люди нас ніколи не зрозуміли. Даремні були наші зусилля з тієї причини, що розум людини не дорівнює розумові пчіл або сказати інакшими, людськими словами, людина замало інтелігентна, щоби зрозуміти пчолу.

Наведу з тієї нагоди розмову, яку я мала не з першою-ліпшою людиною, але з одним великим людським ученим, аби показати, як далеко стоять од пчолячого розуму навіть і вищі людські інтелекти. Я прилетіла до цього ученого й кажу до нього ось як:

"Пане, я маю готовий план перебудови вашого нещасного державно-суспільного устрою. Що ви скажете на це?"

А вчена людина каже так до мене:

"Ти, пчілочко, певно несеш мені багато меду, ге-ге-ге..."

"Ні,— кажу,— хочу людей навчити мед робити"

А вчений до мене:

"Чого ти, маленька, так бриниш? Ой, здається, ти не маєш охоти мені меду принести"

Я до нього:

"Але ж людино, послухай моєї ради, а тоді будеш просто плавати в солодкому меді!"

А він до мене:

"Скажи мені, Оленочко Пчілочко, хто тебе навчив такий солодкий медок робити? Ти така маленька, а така мудренька"

Тут я вже не втерпіла і сказала людині просто в очі:

"А ти, чоловіче, такий великий і такий, вибач, глупий..."

Так я сказала й відлетіла додому. Нема ради на людину, бо нема в людині проміння думки, яке ішло би з душі: всі почування й думки людей виходять тільки з їхнього шлунка.

З тієї причини людський розум дуже обмежений, слабий. Люди бачать, що їхнє спільне громадянське життя — крайнє безладдя й хаос у порівнянні з життям сотворінь на лоні природи. Однак замість дійти до висновку, що суспільне людське життя таке нещасне наслідком їх бездушності й нерозуму, люди у своїй порожнечі й зарозумілості кажуть ось як:

"Ми, люди, творимо своїм розумом вершок усього творіння. У других сотворінь немає розуму, а тільки інстинкт..."

Смішні люди! Не в назві суть, а в тому, що має вищу вартість у будові спільного життя і щастя.

Ба, навіть найбільші людські велетні думки висловлюють не раз такі поверхові думки, що вони являються у світлі пчолячого розуму та строгої пчолячої логіки просто недоречностями. От наприклад один із великих людських поетів, Шиллер, сказав так:

Як світ і всю небес блакить

Дух філософів не держить,

Держить усі основи

Гін голоду й любові.

Що будівлі світу не утримує філософія, це у приспособленні до людей певна річ. Але цей великий поет дуже помиляється, коли каже, що світ тримається голодом і любов’ю. Наш пчолячий розум і безпощадна логіка каже ясно ось як:

"Ніяким чином неможливо, щоби світ утримувався голодом і любов’ю з ось якої причини: де голод, там нема любові, де любов, там нема голоду. Людський голод не тільки не утримує світу й життя, але він

руйнує світ і життя. Щодо людської любові, то справжньої любові між людьми немає, бо якби вона була, не було б між людьми голоду. А це, що люди звуть любов’ю, це тільки смислове оголошення, яке вироджується опісля у крайнє самолюбство і в жорстокість. І якраз оце людське самолюбство і жорстокість — це два найглибші корені голоду мільйонів людей та їх суспільного безладдя. У нас, пчіл, існує справжня, висока творча любов і овочем цієї любові є наш розумний, на найкращих основах опертий суспільний лад. Ось чому пчоляча любов не знає й не розуміє голоду, ось чому вона утримує цілий пчолячий світ у гармонії добра, рівності і спільного ідеалу"

Виклад Олени Пчілки відбився глибоким гомоном у душах звірів: здавалося їм, що це дрібнесеньке єство, ця пчола, перенесла їх на хвилинку в якусь вимріяну райську країну, про яку святе письмо каже "ідіже ність болізни ні печали, но жизнь безконечная". Всі створіння мовчали в задумі, серед якої продиралися з доброї звіриної душі тихі зітхання наглої неясної туги за невловимим далеким щастям. А вуйки Бурмили були такі зворушені, що сльози текли їм цюрком із достойних ведмежих очей.

Доктор Сич заявив у своїх замітках до викладу, що нема в нім найменшого перебільшення, ніякої самохвальної пересади. Він сам мав намір говорити про устрій пчолячого життя пізніше, в рішаючій хвилі. Коли ж воно склалося так, що Високодостойна Олена Пчілка дала у своїй доброті сама цей виклад, то він їй тільки може бути вдячний за те, що вона його виручила, бо висловила свої думки краще від нього.

Аж після слів доктора Сича звірі наче отряслися з розмріяної задуми й вернули у світ дійсності. Тоді на всіх мовах звіриного царства розітнулися голосні оклики, повні признання й одушевлення:

"Хай живуть наші промінні теслі життя! Хай живуть наші пчоли! Многая літа!"

Або звірі або люди!

Слово забрав прокуратор Лис Микита й почав так говорити:

"Браття й сестри! Зміст викладу нашої достойної Пані Олени Пчілки — це не казка з царства уяви, це не життя блаженної душі у позасвітнім раю, це жива дійсність, така сама дійсність, як дійсністю є наш Найяснійший Пан Цар і Його Величність Пані Цариця, як дійсністю є ви всі тут, мої Браття й Сестри, як дійсністю є разом із вами й моя маленька особа. Ми освітлили з усіх боків проблему цього страшного, жорстокого дивогляду природи, що зветься людина. Всі найвизначніші заступники нашого звіриного царства, найпреподобніші преподобники отці нашої звіриної церкви, наші найглибші книжники-філософи, соціологи, наші найбистріші теоретики й найдосвідніші практики, одним словом, усі промінні світила нашої звіриної думки й нашого життя розвіяли всі пересуди й сумніви, що торкаються цього дивогляду, розв’язали цю загадку, що їй на ім’я людина. І розв’язка цієї загадки показала нам предметове, дійсне обличчя людини, обдерте з маски облуди і брехні, котра зветься: людська культура. Я переконаний і думаю, зі мною переконані всі звірі без різниці роду, віку, віросповідань, народності, держави, в оцій одній думці: якби ми не були виказали всієї марності й нікчемності людського роду довгими, глибокими й непохитними основами моралі, філософії й соціології, тільки були почули один коротенький виклад нашої славної маленької героїні Пані Пчілки, ми всі звірі однодушно, як один звір, були б закликали:

"Досить! Вже все нам ясне! Вже бачимо якнайвиразніше вищість звіриної істоти над людиною! Вже чорніють під нами безмірні челюсті безодні, в котрих валяється, блудить, божеволіє, себе нищить і гине людство! Але нам байдуже, що людина з людиною робить. Хай люди себе мордують, роздирають, палять вогнем, топлять у воді та у власній крові! Та не байдуже нам повинно бути те, що людина простягла свої хижі, нечувано грабіжні руки на нашу звірину землю, на наш зелений квітучий рай! Мільйони наших батьків, матерів, синів і дочок упали й падуть безупинно страшною жертвою людського двоногого виродка

природи! Я не хочу у своїй скромності згадувати жахливої смерті моєї найдорожчої, блаженної пам’яті дружини, яку двоногий людський дикун безпощадно замордував!"

Уста доктора Лиса Микита почали тремтіти й він перестав на хвилину говорити. Стрепенувся й розказував:

"Пам’ятаю так, як нині. Вцілена кулею, моя дружина паде. З її грудей так бухає кров, обкипіла, почорніла. Вона вмирає і кличе до мене останній раз:

"Мій любий, бувай здоров... Дбай за наші діточки"

Кінець. Смерть! Перше моє почування було: "Гинь разом із нею!"

Стаю коло мертвої дружини й наставляю груди до людського напасника. Гукнув стріл. Не чую болю... Не вцілив. Божевілля мене обхоплює. Не знаю, як і коли, тільки одне пригадую: скачу людському розбійникові на груди та в одному менті видираю йому пазурами очі з лоба. Га-га-га! Ох, солодка помсто! Міняй, продавай, зраджуй, убивай, людський трусе, власні жінки, але смерть і пекло тобі за вбивство звіриної жінки!"

Багато звіриних жінок голосно плакали при оповіданні доктора Лиса Микити. А одна гарна лисичка-вдовичка обтерла сльози з очей і не забула при тому станути так, аби Лис Микита побачив усю її красу. Коли ж прокуратор глянув задумано на неї, вона тяжко зітхнула і сказала з болем, перемішаним із ознаками жіночого залицяння:

"Тяжко-вдівцеві без жінки, а вдовиці без чоловіка"

Доктор Лис Микита усміхнувся ласкаво до неї й говорив:

"З огляду на всі глибокі й мудрі думки, які ми почули досі в часі сьогоднішньої судової розправи, я не боюся закиду, буцімто я хочу поборювати людину з чисто особистих причин. Справа занадто ясна й занадто небезпечна для життя й будучності всіх звірів, щоб дивитися на неї з поверхового, легкодушного або особистого становища.

Найвищий Трибунале! Славна Звірина Громадо! Всім нам, звірям, грозить заглада і смерть од людини. А що людина не зречеться за ніяку ціну свого наміру знищити царство звірів, я ставлю справу людсько-звіриних відносин принципово ось як: або звірі або люди! Або ми, звірі, мусимо згинути з рук людей або люди мусять умерти під кігтями звірів! Третього виходу нема! Ми в сьогоднішній незабутній розправі виказали ясно, що зі становища життєвого принципу матері-природи життя — це боротьба. А з тієї боротьби вийдуть переможцями ті створіння, котрі визначаються вищим розумом і вищою моральною силою. Ми дали докази, ясні як на долоні, що людина віддалилася від матері-природи, відцуралася її та наслідком своєї культури впала глибоко під рівень звіриного розуму і звіриної моралі, як це між іншим виказує світова війна, а ще в більшій мірі повоєнна сучасність між людьми. Значить, людина стратила через ту свою велику брехню, що називається культура, право на життя. Отже, в ім’я матері-природи, в ім’я розвитку й розцвіту всесвітнього життя я думаю, що буду виразником почувань і думок усіх звірів, коли з глибини моєї душі крикну:

"Смерть людині!"

З одушевленим завзяттям перехопили звірі цей оклик і з кожного звіриного горла, на тисячних звіриних мовах зарокотіли громом два могутні і страшні слова:

"Смерть людині!"

Лиш цар Лев мовчав, а може ще дехто. Доктор Лис Микита говорив далі: "Не потребую навіть і згадувати про те, що питання, чи слово

людина криє в собі всі знамена тяжкої образи звіриної чести, нашою судовою розправою вже безсумнівно вирішене. Я певний у тому, що тепер не найдеться ні один звір, який не набрав би якнайглибшого переконання, що Вовк допустився тяжкого злочину образи чести достойної маркізи дами царського двору пані Мавпи через те, що прозвав її людиною. Та з огляду на те, що це справа не тільки самого Найвищого Трибуналу, а загальна всезвірина справа, я ставлю під голосування всіх звірів ось який внесок:

"Хто зі звірів переконаний, що слово "людина" становить образу звіриного імені, хай голосує по старозвіриному конституційному звичаю ось як: хвостаті звірі зволять ласкаво піднести при голосуванні хвости "за", не піднести, коли голосують "проти". Птиці й комахи розпустять крила "за", не розпустять "проти".

Звірі прийняли внесок Лиса Микити і президент Найвищого Трибуналу міністр Слон піддав його під голосування.

Цілий звіриний світ голосував за тим, що слово "людина" є образою звіриної честі.

Цар Лев сидів у понурій задумі та дивився на безліч різноподібних хвостиків, хвостів і хвостищ, які піднялися над звірами.

Немає математика, щоби всі ті хвости полічив, не має пера, щоб їх могло списати. Праліс хвостів серед пралісу дерев!

Поведінка осла

Слон хотів уже урядово оголосити вислід голосування, на основі якого звірі добачують у слові "людина" однодушно образу честі. Але в останній хвилині доктор Лис Микита помітив, що осел не підняв хвоста. Зачудований і подражнений він запитав його:

"Пане Осле, невже ви не уважаєте слово "людина" образою звіря?"

Осел відповів:

"І-я, і-я ... так... воно образа..."

"Так чому ж ви, пане Осле, та свого шановного хвоста не підняли?"

"Як же ж мені його піднести?",— дивувався осел.

"Як то як?",— усміхнувся прокуратор.— "От так: хвіст узяти тай підняти..."

Осел на те сказав:

"Добре вам так говорити, пане покараторе..."

"Чому я його не бачу, пане Осле?"

"Що ж я тому винен?",— боронився осел.

Доктор Лис Микита усміхнувся здивовано і сказав:

"Або я сліпий або ви, пане Осле, вибачте, несповна розуму..."

Осел поясняв:

"Пане покараторе, в мене трошки, вибачте, розуму єсть, а тільки я хвоста не маю..."

"Чому?",— дивувався Лис Микита.

Осел відповів питанням:

"Як же ж мені мати хвіст, як мені його людина відірвала?.."

Останні слова осла викликали веселість у звірів-мужчин, а крайнє обурення на людину серед звіриного жіноцтва. Досада перейшла в роз’ярення, коли одна панна Ослівна залилася рясними сльозами та заридала ось якими словами:

"О, проклята будь людина, що так мені опоганила мого нареченого!"

Собача вірність

Найшовся лиш один звір, який пішов проти думки всіх звірів. Це був Пес.

Доктор Лис Микита глянув на нього гострим поглядом і запитав його:

"Чому ти, єретику, думаєш інакше, ніж усі?"

Пес, який досі поводився непевно й боязливо, обізвався нараз із якоюсь дивною рішучістю:

"Найясніший Царю! Браття й сестри по природі! Убийте мене! Я вірно служив моєму людському панові й моя совість наказує мені скоріше умерти, ніж зламати вірність людині".

Як почули ці слова жінки з товариства "Звірино-Жіночий Союз боротьби з людським родом", заметушилися так, неначе би хто їх окропом обіляв. Зняли оглушливий вереск і пустилися бігцем до пса, щоб його на місці роздерти. Пес чекав супокійно на смерть і без боязні дивився на заіскрені очі жінок, які вже ось-ось мали його допасти. Ще кілька хвилин — і вірна псова душа не буде вже на цьому світі. Ще три хвилини... ще дві... ще... Нараз повітря роздер могутній голос. Це сам цар Лев так рикнув, що, здається, саме пекло злякалося:

"Геть відсіля, ви, крикливі баби-борительки!"

В одну мить вернули жінки на своє місце. Стояли мовчки та неспокійними й боязливими очима позирали на царя й не могли собі з'ясувати такого наглого вибуху його великого гніву. А цар Лев довго мовчав серед загальної глухої тиші. Вкінці обізвався спокійним голосом, але повним царської волі й рішучості:

"Вірність і готовність умерти, щоб вірності не зламати, спасає життя. Пес буде жити, бо він своєю вірністю змив зі себе всі свої гріхи".

Настала понура мовчанка, серед якої звірі старалися збагнути глибину царських слів.

Та найбільше враження зробили слова царя про вірність на пса. Це його душу так розхвилювало, що він не знав, як сидіти, як рухатися і що взагалі зі собою почати. Не тішило його те, що царська воля спасла йому життя. Ні, його прошибло наскрізь почуття якоїсь безмежної вдячності цареві за те, що ніхто зі звірів не відчув і не зрозумів його вірності людині, тільки він сам одинокий — цар Лев. Тому пес із радості гавкав-плакав, вив-сміявся, скавулів, а його вдячний хвіст так неспокійно крутився-вертівся, начеб хотів одірватися від його тіла. Серед виру почувань пробивалася чимраз більше до його свідомості лиш одна думка:

"Побіжи до царя, припади йому до ніг і цілуй, цілуй їх! А як цар тебе розтопче, не питай! Згинеш із почуттям, що ти почув признання за свою вірність людині з найвищих уст..."

Оголомшений, п’яний бурливими почуваннями, пес не знав сам, коли рушився з місця й пустився до царя. Не йшов, не біг, тільки з найбільшою покорою та відданістю повз по землі і вривано скавулів з великого зворушення. Не бачив ні синього неба над собою, ні темної зелені пралісу, ні звірів довкола себе. Його очі вдивлялися тільки у

величну постать царя й силкувалися з боязню і з найбільшою пошаною розгадати загадку царських очей. Однак очі царя дивилися десь далеко понад звірів із важкою задумою та не звертали ні одного разу уваги на пса. Вкінці пес приповз до царя і з тихим скавулінням, у якому тремтіла вся його душа, почав йому лизати ноги. Тоді цар неначе стрепенувся. Глянув на пса і сказав йому напів спочутливо, напів глумливо:

"Іди собі на своє місце!"

Пес біг і щойно тепер побачив, як уся звірина громада вперла в нього свої очі. Він почував себе таким щасливим, як ніколи давніше й рад був у тім розкішнім почутті цілувати кожну квітку, кожного звіря, кожне дерево й заспівати цілій природі пісню щастя.

Заява адвоката доктора Борсука

Тепер Найвищий Трибунал мав вислухати оборонця Вовка Борсука. Одначе замість розпочати оборону адвокат доктор Борсук дав ось яку заяву:

"Найвищий Трибунале! З огляду на те, що перебіг дотеперішньої судової розправи виказав нечувану безвартість людини, слово "людина" є такою тяжкою образою звіриної чести, що я уважаю своїм обов’язком одмовитися від ролі оборонця обжалуваного Вовка. Я був усе своє життя чесним адвокатом і безупинно уважав на те, щоб ніколи не брати у свої руки справи, яка не погоджувалася з моїм переконанням, із честю та святістю звіриного імені. Признаюся, що я перший раз у своїй довголітній адвокатській праці дуже грубо помилився, коли взяв на себе оборону у справі образи чести Високодостойної Маркізи Мавпи. Зробив я це тому, що був уповні несвідомий великої образливості, яка криється у слові "людина". Тепер на старості моїх літ мені неначе розкрився новий світ. Отже я направляю свою помилку та заявляю, що ніяким чином не буду боронити Вовка, бо ж неможливо силкуватися зробити з ночі день, а з чорної плями ясне сонце".

Оборонна промова доктора Борсука

Найвищий Трибунал не прийняв до відома заяви доктора Борсука з тим обоснуванням, що вона не годиться з засадами звіриної справедливості й безсторонності. З тієї причини доктор Борсук мусить аж до кінця довести взяту на себе оборону, тим більше, що якраз тепер рішається доля обвиненого Вовка.

Доктор Борсук усміхнувся якось хитро й загадково та почав оборону Вовка ось якими словами:

"Найвищий Трибунале!

Я глибоко переконаний, що справу образи чести, якої допустився Вовк на Високодостойній Пані Мавпі, треба поставити з принципового становища. В тім я згоджуюся зовсім із думками Високошановного пана прокуратора, доктора Лиса Микити. Але я хотів би піти ще далі і з тією метою я позволю собі розказати одну незвичайно знаменну подію.

Лежу я раз у лісі, схований між густими кущами та дрімаю по обіді. Аж тут чую якийсь шелест! Дивлюся крізь листя й бачу ось яку картину: людська дівчина обіймає під деревом хлопця, цілує його пристрасно й раз-у-раз питає його:

"Правда, мій любий... ти мій, ти мій навіки?"

Бачу, що хлопець навіть не в силі відповісти, бо дівчина все зачиняє йому уста своїми цілунками. Аж коли вже мабуть утомилася від жагучого цілування, я почув слова:

"Так, люба... я твій..."

Аж бачу: до закоханої пари закрадається друга дівчина. Підходить близько і як не злебедить:

"Дам я тобі відбивати мені мого нареченого, ти, мавпо!"

Хлопець утікає, а обидві дівчині здирають тобі капелюхи й мені здається, що одна одній хоче волосся на голові обірвати. Признаюся, що я дуже не люблю дивитися на лисі жінки. От я й шелеснув сухим листям і крикнув "Гу!" Дівчата злякалися і втекли.

Найвищий Трибунале! Ця подія у зв’язку з нашим сьогоднішнім процесом силує мене до поставлення ось яких двох кардинальних питань:

Перше: чи звірина допускається образи честі, коли назве другу звірину людиною?!

Друге: чи людина допускається образи честі, коли назве другу людину мавпою?

Отже — по чиїм боці правда. Щоб на це правильно відповісти, треба всю справу розглянути не з вузького, національно-звіриного, але з глибокого, філософічного, так би сказати, з космічного становища. З тієї точки погляду мусимо сказати ось що: "Неможливо, щоб і звірі й люди мали слушність, бо в такому випадку ми мусили би прийняти існування двох правд і двох честей. Одначе ми, звірі, знаємо, що у всесвіті існує тільки одна правда й одна честь. Як же мається річ із людьми? Наші славні філософи і правники, Високодостойні панове доктори Сич, Ведмеденко й Лис Микита висвітлили дуже глибоко й основно це питання. При слуханні їх неоцінених слів мені впали на думку деякі подробиці, якими я собі позволю доповнити загальний образ людського "я" для безсумнівної, вповні предметової відповіді на обидва мною поставлені питання.

Слово "людина", що його Вовк кинув у лице нашій Достойній Пані Мавпі, нагадує мені ось які слова святого письма: "Отпусти єму, Господи, вся прегрішенія єго, ібо раб сей божій сам не відает, что

глаголет". Я міг би поставити внесок, аби Вовка взяти на сповідь і таким чином дізнатися, чи він був свідомий великої образливості слова "людина". Однак я переконаний, що така сповідь зайва, бо коли я й навіть багато звіриних книжників і філософів не розуміли образливості цього слова, то звідкіля могла це знати така неграмотна особа, як наш бідний Вовк?

Найвищий Трибунале! Прошу не спускати з очей загального грубого незнання Вовка, його лихого виховання, як також того, що мати-природа стала Вовкові мачухою. Вона дала йому занадто великий шлунок і занадто тісний розум. Наслідком того Вовк є все неситий, а через те невдоволений, лютий, жорстокий. Було б несправедливо потягати його за ці хиби характеру до відповідальності.

Вовк — і це зазначаю з притиском — образив Високодостойну Пані Маркізу Мавпу не свідомо, не навмисне, тільки наслідком дідичного обтяження, на основі якого він поводився під нестримним моральним примусом. З тієї причини можна б Вовка щонайвище дати до дому поправи, та ніколи не можна його кидати до криміналу або навіть засудити його на смерть.

Через недостачу доброго виховання Вовк не робить різниці межи свіжим і зогнилим м’ясом і так само не розбирається в тонкості почувань і слів. Вовк уповноважив мене для своєї оборони зрадити навіть деякі свої фамільні секрети. Так, наприклад, коли його душа запалиться великою чутливістю (що в нього дуже рідко буває), тоді звичайно він ось як говорить до своєї дружини:

"Ти моя кохана хавочко погана!.. Я тебе з кохання роздеру... моя ти солодка жіночко гостроприска!.. Як я люблю твої сірі оченятка... бодай тобі ті сліпаки повилазили!.. Як мене захоплює твоє кучеряве патлате хвостище... бодай тобі його собаки відкусили!.. І скажи мені, моя найсолодша, найсмачніша дружиночко-шиночко, що за хвороба в тобі сидить, що мене все так до тебе тягне, моя ти добра старенька

чортице... моя ти зазуленько кострубата... моя ти прекрасна відьмо розпелехана!.."

Браття й сестри звірі! З виявів ось такої любовної ніжності бачимо всю душу обвиненого Вовка. По-моєму ця душа не така дуже лиха, як би це могло здаватися. Та все-таки вовча душа,— це треба признати,— дуже груба, неотесана, простаковата. Одначе Вовк цьому не винен. Винна тільки наша, звірина Шкільна Рада, що прогнала Вовка зі всіх шкіл. Може пригадуєте собі ці давні часи, як ми, ще маленькими дітьми, вчилися звіриного букваря у пралісі? Гей, гей, де ті щасливі дитячі літа? Пам’ятаю так, як нині. Шкільна кімната під могутніми деревами битком набита, що й рушитися й дихати не можна. Що ж Вовк, іще тоді малий шкраб, робить? Ось що: замість попросити чемно своїх товаришів, щоб якось трошки посунулися, Вовк собі таким чином робить місце, що направо й наліво зубами клац-клац! і своїх сусідів одного за другим проковтує!.. Та й на нашу Шкільну Раду не вся вина паде, бо скажіть самі, що почати з учеником, який у школі замість булки своїх товаришів їсть! Отже, як Вовк міг набратися виховання, освіти й оглади, коли він до школи не знадобився, а мати-природа вкоротила його на розумі?

Що значить яке-небудь виховання, на це я вам дам ось який приклад. Уявіть собі, що людський хлопець виявив би свою любов до гарної дівчини ось якими словами:

"О, ти моя волоока русалко!.."

Людська дівчина взяла б таку чемність за тяжку образу й не хотіла би з тим хлопцем навіть більше говорити. Та проте очі у вола такі гарні, що вже старенький великий поет Гомер співав про надземну красу богині словами:

"О, ти волоока Амено!"

Коли ж людський мужчина скаже людській жінці "Ти моя мишка... моя кішечка... моя жабочка!..", то вона трохи його не задушить поцілунками, таку розкішну насолоду дають їй імена цих наших звіриних сестер. Можна б думати зовсім правильно ось що: коли людський чоловік порівнює жінку з мишею, з кішкою та з жабою, то ці створіння мусять являтися йому ідеалом краси й ніжності. Добре. Ану ж тепер скажіть людському чоловікові й жінці, хай вони кішку, мишу й жабу в уста поцілують... Нема сумніву, що вони обоє воліли б умерти, ніж це зробити. Або візьміть мені і вложіть її, наприклад, людській жінці за пазуху... Го, го! Слово честі даю, що жінка з жаху миттю вмерла б! Ось і маєте! Де ж тут tertium comparationis , де логіка, де сенс? О, ви, люди! Бодай ви здорові були з вашим розумом, із вашим вихованням і з вашим розумінням краси й естетики!

Мушу тут застерегтися проти можливого підозріння, буцімто я хотів би висловитися з яким-небудь притиком про тілесну подобу присутніх тут наших ближніх, котів, мишей і жаб. Та все-таки зі становища нашого звіриного смаку, як також, із точки погляду доцільності життя матері-природи треба сказати, що ці створіння, особливо жаби й миші, не можуть рівнятися своєю подобою з величиною поставою наших достойних круторогих панів Волинських. Значить, хоч ми, звірі, не студіюємо Гомера так, як люди, та проте ми його ліпше відчуваємо й розуміємо, ніж вони. Люди віддалилися від матері-природи й через те їх виховання, їх розум, їхнє почування краси це незглибима яма суперечностей, недоречностей, непослідовностей і смішностей.

Наслідком такого замотання й помішання почувань і понять панує між людьми під кожним оглядом повне безладдя. От візьмім, наприклад, ось яке явище: мати-природа визначила кожному звірові точне звання, докладний круг діяння, поза який жодне створіння не виходить, не може й не сміє вийти. Отже, силою цього закону вовк ніколи не перекинеться в соловейка, соловейко в зайчика, гієна в голуба, кертиця у критика, кабан у естета, блоха в коника-стрибунця й навпаки. Як же ж воно в людей? Це тяжко висловити. Одним словом: анархія. Людина, що має всі здібності на ватажка горлорізів і лицарів у борні проти сьомої

заповіді божої, стає звичайно дипломатом; кандидат на добру няньку — генералом; швець засідає на міністерському стільці; міністр шиє чоботи; чоловік дитину колише; жінка бавиться в політику та кляне матір-природу за те, що дітей не родять чоловіки, а жінки. Чесні й мудрі люди (єсть і такі між людьми) бажають не раз із голоду попасти у в’язницю, щоби бодай таким чином дістати шматок хліба; кандидати на досмертну тюрму свобідно гуляють, бавляться в апостолів і реформаторів, і так наживаються, що їм доводиться власне пузо на тачках (або по модерному: на самоходах) возити. Справжні людські естети стають дроворубами; викидки життя, не здібні ні на каменярів ні на каналярів, хіба тільки на обрізувачів кишень, перекидаються в літературних критиків на основі засади "Найлегша професія в житті — це плювання". У нас, звірів, тільки один одинокий зизоокий звір критик тхір переніс неприємний чад усієї своєї індивідуальності також і на царину естетики. Причина, чому він став таким дивоглядом природи, лежить у тому, що зизоокий звір критик тхір живе в людській стайні.

Найвищий Трибунале! З огляду на те, що нема нічого легшого над звання критика, позвольте й мені забавитися трошки у критичного естета, хе-хе-хе... тим більше, що я маю деколи слабість до вигідних забаганок. Я позволю собі звернути коротко увагу на естетику людського їдження й пиття. У нас, звірів, панує засада: скоро їж і довго слав матір-природу! Довге їдження й безупинне смакування й розкошування стравою — це неестетична річ, яка противиться святому законові природи. Коли ж ми, звірі, живемо по принципу "треба їсти, щоб жити", то люди обернули його догори ногами й кажуть: "Треба жити, щоб їсти". Я не хочу згадувати самого припікання, печення і смаження наших нещасних братів звірів. Уже такі приготування їжі несмачні, неестетичні не тільки зі становища звіриного патріотизму, але і з точки погляду глибокої естетичної ідеї. Можна з певністю сказати, що жорстока людська думка про пекло на тому світі зародилася в голові жінки, що смажила в кухні курку. За життя людина пече в огні тіло звірини. По смерті людина хотіла би смажити тіло своїх ближніх у пеклі. Бажаю вам, люди, доброго апетиту по смерті... Го-го! Та не діждетеся ви, люди, пекельного смаження ні звірів ні людей. Наша добра мати-

природа не допустить до того. А що сказати про естетику людських празників, балів і вакханалій? Ліпше про це й не говорити. Я згадаю тільки докторську дисертацію молодого звіриного вченого з роду круторогих панів Волинських під заголовком "Звідкіля взялися звірі — пережовувачі?" Цей молодий учений поставив ось яку гіпотезу: воли й корови, що приглядалися людському їдженню й питтю, почули такий неприємний несмак у своїх шлунках, що їхня власна страва почала їм одбиватися й вертатися назад до горла. Оце по думці пана Волинського має бути ґенеза цієї звіриної недуги, що зветься пережовування.

Про людське пиття навіть неестетично говорити. Тут усяка міра й естетика затрачені. "Життя — пиття" це людська приповідка. Є такі люди, що опоганюють матір-природу ось яким чином: коли в їхньому шлунку вже немає місця на дальшу страву й напитки, тоді вони устромлюють собі в горло гусяче перо, віддають зміст шлунка на землю й зараз же таки починають наново їсти й пити... І яка, браття звірі, при тім облуда! Бо, уважаєте, ті самі люди кажуть про других так:

"Цей чоловік п’є, як худоба"

Ану присилуйте коня, корову і всяку іншу звірину випити бодай одну краплину води більше, ніж треба до життя і здоров’я! Убийте їх, а вони вам цього не зроблять. Скоріше відповідала би правді думка:

"Ця звірина п’є, як людина"

Найвищий Трибунале! Ці обидва останні речення дають із залізно логічною послідовністю ясну і предметову відповідь на обидва кардинальні питання, поставлені мною на початку моєї оборонної промови. Значить, зі становища моралі, естетики та глибокої, філософічної всесвітньої ідеї, яка признає тільки одну правду й одну честь, випадок образи честі заходить не тоді, коли людина назве людину мавпою, тільки тоді, коли звірина назве другу звірину людиною.

Та все-таки багато обставин промовляє за тим, аби Вовка увільнити від вини й кари. Я вже вичислив усі хиби Вовка, яких він сам не завинив, а тільки перейняв їх наслідком дідичного обтяження. Тепер я ще згадаю один момент, який по моєму глибокому переконанню повинен мати рішаюче значення для його увільнення. У своїм бурхливім житті наш нещасний Вовк з’їв кількох чоловіків. Тому, що у Вовка розум і пам’ять не великі, він ніяким чином не міг мені подати точного числа людей, яких він з’їв. Але це не таке то й дуже важне. Каже один людський учений так: "Що людина їсть, тим вона єсть". Отже, наслідком того, що Вовк їв людей, в його жилах пливе також людська кров або, сказати іншими словами: Вовк у великій мірі "очоловічився". З огляду на те, що через таке кровозмішення наступив у Вовка стан психічної й умової непочитальності, який зі свого боку потягає за собою момент моральної невідповідальності, передбаченої в §99 звіриного карного законодавства, я прошу Найвищого Трибуналу увільнити Вовка від вини й кари".

Оборона Вовка

Вовк також балакав дещо для своєї кінцевої оборони. Але з нього був кепський промовець. Він плутався, говорив дуже поволі й виповнював кожну прогалину між поодинокими словами неприємним виттям. Наслідком того він себе осмішував і настроював звірів чимраз неприхильніше до себе. Лис Микита уважав потрібним поставити йому кілька питань, якими думав морально добити Вовка перед обличчям громадської думки. Перше його питання було:

"Чого ти хотів од пані Маркізи Мавпи? Невже ти такою вовчою поведінкою може залицявся до неї?"

"У!",— боронився Вовк,— "хай мене щурі з'їдять, як я мав на думці залицятися до мавпи. Що ні, то ні, клянуся найсмачнішим кусником людського м’яса, у-у-у!.."

"З якої ж причини ти напав на неї?"

"Роздеріть мене живцем, як я це знаю",— вив Вовк.

"Ти певно хотів їй помаранчі з’їсти?"

"Пхе",— завив Вовк із почуттям великої несмачності,— "невже ж я такий останній виплодок вовчого роду, щоби помаранчі їсти?"

"Адже ти виразно домагався від неї помаранч. Навіщо?"

"А щоб я впав у вовчу яму, як я знаю, навіщо. Якийсь лихий мене опутав"

"Може ти собі хотів пожартувати або налякати пані Мавпу?"

"Жартувати? Як я коли в житті жартував, то хай людина розтовче мене у ступі на кулешу та нагодує мною поросят! Уже скоріше можливо, що мені закортіло налякати цю жінку, у-у-у!"

"Чому ж ти не вдовольнився самим наляканням? З якої причини ти прозвав ясновельможну даму царського двору нашу пані Мавпу людиною?"

"Хай я стану людською собакою, як я це знаю. Я часом на голову слабую, особливо тоді, як на обід переїм. Про це я вже балакав із паном Ословичем. Я сказав йому, що як деколи щось мені до голови стрілить, то я був би щасливий, якби бодай було в мене стільки розуму, що в осла"

Хто боронить людину?

Найвищий Трибунал уважав ціле доказове поступування вичерпаним і мав намір видати вирок. Але тут несподівано обізвався цар Лев твердим і понурим голосом:

"Наша царська воля єсть почути кілька слів на оборону людини"

Настала глибока тиша, серед якої звірі дивилися допитливо й напружено на царя, то знову зглядалися на себе та не могли собі уявити, що який-небудь звір може взяти на себе завдання боронити людину. Кілька хвилин, які протекли серед цікавого очікування, здавалися вічністю. Вкінці міністр Слон запитав піднеслим голосом:

"Хто зі звірів, без огляду на те, чи живе на лоні природи, чи на людській службі, хоче згідно з волею нашого Найяснішого Царя Лева боронити людину?"

"Я",— обізвався пес. Його голос тремтів і цілий він трясся, неначе в гарячці.

Цар Лев глянув на нього пронизливим поглядом і здавалося псові, що він добачив у нім іскру зичливості. Коли ж цар кивнув до нього на знак згоди головою, пес почав ось як говорити:

"Найясніший Царю! Браття й сестри по природі! Я чую, що мушу говорити, хоч добре знаю, що це завелике завдання на мої слабі плечі, а ще більше на мій ще слабший розум. Я не скажу нічого путнього, бо моя мова занадто проста, надто первісна, а знов питання, яке тут порушено, занадто складне, багате і глибоке, щоб мій обмежений дух міг його достойно розв’язати. Я вмію тільки служити та мовчати, боронити свого пана з нараженням життя і звертати йому увагу на небезпеки моєю мовою, що складається всього на всього тільки з одного звуку "гав". Ах, коби моя бідна мова "гав" розбилася на мільйони слів, як одна зоря розбилася на мільйони зір! Тоді я зворушив би каміння і здивував би цілий світ скарбами чуття в моїй убогій собачій душі! Я не матиму сили

оборонити людину. Буду тільки силкуватися пояснити, чому я так вірно людині служу. Хай з’ясування моєї служби буде бодай частинною обороною людини!

Я сам не раз по безсонних ночах думав над тим, яка таємна сила так мене прикувала до людини? І в моїй душі відзивався якийсь голос, який походив, здається, із запалих могил моїх прапредків. Вони неначе промовляли до мене словами:

"Подивився, сину, на свою тісну буду! Це твій світ! Глянь на ланцюг, яким людина прикувала тебе до буди. То твоя доля! Це відплата людини тобі за те, що ти ночами не спиш і пильнуєш людського майна й життя! Чи не ліпше було б, якби ти замість нужденно животіти в душливій буді бігав собі буйним козаком по цілому світі? Якби замість кайдан на твоїм тілі ти почув на собі подих безмежного вітру та розкішні обійми волі? Чи не ліпше було б, якби ти замість бути покірним рабом пана був сам собі паном і рабом на лоні матері-природи? Якби ти боровся й умирав, як герой, за свої власні святощі й за свої власні гріхи, а не скакав насліпо в огонь і воду за людину? Що так тебе в’яже з людиною? Невже ці марні відпадки з людського стола, яких усякий звір, що себе шанує, навіть у рот не брав би? Адже мати-природа дала тобі кріпке здоров’я, добрий нюх і сприт, і завдяки цим прикметам ти міг би собі щодня жити, як людський цар! Чому ж ти поводишся супроти людини, як який немічник або жебрак? Але це ще найменше. За шматок хліба, за глечик помий, за твої недоспані ночі для людського добра, чого ти не раз і не два діждався? Ото цей чоловік, цей твій пан не раз тебе тяжко побив! А вже що найстрашніше, то ця ганьба й наруга, що її кидає тобі людина безперестанно в лице тим, що уважає твоє вірне собаче ім’я рівнозначником усього найнижчого. Невже ти не чув не раз, як людина кричала на твоїх очах до злодіїв, яких ти відганяв від її господарства? Уяви собі глибину людської думки і вдячності: ти з крайньою небезпекою життя розриваєш собі груди гавканням на розбишак, а людина вибігає з хати і кричить до них:

"Дам я вам моє добро красти, ви злодюги, пси, ви, собаки!.."

А що діялося у твоїм серці, як ти чув на подвір’ї сварку між людськими жінками? Невже ти забув, як одна стара жінка кидала в лице другій найтяжчу зневагу, яку можна собі уявити для собачо-жіночого роду? Не чув ти, як біля твоєї буди ця жінка кричала до другої: "Ти стара суко!"

Так говорив до мене не раз голос із сумерків віків.

І раз я по важкій душевній боротьбі постановив покинути людину й піти собі у світ за очі. Це було так: одного дня над вечором у місяці маю відв’язав мене мій пан, погладив мене по голові та каже до мене: "Іди й погуляй собі трошки!" Я поцілував мого пана в обі руки й миттю погнав на свіже повітря. Сонце усміхалося до мене і здавалося мені, що з кожного куща, з кожної травички і з кожної квітки гомонить велична, вічна пісня весни й кохання. І сам я не знаю, як і коли я серед радісного почуття волі опинився аж у другому селі. Дивлюся я, аж бач: біжить мені на зустріч якась молоденька, чудова панна Собаківна. Найясніший Царю! Каже святе письмо: всякоє диханіє любить коханіє. А ще до того май, квіти й напроти мене запашна чародійна маєва рожа в постаті панни Собаківни! Що ж дивне, що моє голодне серденько запалилося на перший погляд жагучим огнем кохання! Та й побачив я, що й панна Собаківна теж мене собі сподобала. От ми зараз таки привіталися по старособачому звичаю носами й закохалися в собі. Бігали ми серед любовних розкошів лугами, полями, лісами і вночі присягнули собі при сяйві місяця, що тільки смерть одна розлучить нас. Серед пестощів-любощів я й не стямився, як ніч минула й величне сонце стало своїми золотими променями благословити наші гарячі цілунки. Я вхопився за голову, бо перший раз у житті я занедбав свій обов’язок супроти свого пана. Ану ж його вночі злодії обікрали? "Батеньку мій!",— кричу в розпуці. Стою тепер, як Геракл на розпутті: по однім боці щастя кохання, по другім боці кайдани служби. Тут моя мила, там мій пан. Що його робити? А тут не можна часу гаяти! Моя мила намовляє мене, щоб я покинув свого пана й буяв з нею свобідно по світі. Я на те так їй відповідаю:

"Я тебе, моя зоре, кохатиму до гробової дошки, але ти балакаєш, як, вибач, молоденька гусочка. Адже ти не почуватимеш ніякого пошанівку до мене, коли я, твій наречений та без посади буду..."

Вона далася переконати й ми обоє рішили сходитися щодня під захід сонця посередині між нашими селами в зеленому гаю.

Прибігаю я дуже стривожений до свого пана, а моє серце мені у грудях молотом б’є. Але все було в порядку, тільки мій пан ходив чогось дуже захмарений. Прив’язав мене мовчки до ланцюга, а потім прийшов до мене з батогом і нумо ж мене окладати раз-у-раз пужівном! Луп тай луп мене, аж мені свічки в очах стають і все при тому примовляє:

"Де ти був цілу ніч, лайдаку?"

Я йому кажу, що кайдани палкого кохання були причиною мого спізнення і прошу, благаю його пробачити мені та цілую його в ноги й руки. А мій пан далі мене б’є, як божевільний і кричить:

"Дам я тобі любощі, ти, сякий-такий вітрогоне!"

Ох, те нещасне кохання! І ще нещасніша вірність людині! Так мене збив мій пан, що я цілий день і цілу ніч не міг ні лежати, ні стояти, ні сидіти. Я постановив умерти з голоду або, як мене пан одв’яже, втекти від нього раз на все. На другий день над вечором приходить до мене мій пан. Сміється до мене, гладить мене по голові, по хребті та говорить до мене лагідно:

"Не гнівайся на мене, мій любий друже! Я тобі кривду зробив, правда? Вибач мені!"

Сказав так, клякнув коло мене, відв’язав мені з шиї ланцюг і взяв мою голову в руки та притулив свою голову до моєї. О, мамо природо! Браття і сестри мої! Подумайте: людина, це могутнє єство, цей пан

світу, каже мені, нужденному собаці "Мій друже" і просить мене пробачення! Як я почув його лице коло свого, як я глянув йому в очі, якесь безтямне, божевільне почуття радості і щастя обхопило мене. Я все забув, усе панові простив і почав плакати зі зворушення, як яке маленьке песенятко та лизав моєму панові лице, очі, ніс і чоло, руки й ноги. Пан сам тримав мені миску з поживою та заохочував мене, щоб я все з'їв. Я так і зробив, а мій пан каже до мене:

"Тепер побрикай собі трошки, але не забудь на ніч вернути додому"

Як я відходив, пан глянув на мене дуже уважно й бистро своїми очима. І тоді я відкрив виразно це, що непевним сумерком лежало на дні моєї свідомості, а саме: я пізнав, що причиною моєї вірності людині є не хліб чоловіка, не його пестощі, тільки якась таємна сила, котра промінням б'є з очей людини. Що це таке ця сила в людських очах, чи це який бог, чи диявол, чи небо, чи пекло, я сам не знаю. Але це якась страшна сила, перед якою я чую всю марність, нужденність свого буття. Рівночасно почуваю, що не можу без тієї сили в очах мого пана ні думати, ні радіти життю, ні умерти спокійно. І хай людина мене любить або ні, хай наді мною знущається, хай мене вб'є. Та коли мій пан гляне мені в очі, я чую, що я дрібна порошинка, річ, сліпе оруддя в руках людини.

Коли я біг до гаю, більше думав про цей таємний огонь очей мого пана, ніж про свою милу. Прибігаю я на умовлене місце і що бачу? Моя мила в собачо-мужеськім товаристві сміється, залицяється й бавиться. Я кинувся, як скажений і відігнав усіх собак од моєї милої. Тоді вона біжить до мене, щоб кинутися мені в обійми і кричить до мене:

"Мій герою, мій любий, ох, як я тебе кохаю! Гав-гав-гав!"

А я їй відповів:

"Геть од мене, ти чужоложнице, ти погана дочко! Гав-гав-гав!"

Миттю я вернув до буди, поклався на солому та й почав роздумувати над суєтою кохання й над невірністю песього жіночого роду. Аж от і глянь: надходить мій пан. Своїми могутніми очима дивиться на мене та з усміхом і рівночасно з занепокоєнням питає мене:

"Мій вірний друже, чому так хутко назад? Невже тебе що болить?"

Я цілую йому за його тепле спочуття руки й даю йому пізнати, що я здоров, а тільки мене серце болить. На жаль, мій пан не зрозумів моєї убогої мови. Поглянув, обстукав, обмацав мене, чи нема де якої рани на моїм тілі. Зрадів, що нічого не побачив. Ах, чому не можна бачити ран душі? Пан приніс мені молока, погладив мене сердечно й пішов зі словами:

"Не журися, кинь лихом об землю!"

Від цього часу я так полюбив свого пана, що готов був кожної хвилі дати життя за нього. Коли я не бачив його лиш один день, я з туги за ним не знав, що зі мною діється, так мені тяжко жити без нього. Так до розпуки тяжко не дивитися на ту таємну силу, що сяє огнем із його очей.

Одного разу мій пан десь щез. Цілими днями я його виглядаю, бігаю, шукаю за ним по всіх усюдах: нема. Цілими ночами я не сплю, кличу його, вию-плачу за ним: його нема. Питаю його діточок, де їх тато, де мій пан? А вони, бідні, мене не розуміють ні я їх. Питаю його дружини. Вона показує мені рукою, що мій пан далеко поїхав і знов поверне. Я дуже зрадів, але не на довго. Бо минув тиждень, а мій пан не вертає. Минає другий, а мого пана немає, минає третій і четвертий, а його як нема, так немає. Я тоді постановив умерти. Перестав їсти та лежав на соломі, скавулів тихо й чекав на смерть. Аж одного дня над вечором чую нараз якісь любі пахощі в повітрі. Зриваюся, як божевільний і біжу-біжу, бо чую, о, добре чую, що це він — це мій пан іде! Побачив його, прибіг, кинувся йому на шию та цілував-лизав йому лице, руки й ноги з

небесними розкошами. Але мій пан — навіть не поглянув на мене. Він тільки дивився далеко перед себе, в той бік, де стояла його хата й говорив навіть не до мене, лиш до себе самого: "Чи здорова моя жінка й мої діточки?" Тоді з великого жалю й болю моє серце так мені застукотіло, що нараз тьма заступила мені очі і я, здається, зімлів. Мій пан узяв мене на свої руки, заніс мене до буди, закликав до мене лікаря та сидів коло мене, пильнував мене й розпадався наді мною, як над своєю дитиною. І його діточки пильнували мене, годували мене, а одне, найменшеньке, що ледве перестало рачкувати, навіть заснуло в моїй буді коло мене і я його доглядав, як ока в голові.

Найбільше моє щастя тоді, коли мій пан дивиться на мене, а я на нього й коли я можу подивляти, тремтіти, думати й коритися перед цією могутньою силою, що горить у його очах. Найясніший Царю! Найвищий Трибунале! Сестри і браття по матері-природі! Ось вам моя сповідь. Хай буде, що хоче! Убийте мене, але я одне скажу: людина добра єсть. Умираючи, я побачу очима моєї душі таємний блиск очей людини, почую її ласкаву руку на своїй голові й умру спокійно".

Звірі потверджують зізнання пса

Псова сповідь найбільше схвилювала душу царя Лева. Особливо зацікавило його все те, що пес розказував про таємну силу очей людини. Він сам перебив глибоку мовчанку звірів словами:

"Хто зможе потвердити псову думку про силу в людських очах і сказати мені ще дещо про неї?"

Багато звірів, і домашніх і з лона природи признали, що псова думка правильна, а один тигр, який колись був у людській неволі, розказав коротко ось що:

"За весь час моєї неволі я просто палав жадобою помсти на моїм людськім панові, бо він мене безупинно муштрував і бив та катував мене

при тім безпощадно. Кожний раз, коли він мав увійти в мою клітку, я ждав на нього з твердою постановою кинутися на нього та роздерти його на шматки. Але скоро тільки він упер у мене свої бистрі очі, я миттю задеревів, заціпенів і вся моя власна воля приснула, як банька з води, вся моя жадоба помсти розвіялася, вся ненависть пропала, а на їх місце спливало з його очей на мою душу якесь ледяно-холодне почуття пошани й покори перед людиною. На другий раз я постановив напасти на мого гнобителя ззаду та пожерти його. Але він це зміркував мабуть, бо все обертався до мене очима. Тоді я хотів кинутися на людину, не дивлячися їй у вічі. Однак на велике моє диво й жах я переконався, що мої очі неначе самі все відчинялися й чи я хотів, чи ні, я мусив дивитися людині в очі. Я не раз почував погорду до самого себе, коли не міг послухати голосу спокуси, що шептала мені в душі словами:

"Тигре, адже ти велетень сили! Подивися на цю людину, яке це слабе й марне створіння! Чого ж так довго хитаєшся? Піднеси лиш лапу й пац! — і людини нема!".

Одначе вся моя сила, все моє завзяття — все було безсильне супроти всемогутнього вогню людського ока"

Лис Микита порівнює людину з царем Левом

Під враженням слів пса та їх потвердження тигром і іншими звірами цар Лев неначе збайдужів тепер на все, що мало діятися на судовій розправі. Відвернув очі від звірів і від цілого світу, а його обличчя прийняло вираз глибокої та важкої задуми. Так і видно було, що в його володарській душі закипіла якась дивна, нікому не знана боротьба.

Доктор Лис Микита почав боятися, щоби громадська думка звіриного світу не взяла некорисного звороту супроти кріпкої будови світогляду, який він разом із найбільшими мудрецями звіриного світу щойно збудував.

Найбільше непокоїла його дивна, незрозуміла поведінка й настрій царя. З тієї причини він уважав своїм обов’язком забрати знов голос і промовив:

"Найясніший Царю! Хай мені буде вільно висловити свою думку про таємний огонь людського ока. Заявляю ось що: цей огонь не є для мене ніякою загадкою ні тайною. Вся сила людського ока — це ніщо інше, як тільки слаба іскра цього могутнього, володарського вогню, який наша мати-природа дала твоїм очам, о Найясніший наш Пане й Царю! Не перечу, що вогонь людського ока могутній. Але що він значить у порівнянні з величною могутністю твоїх царських очей, о, наш володарю! Це зернятко піску супроти небосяжної гори, це блискавичний мит ока супроти безконечної, незглибимої, непонятної вічності!

А тепер я відповім на найголовніше питання, а саме: "Чим стала ця могутня сила твоїх очей, о, Царю, для творчого життя матері-природи? Чим стала сила людського ока, для творчості життя? Могутня сила твоїх володарських очей, о царю, збудувала і з’єдинила весь наш звіриний світ і завела в нім лад і життя по закону матері-природи. І за цю твою володарську силу й мудрість, завдяки якій ми живемо в гаразді, здоровлю та щастю й безбільно вмираємо, нашим найсвятішим обов’язком є кожної хвилі дякувати тобі, о Царю і славити твоє величне ім’я од роду в рід! Найвищий Трибунале! Славна Звірина Громадо! Наш Найясніший Цар й його Наймиліша Цариця хай живуть многая літа! Слава! Слава! Слава!"

Воздух роздер і тисячолітніми деревами у пралісі струснув могутній-премогутній рик і рев звірів "Слава! Слава! Слава!"

"А тепер",— говорив Лис Микита,— "що зробила людина силою своїх очей для розвитку життя? Щось якраз наскрізь противне. Наш Цар збудував життя, людина його зруйнувала! Наш Цар береже блиском своїх володарських очей повагу, честь і святість життя матері-природи; людина спалила вогнем своїх очей чудову будову життя, обернула його в тюрму неволі і в темну печеру злочинства й виродження. Ось, наш

Царю, різниця межи силою твого володарського та силою людського ока! Значить, Царю, твоя сила й сила людини не походять із того самого джерела буття, бо з твоїх очей, о Царю, дивиться наша найліпша й наймогутніша мати-природа, а з очей людини визирає дух, який заперечує життя і природу, коротко, в людських очах сидить демон руїни — сатана"

Слова Лиса Микита зробили глибоке враження на звірів, а гарна Лисичка-вдовичка, що на розправі закохалася в Лисі Микиті, сказала до своєї сусідки, пані Борсучихи так, аби прокуратор почув її слова:

"Тож-то з нього вчена головка! Ах, яке щастя мати такого мудрого чоловіка! Я була б йому найпокірнішою рабинею"

Тільки цар Лев не показував задоволення, навпаки, став іще більше понурим, ніж раніше.

Вирок

Президент Трибуналу поставив тепер до присяжних суддів два питання, а саме:

"Чи слово "людина" криє в собі знамена тяжкої образи звіриної честі?"

Присяжні відповіли одноголосно:

"Так"

Друге питання:

"Чи винен Вовк тяжкого злочину образи звіриної честі тим, що назвав Високодостойну Пані Маркізу Даму Царського Двору Мавпу людиною?"

Одноголосна відповідь присяжних:

"Так"

Тепер президент Трибуналу склав на письмі присуд і устав разом із усіма присяжними. Два слони-герольди підняли свої труби та дужим і святочним голосом оповістили всьому світові, що йде велика хвиля звіриної справедливості. По відтрубленню старинно-судового гасла відчитав президент Найвищого Трибуналу ось який вирок, уложений зі всіма прикметами звичаєвого судового стилю:

"В імені Його Величності Царя Лева:

Зваживши обставину, що, як це виказала сьогоднішня судова розправа, слово "людина" криє в собі всі знамена найтяжчої образи звіриної честі; зваживши далі факт, що обжалуваний Вовк назвав Високодостойну Маркізу Даму Царського Двору Пані Мавпу людиною, він на підставі однодушного переконання лави присяжних судів винен є тяжкого злочину образи звіриної честі, за що Найвищий Трибунал Його Величності Царя Лева на основі §1 Звіриного кодексу честі засуджує його на смерть через роздертя й пожертя його"

Трибунал хотів оддати Вовка на поталу Слонові. Але Слон заявив, що в нього зам’яке серце до таких кривавих екзекуцій, а друге: він ростиноїд...

Трибунал узяв під увагу слова Слона й відступив виконання смертного присуду на Вовку директорові поліції Ведмедеві Бурмилові.

Бурмило приблизився до Вовка. Аж тепер прийшов Вовк уповні до свідомості, що йому грозить смерть. Жах і всемогутнє бажання життя обхопили його, струснули цілим його єством і він завив-злебедів прошибаючим голосом:

"Найвищий Трибунале! Я не винен! Клянуся любов’ю до людського м’яса, що я не винен! У-у-у! Я сам не знав, що робив, що говорив. Мамо-природо! Чому ти вкоротила мене на розум! У-у-у!? Аж тепер я пригадав собі, чому я таке страшне слово сказав Пані Мавпі. Я був тоді п’яний, у-у-у!"

Найвищий Трибунал і звірі глянули на Вовка з зачудуванням, а доктор Лис Микита крикнув до нього:

"Не бреши! Не викрутишся! П’яною може бути тільки людина, а ніколи звір"

Але Вовк заклинався, на чому світ стоїть, що був у тій злощасній годині п’яний. Тоді Лис Микита на жарт запитав його:

"Може з тебе не Вовк? Може ти перелицьована, звовчена, вибач, людина?.."

"Хай здохну як пес, як у моїх жилах не пливе з діда-прадіда справжня вовча кров",— вив Вовк.

"Що ж ти пив, що ти впився?",— питав Лис Микита,

"Я був п’яний, але я нічого не пив... Я..."

Грімкий сміх звірів перервав дальші слова Вовка.

Коли стало тихо, Вовк сказав:

"Я з’їв п’яну людину..."

Звірі знов зареготалися, а президент Трибуналу крикнув до Вовка напів з обуренням, напів жартом:

"Чому ж ти цього відразу не сказав, тупоумне?"

Адвокат доктор Борсук, оборонець Вовка, звернувся до Трибуналу з усміхом:

"А не давав я доказу, що мати-природа вкоротила Вовка на розумі?"

На приказ Трибуналу приступив до Вовка один пес, який був заприсяженим судовим знавцем од людських пахощів і сказав до нього:

"Хухни мені в ніс!"

Вовк так і зробив, а пес тоді дуже скривився й поставив ось який діагноз:

"Йому з рота чути, як із якої бочки з горілкою..."

Ведмідь Бурмило дуже зрадів і крикнув: "Слава матері-природі, що мої зуби не торкнулися його, а то довелося б мені умерти на старість од затруєння крові..."

З огляду на цю нову лагодячу обставину Найвищий Трибунал чувся спонуканий уневажнити присуд смерті й видав новий вирок, яким увільнив Вовка від вини й кари та доручив звіриним лікарям і сестрам милосердя забрати його на державний кошт до лічниці.

Частина друга

ДУХ

Звірині вечерниці

Доктор Лис Микита глянув на царя й на звірів і здавалося йому, що всі вже трохи втомлені великою судовою розправою. Але він хотів вирішити сьогодні ще важніше питання, ніж ним була справа образи звіриного імені. Йому бажалося намітити ясно становище звірів до людства й довести до того, щоб усі звірі виявили ще сьогодні безпощадну війну людству та обміркували всі способи, якими можна би з якнайменшими жертвами викорінити те злощасне людське кодло. Він глянув на небо і збентежився, бо сонце вже почало сідати на найвищі вершки пралісу. Значить, до заходу сонця неможливо буде вирішити найважнішу справу. З тієї причини він поставив внесок, аби питання постави звірів до людей з огляду на його життєве значення для звіриного царства відложити на завтрашній день, а сьогодні або піти на спочинок або, як більшість звірів за тим заявиться, влаштувати на закінчення сьогоднішнього дня звірині вечерниці зі співами, танцями та викладом на радість і потіху звіриної молоді та для загальної, всезвірної розваги й розривки.

На загальне бажання звірів постановлено відложити вирішення становища до людства на завтрашній день, а сьогодні влаштувати святочні вечерниці.

Складено програму, яка містила в собі ось які точки:

1. "Звіриний гімн", відспіває звіриний мішаний хор.

2. "Найтяжчий злочин", сучасна легенда, відчитає славний філософ доктор Сич.

3. "Ой під гаєм зелененьким", солоспів Високодостойної Лисички-вдовички.

4. "Голий танок життя", виконає Панна Курочка.

5. "Пісня смерті", відспіває хор круків.

6. Пісня співака над співаками, Високодостойного Соловейка.

Звіриний гімн

Роль диригента взяв на себе Слон. Спершу він тому спротивлявся, але рад не рад мусив піддатися всезвірній громадській думці, яка уважала його найвідповіднішим до цього завдання з ось яких причин: Слон уже своєю величною поставою неначе створений на диригента, бо перше: кожний звір може його дуже виразно бачити, а друге: вже сама мати-природа дала йому до диригування знамениту батуту в подобі його труби. Та найважніше то це, що у Слона незвичайно чутлива душа, яка в силі огорнути та збагнути всі найніжніші тонкості мистецького царства звуків. До того треба додати його могутній басовий голос, яким він може тримати весь хор у карності та бути одночасно невидимо моральним і видимо дійсним провідником усіх звіриних басів та підбасків.

Та все-таки Слон забирався до свого завдання з почуттям непевності, а навіть якоїсь тривоги. Адже йому доведеться сьогодні перший раз вести хор, із яким він іще ніколи не відбув ні одної проби! Невже такий невишколений, незіспіваний хор буде в силі дати яку-небудь душевну насолоду? Чи не скінчиться його диригентура крайнім неуспіхом, загальним насміхом та приниженням його слонової поваги? Але опісля він успокоївся у великій мірі бистроумною думкою, що тільки люди мусять у своїй духовій слабості вчитися хорового співу; звірі, дякувати матері-природі, цього не потребують, бо вони вже приходять на світ із уродженим і розвинутим почуттям гармонії тонів.

"Чи чули ви",— говорив Слон до своїх приятелів,— "як у пралісі створіння співають? Сховане у дрімливім затишші верховіття дерев,

закрите гущавиною темних кущів і пнів, одне створіння навіть не знає, де друге сидить. Хто їх усіх учив співати разом? Та проте... Який чародійний хор творять усі ті малесенькі й дужі горла створінь? Якими неземними радощами пісня пралісу душу наливає! Яку глибінь невловимих почувань туги, сердечної любові і ясної мрії родить!"

Так само звірям не треба нот, бо невичерпаним джерелом їхнього співу служить їм безмірно велика книга, що складається з двох величних окладинок: одна окладника — це синій небозвід, а друга — зелень землі. А всередині між тими окладниками піддає кожному звірові голос сама мати-природа. Отже, Слонове завдання не буде дуже важке, бо воно може обмежитися тільки на те, щоб дати початковий знак до співу та уважати на ритмічний такт хору, як також на скріплювання або ослаблювання сили голосів од "дуже сильно" до "тихесенько".

Коли Слон обкинув оком безліч звірів, із яких майже кожний був уродженим співаком, нова щаслива думка впала йому до голови. Адже перед ним стоїть великанський хор, який різноманітністю, краскою, силою, шириною, глибиною й висотою голосів лишає далеко в тіні всі наймогутніші голосові та інструментальні засоби людей. Отже, його річ буде інтуїцією диригента кожному звіриному голосові дати відповідне місце й доцільно його використати. Слон аж утішився сам цією думкою і, як із початку був проти диригування, так тепер набрав до нього великої охоти. Він знав, що досі всі людські хори співали майже акордово, значить, достроювали механічну гармонізацію до першого голосу й через те людський спів разив дуже часто одноманітністю, яка доходила до нестерпимої зануди. Отже не бездушна гармонізація акорду, лише стільки мелодій у одній пісні, скільки родів голосів! А завдання Слона буде в тій безконечній різноманітності тонів і мелодій найти звукову єдність природи! Оце вся тайна контрапункту, який Слон забажав піднести у звіриному хорі на висоту космічної гармонії. Йому траплялася чудова нагода користуватися краскою та мікротонами звіриних голосів, зовсім незнаними в людській музиці, яка із-за притуплення слухових вражень людини, відчуває щонайвище звукові півтони; а звірі співають голосами, що творять дев’яту частину інтервалу між людською примою

та секундою! Отже, Слон постановив контрапунктичним веденням голосів показати слухачам щось наскрізь нове, що просто бухало би стихійним життям і силою. А щоб дати кожному родові голосів нагоду виявити вповні свою самостійну своєрідність, постановив Слон закінчити гімн звірів великанською фугою, в якій усі поодинокі голоси зіллються в одну могутню велич пісні створінь.

Одушевлений цією великою думкою, повелів Слон звірям уставитися доцільно до потреби хору. Було неможливо й непотрібно гуртувати звірів так, як це водиться в людей, у чотири відділи, відповідно до чотирьох голосів. Що значать чотири убогі людські голоси в порівнянні з безконечним багатством одмін і красок звіриних голосів? От із тієї причини велів Слон гуртуватися звірям у хор по їх тілесній величині, з якою в деякій мірі згоджувалася якість їхніх голосів. Отже різні-прерізні співочі комахи, мушки і цвіркуни літали прозорою хмаринкою перед обличчям Слона або сіли собі на близьких кущах і деревах. За ними засіли найрізнорідніші птиці, менші напереді, а більші чимраз далі позаду. Чотириногі звірі уставилися на землі, найменші близько Слона, а більші постепенно чимраз далі позаду, де на самім кінці зайняли місце буйволи, носороги, зубри, буй-тури і слони.

Коли уставлення хору скінчилося, всі звірині співаки вперли свої очі у свого диригента Слона. Слон іще мабуть ніколи не виглядав так поважно й величаво, як у цій хвилині. На знак уваги він підняв свою могутню батуту трубу і тримав її якийсь час у воздусі. Тоді нараз якесь розкішно-гаряче почуття прошибло душу звірів, а в найближчій хвилині ніби струя морозу пройшла їх тіло. Це було тому, що вся природа разом зі сонцем на верхів’ях пралісу немов завмерла у напруженім ожиданні найближчої хвилі, коли глибоку глушу розірве нагло одне чуття, одна воля, одна думка, висловлена мільйонами голосів сотворінь.

Слон спустив свою трубу й настрічу ясній блакиті небес, безмірній далині пралісу і в душі всіх сотворінь, які чують, розуміють і слухають голосу матері-природи, полинула на тисячах і тисячах мов і голосів ось яка пісня створінь у пралісі:

В долах і горах,

Борах і зворах,

На вершинах,

В диких пустелях

І в підземеллях,

В мор глибинах,

Всюди, о, світе,

Ми, твої діти,

Вічно живем.

Сонцю радієм,

Щастя лелієм

Ніччу і днем.

Мамо природо,

Ти, наша вродо,

Дяка тобі!

Всім нам дай силу

Неодолілу

У боротьбі.

А як остання

Хвиля вмирання

Прийде в наш бій,

Дай тоді, мати,

Легко сконати

Й мушці дрібній!

Завдяки вродженому музикальному хистові створінь і мистецькій оруді Слона хор виповнив своє завдання величаво. Це була справді могутня, космічна симфонія життя, почуття боротьби й бажання легкої, безбільної смерті. Кожне слово гімну було в хорі правдивим і глибоким пережиттям, яке виявило себе вповні відповідним художнім малюванням при помочі поглиблювання, підношення і степенування різних-прерізних голосів. Тому і враження гімну було таке глибоке, що ще довго по тім, як хор перестав співати, звірі стояли, як зачаровані й закляті та все ще слухали дивного, прошибаючого гомону пісні, що бриніла не в їх вухах, а в їх душах. І якраз оця хвиля гомоніння пісні в їх душі була хвилею найвищої насолоди. І тому створіння стояли у святочнім онімінні й ніхто не важився перебити їхній великий і святий настрій буденними окликами й оплесками на знак признання. Такі оклики й оплески можливі, як потому сказав Лис Микита, тільки в людей тому, що люди або бездушні або в їхній хирлявій душі розцарилася велика порожнеча, в котрій усяке враження твору штуки губиться, лишається в ній тільки якийсь плиткий спогад, який силує людей замість оддатися зовсім враженню краси штуки, грубовато плескати в

руки, дико тупати ногами і кричати "Славно! Ще раз!" Так, якби враження краси мистецького твору було кусником м’яса, по зїдженні котрого голодний людський шлунок кричить: "Іще одну порцію!"

Першу зворотку гімну почали звірі співати "унісон", причому глибоко вражала незвичайна, в людей небувала й неможлива віддаль октав од найтоншого бриніння аж до найнижчого гудіння й рокотіння могутніх звіриних басів, а властиво басищ. Майстерним орудуванням умів Слон довести до того, що слова "на вершинах" співали передовсім ті створіння, в котрих найвищі й найтонші голоси. При словах "в диких пустелях" виринули з повною силою на перше місце голоси звірів-громадян пустині. Коли ж із понурим виттям шакалів, гієн і пантер змішалося прошибаюче "кра! кра!" гайвороння, то кожне створіння, що навіть іще не було на світі, тільки ще находилося в лоні матері, могло мати поняття про цю безмежну картину опущеності, таємного жаху і смертельної самоти, якій на ім’я пустиня.

Чудово вдався хорові глибокий контраст до слів "на вершинах", а саме "в мор глибинах". Створіння, що були мешканцями таємних морських глибин, не могли з лучбово-здоров′яних причин узяти участі в великому звіриному зборі. Ось чому носороги й гіпопотами були звірами, що змалювали своїми дивовижно-глибокими басами знаменито всю загадочно-дивну западню морського дна.

Незабутню глибину враження викликав звіриний хор, коли співав з другої зворотки місце "Сонцю радієм".

Але деякі круки міркували, що навіть пісня до сонця не може обійтися без них і вмішали в цьому місці до гімну своє понуре "кра-кра!" Цей поганий роззвук дуже розлютив царя Лева й по його наказу соколи присилували круків до мовчання словами:

"Стулите ви, чорні круки, свої розкракані дзьоби?"

Різнорідне багатство чудових сонячних мелодій дійшло до найвищої точки. Кожне створіння співало в честь сонця іншу пісню, відповідно до своєї життєвої сили, до глибини й ширини своїх переживань і до снаги малювати всі відтінки свого чуття одушевленими звуками. Та проте яка божеська гармонія в тій позірній безгармонійності! Яка подиву гідна єдність у великій різноманітності! Може перший раз тоді почувалося, що в вирі окремих стежок природи єсть один основний шлях. У невідомих тайних нетрях мільйонів і мільйонів сердець одне серце б’ється, у мільярдах і мільярдах розкинутих і заблуканих душ одна душа ясніє!

* * *

Сонце, що вже незадовго мало сісти на верховіття пралісу, слухало з усміхом своїх дітей, котрі співали йому пісню вдячності й радості. Воно облило їх розкішно теплою повінню яскраво-золотого проміння, яке простелилося самоцвітними пасмами по зеленій землі, заглядало в темні сплети й закутки тисячолітніх дерев, лягало відпочивати на кучеряве верховіття й дивилося враз із зеленню землі та з безкрайою блакиттю небес на темний праліс і на створіння в нім.

Затоплені в могутній золотій струї світла і пройняті всевладними почуваннями після відспівання гімну, стояли діти природи німі, зачаровані. Були похожі на якісь ясні, розвійні тіні, що ось-ось розпливуться, як непевні видіння, у хвилях сонячного світла. Навіть сніжно-білі коти робили враження якихось небувалих, неземних істот. Вони дуже подобалися сонцю, яке відбивалося рясними жмутами проміння в їх очах, неначе приглядалося собі в них, як у дзеркалі. А один кіт, захоплений чарівною подобою своїх племінниць, нявкнув дуже чутливо ось як:

"Які гарні були б людські жінки, якби вони мали вірну собачу душу та чудові котячі личенька!"

Перші слова третьої зворотки, себто "Мамо природо" були величним соло диригента Слона. Здавалося, що в його могутнім голосі пробивалася молитва ще первісних стихій природи, котрі серед титанічної боротьби щойно оживилися першим блиском свідомості життя і в почутті своєї сили та одночасної безпорадності неначе тулилися до природи, як діточки до грудей матері. За Слоном почали другі створіння повторювати його мелодію шляхом фуги, яка пробігла нескінчене число звіриних грудей, щоб опісля злитися у стихійно могутній акорд, замкнутий словами:

Всім нам дай силу

Неодолілу

У боротьбі.

Драматична сила всемогутнього царства звіриних тонів досягла тут небувалої висоти. Почувалося, що тут серед страшенного ломоту, реву та стогонів розвалюється понура тюрма світу: гори валяться на гори, тріскають одвічні гранітні підвалини, розриваються чорні хмари, стрічаються в жахливому зударі розхвильовані океани та безмірними струями води, пари і мраки заливають землю, закривають високі гори і б’ють раз-у-раз потворними бурунами об склепіння небес. Усе суне, все летить і скочується в чорні челюсті чимраз то свіжих безодень. А серед осліпливого блискання блискавиць і понурого рокоту громів над цим усесвітнім образом розвалу, руїни та смерті здіймається могутній Дух творіння й голосом, од якого жива душа завмирає з величного захоплення, кличе:

"Хай буде новий світ!"

Із подавляючого почуття величі та грози, слухачам і співакам аж мурашки поза спиною ходили. Кожне створіння раде було в цій хвилині плакати й порохом стелитися по землі перед могутнім обличчям матері-

природи. Одночасно, кожне почувало в собі якусь чудодійну, непоборну силу.

Останні слова гімну "Й мушці дрібній" відспівали найменші створіння, передовсім різнородні мушки, які утворили небувалий мистецький контраст до слова "сконати" таким чином, що віддали його вельми ніжним і гармонійним "тихесенько". Такого ніжного співу ніхто ще, як світ світом, не чув. При слові "дрібній" затихала мелодія чимраз більше і здається, десь непомітно загубилася у великому мовчанні природи. І не знати було, чи це настала справжня тиша, яка мрійними дзвонами дзвонила у вухах сотворінь, чи це було повільне завмирання звіриного гімну. Тільки по дивно скупченій і передуховленій поставі диригента Слона, по ніжно стягненій його трубі та по його напружено прижмурених очах було видно, що тихесенькі звуки найдрібніших сотворінь іще линуть настрічу вічності. Аж коли Слон неначе стрепенувся і прийняв свою звичайну подобу, тоді це був знак, що звіриний хор уже перестав співати.

Коли звірі охололи по довшім часі з глибокого враження мелодій свого гімну, виступив доктор Сич і почав читати ось яку легенду на тлі сучасної кривавої дійсності між людьми:

Найтяжчий злочин

Сатана, цар пекла і тьми, понурив уперше від початку світу голову на своєму огненному престолі та сидів, неначе бездушний. Його найбільший друг, огонь, намагався розбурхати й розвеселити його. Жагучими язиками облизував йому ноги, лоскотав йому вуха й ніс, але даремно.

По довгім часі важкого отупіння Сатана, підняв голову і глянув далеко перед себе. Крізь пекельний огонь і дим розгорнувся перед ним виразно світ на землі. Перший раз у своїм вічнім пануванні цар пекла побачив ось яке явище: вся земля була окружена ярким, криваво-

червоним огнем, який велетенськими стовпами так і бухав під саме небо і вдаряв могутніми хвилями об стіни пекла. Здавалося, що цей несамовитий пожар спалить не тільки цілий світ, але також оберне в попіл саме пекло. Це був огонь світової війни. До вух Сатани доходив гук гармат, скрегіт зубів, крик розховстаних світових пристрастей і плач та зойкіт дітей, жінок і старців; все те зливалося в один звук, наче якийсь таємно-жахливий стогін опівночі на цвинтарі: проклін життю.

І нагло мелькнула через Сатанову голову думка, що зморозила йому кров, яка була дотепер усеогненно гаряча.

"Де пекло?",— запитав він себе,— "чи тут у мене, чи там — на світі?"

Запитав і здригнувся.

Він почав порівнювати своє царство з морем огню на світі та переконався, що ціле його пекло — це дитяча забавка в порівнянні до справжнього пекла на землі. Супроти реву, гуку, шуму, крику й розпачу на землі вражали стогони грішників у його пеклі, наче невинне цвіріньканння пташенят перед сном. Кров’ю й огнем облиті люди на світі, що кидались на себе з якимось п’яним завзяттям, лишали далеко в тіні всі пекельні постаті, які видалися Сатані нараз білими, блідими й нагадали йому невинних ангелів. Та й увесь його вогонь був слабий, жовтий, наче солом’яний у порівнянні до кипучого виру світового пожару.

Не було для Сатани сумніву, що його царство кінчається, бо стало малим, забутим смітником супроти незглибимої прірви злочинства й божевілля, яке шаліло на світі.

Тривога обхопила Сатану й він так застогнав, що його пекло затремтіло, а на землі наступив од його стогону землетрус, який в одній хвилі знищив кілька великих міст і кілька сот тисяч людей. Але мало хто на землі звернув на це увагу.

Сатана почав промишляти над тим, як би спасти свою огненну корону та підняти повагу й велич свого царства. Довго думав і не міг ні сам, ні його досвідні дорадники нічого путнього придумати. Вкінці звернувся до своєї подруги, бо здавалося йому, що у всяких пекельних справах найліпша дорадниця — це жінка.

Цариця Сатаниха порадила закликати своїх найліпших годованців і доповнити ними Найвищу Пекельну Раду. Сатана покликав до цієї Ради Ігнатія Льойолю, найвизначнішого представника єзуїтської облуди. Крім його спровадив просто зі сучасного світу двох дуже заслужених для Сатани людей: Вільсона, уосібника найбільшої брехні і Клеманса, представника людської жорстокості. Скоро тільки цих трьох людей стануло перед обличчям Сатани, ціле пекло зраділо й бухнуло свіжим, дуже живим полум’ям. Та все-таки цей свіжий огонь не міг дорівняти своєю силою вогневі світової війни на землі.

Хоч і як довго Найвища Пекельна Рада радила під головуванням самої цариці Сатанихи, та проте не була в силі нічого врадити, як вирвати царство Сатани з занепаду. Вкінці Сатанисі вже не стало терпцю. Глянула глумливо на свого чоловіка й на президентів брехні, жорстокості й облуди та сказала:

"Ви всі зійшли на дитячий розум. Я, жінка, маю одинокий і певний спосіб, як спасти й утримати навіки пекельне царство. Ми мусимо розписати конкурс на найтяжчий злочин. Найбільший злочинець находиться тепер не тут, у нашім пеклі, тільки там — на світі. Цьому злочинцеві ми дамо найвищу нагороду й тим заохотимо його прийти сюди до нашого пекла. Цей найбільший злочинець внесе в моє пекло свіжу, могутню душу, яка влиє в ослаблені огненні жили пекла новий, небувало жагучий огонь і від цього вогню все пекло оживе, відродиться й закипить новим і таким могутнім пожаром, що перед ним раз на все зблідне вогонь, який горить на світі і грозить нашому царству загладою"

Клемансо, що слухав слів пані Сатанихи з закопиленими устами, став перешіптуватися зі своїми обома приятелями, які радо йому

притакували. Опісля устав і з ледве стриманою сердитістю заявив цариці Сатанисі ось що:

"В імені моїх двох товаришів я протестую проти образи, якої Ви, Ваша Величносте, Пані Сатанихо допустилися зглядом нас тим, що не вважаєте нас трьох найбільшими злочинцями!"

"Мовчіть!",— крикнула Сатаниха.— "З вас кожний є злочинцем у іншому званні. Однак наше пекло спасе тільки така людина, яка замкне в собі ваші злочини в одній особі".

Всі три президенти перекинулись очима з усміхом полегші, бо були певні, що такого злочинця не тільки пекло, але й сама земля не має.

* * *

Серед виру світової боротьби появилися на світі дивні, таємні оповіщення, писані кипучою смолою на червонім папері ось якого змісту:

"Хто зі смертних людей уважає себе найбільшим злочинцем у історії, хай негайно появиться перед обличчям пекельного царя й цариці та, давши потрібні докази, одержить із рук цариці пекла найвищу, ще досі нікому не дану нагороду.

Своєю милістю Цар і Цариця Пекла і Тьми.

Сатана в. р.

Сатаниха в. р.

На цю відозву зголосилося так багато кандидатів, що пекельна гостинна була ними битком набита і все напливали свіжі проступники.

Перший кандидат був такий маленький, що ніхто з винятком Сатани його не бачив. Це був мікроб, який домагався найвищої нагороди за те, що він руйнував легені й мозок великих людей і через те зробив духові людства необчислиму шкоду. А вертячи мозок царів і можновладців він довів їх до цього божевілля, вислідом якого являється світова війна.

Однак Найвища Рада не признала йому нагороди, бо по їй думці мікроб усе-таки не вбив духа людства; він занадто переціннив своє значення.

Другим кандидатом було залізо, яке домагалося найвищої нагороди за те, що вбило мільйони невинних людей.

Пекельна Рада відкинула домагання заліза з тим обосновaнням, що залізо не вбивало людей наслідком своєї злочинності, тільки зі своєї власної глупоти. А глупота — це не злочин. За глупоту можна дістати нагороду хіба в небі, ніколи в пеклі.

З поміж різних дальших кандидатів на найбільших злочинців згадаємо тільки кількох.

Виступив тигр і хвалився, що багато матерів збожеволіло через те, що він пожер їх маленькі діти. Гордо змірив він очима людського тигра Клеманса, котрий затремтів з ненависті до свого небезпечного суперника і промимрив захриплим голосом:

"Ця звірюка не відбере мені найвищої почесті, а то..."

"Знаю, знаю",— перебила його з усміхом Сатаниха.— "Не бійся! Цей тигр убив тільки кількоро дітей, а ти, людський тигре, замордував голодом кілька мільйонів дітей..."

Клемансо уклонився і з усміхом сказав: "Дякую Вашій Високості за вселаскаве признання..."

З найбільшою самопевністю поводився новий кандидат із рогатою, чортовою шапкою на голові. Легковажно глянув на всіх суперників і говорив мовою, що була похожа на сичання вужа:

"Панове пекельна шляхта! Немає найменшого сумніву, що нагорода за найбільший злочин належиться мені. Розважте, панове: ще вчора я був найнужденнішим рабом. Та не успів я ще добре увільнити своїх рук із кайдан, а вже вхопив ними всіх моїх сусідів за горло, щоб не дати їм вибитись на волю... Пся креф!.."

Злочин Ляха зробив дуже глибоке враження на ціле пекло, а президент найбільшої жорстокості затирав руки з радості й показуючи пальцем на нього, повторював усім раз-у-раз:

"Бачите? Це мій ученик!"

Однак цариця Сатаниха вирішила, що треба ще пождати, доки всі кандидати не викажуться своїми злочинами, а тимчасом зробила шляхтичеві велику честь тим, що веліла йому ловити та зберігати у своїх пригорщах усе те, що ядушливий Клемансо викашлював.

Ленін старався доказати, що він є найбільшим злочинцем, бо в ім’я ідеї, яка виявилася нездійснимою за ніяку ціну в сучасності, він не жахався вимордувати мільйони людей і кинув майже весь світ у безодню нужди, упадку, брехні і смерті.

Вільсон поглянув сердито на свого суперника і крізь затиснуті зуби процідив: "Коли Ваша царська Величність признають Леніна найбільшим брехуном, я подамся до дімісії"

Сатаниха звернулася тут до Леніна з ось яким питанням:

"Чи вірив ти, Леніне, бодай одну годину у свою ідею?"

"Так",— відповів Ленін.

Тут Вільсон зареготався з міною тріумфатора і крикнув із захопленням, не чекаючи на питання Сатанихи:

"А я свідомо брехав од початку до кінця!.."

На це відповіла Сатаниха:

"Дуже мені прикро, товаришу Леніне, але всі твої гріхи бліднуть перед злочином цього американського крамаря"

Тепер явилась якась дивна постать: уся засушена, як осінній опеньок, зігнута, як серп і беззуба. Її обличчя було застигле, омертвіле, похоже на кепсько збережену єгипетську мумію, яку дзьоб часу немилосердно роздзьобав.

Одне око цього створіння дивилося з найбільшою побожністю на небо, а друге блукало з великою нахабністю й неспокійно, як перемерзле щуреня, по землі.

Ця постать раз-у-раз кланялася сильним пекла так низько, що носом дотикала землі, неначе ралом. А тепер вона упала перед Пекельною Радою так вірнопіддано та скоро, що, здавалося, зрівнялася з землею й маззю розляляся, щезла. По хвилі знов показалася і стояла, наче переломана.

Сатана відразу почув, що те марне створіння не принесе й не скаже нічого нового, а тільки йому непотрібно забере час. Та все-таки дивна подоба цієї постаті його досить зацікавила й він запитав її: "Що ти таке?"

Мумія ще раз уклонилася Сатані дуже побожно та почала говорити якоюсь чудацькою та ломаною мовою:

"Я пер-пер-геп-рашаю, що Ваш Маєстат фа-фа-фа-тиґую. Я кр-кр-итик..."

Сатана засміявся й запитав його:

"Чому ти так дивно зиркаєш на мене? Чому ти одночасно дивишся і вгору і в долину?"

Постать одповіла:

"Я можу одночасно розслідити небо й землю за пос-пос-редством моїх очей, котрі дис-дис-диспонують чар-гар-гар-одійною силою..."

Сатана приглянувся мумії ближче і крикнув до неї:

"Яка там у твоїх очах чародійна сила? В нас у пеклі це проста тілесна хиба. Ми зараз пізнаємо ту твою чародійну силу ближче"

Сатана розгорнув пекельний огонь і дим і на вечірньому крайнебі світу показався великий, круглолицій ясний місяць, який своєю свіжою, чудовою подобою очарував очі не тільки всього пекла, а й навіть самої цариці Сатанихи, що була маловразлива на поезію природи. Цар Сатана дивився пильно новій постаті в очі й показуючи рукою на місяць, питав її:

"Бачиш? Що там так чудово сяє?"

Критик зиркнув на ясен місяць і сейчас із найбільшою певністю пробелькотав:

"Се, пер-геп-рашаю... по-по-повновидий лю-лю-людський задок"

Коли пекельний регіт ущух, цар Сатана сказав до мумії:

"Он яка чародійна сила у твоїх очах, ти, бісів сину! І як же тобі займатися загадкою мистецтва, коли в тебе завдяки твоїй загальній покривленості нема мистецького ока? Коли ти в пісній юшці бачиш олімпійський нектар і навпаки?"

Сатана взяв дивну постать на ось який іспит:

"Якими прикметами ти визначився як критик?"

Постать одповіла:

"Я мав чорнило в пері, папір на коліні, цит-цит-ати в шафі і сли-сли-ну в ро-ті"

Сатана вхопився за голову:

"І з такими прикметами ти приходиш до мене, чортів сину? Невже аж я, Сатана, мушу тебе вчити, що основою критики мусить бути душа? Маєш ти душу? Де твоя душа? Сюди її!"

В шуканні за душею мусів Сатана аж вивернути шкуру мумії та добув із її середини якусь дерев’яну скриньку. Кинув її на землю, де вона розбилася і з неї вискочили три дерев’яні предмети, похожі на людські стопи. Сатана зареготався і крикнув до створінь у пеклі:

"Дивіться, діти, що за чудасія. У цього критика замість душі — три шевські копита! Що вони означають?"

Перелякана постать белькотала:

"Пер-пер-ше коп-ито "еп-еп-гика", друге "лір-лір-гика", третє "драм-гат-гика!"

Цар пекла питав:

"Чому ж одне копито таке обгрижене, облуплене? Що на це гикнеш?"

"Поз-а-як я дуже не люблю лірики"

Сатана розсердився:

"Я сам собі дивуюся. Моє пекло валиться, а я мушу заходити в дискусію по питанням естетики з тією людською калікою! Але знай моє добре серце й заки підеш у гарячу смолу, вивчися elementa atque rudimenta людяності й естетики від Сатани, коли ти, покривлений виплодку, не навчився їх од людей. Ergo primum: кожний глибокий твір штуки містить у собі по своєму змісту нерозривну ліричну, епічну та драматичну стихію. Secundum: чув ти що про геніальну драматичну лірику, про геніальну ліричну епіку та про таку ж ліричну драму? Може б тобі послужити цитатами? Невже ти міркуєш, що я, цар Сатана, знижуся до рівня твоєї порожньої, самохвально цитованої ігноранції, ти, мізерна критична личино? Tertium: скринька з копитами на місці твоєї душі дає доказ на те, що ти дивишся (наскільки ти взагалі в силі дивитися) на вартість поезії не з ідейно-змістового й формального, тільки з недорослого школярсько-формалістичного становища, ти старосвітський скриньково-копитний естете з четвертої гімназійної класи! Quartum: справжнім критиком може бути тільки творчий дух, який сам сотворив якусь мистецьку цінність. Що ж цінного ти дав у царині штуки і критики?"

Мумія пробелькотала:

"Ніч-ніч-ого. Я лишень пишу принагідні рец-рец-ензії"

Сатана озлобився і гримнув:

"Так ти не критик, тільки рецензент? Яким-же правом ти, заслинений обгризаю чужого твору духа, поважився станути перед обличчям царя Сатани? Це провокація пекла з боку земної мізерії!"

Сатана миттю прочитав рецензії дивної постаті й зареготався:

"Ти, засушений черве, навіть не знаєш різниці межи ключем од поезії та ключем од комори зі салом! У творі штуки ти шукаєш тільки патріотичної бовтлини, соціальних вареників та віросповідної лемішки, ти, закаптурений капітульний алілуйку, ти, бабинцевий пісний щуре, ти, завуджений середньовічний естете з тонким носом французької гувернантки і з чуткою душею африканського носорога!"

Цар Сатана обернувся до всіх присутніх у пеклі й дивувався:

"Дивіться, мої пекельні пані й панове, на цю поломану людську почвару! Цей тюремний рецензент вічно стогне за посадою в небі, а до царя Сатани голоситься по найвищу пекельну нагороду! Невже ви бачили безодню такої католицько-пекельної облуди? Хо, хо! Це зовсім вигідна річ засісти аж два достойні місця: одне, холодне, в небі, а на зиму друге, тепле, в пеклі... Їй-Богу, цей побожний бісів накорінок, цей бездушний рецензент, готов дійсно стати небезпечним конкурентом усіх найбільших панів-злочинців. Не дурно ж він безперестанно глипає одним оком на небо, а другим у пекло..."

Тепер Сатана глянув на мумію і сказав:

"Наслідком твоєї бездушності та нікчемності тобі зовсім чужа вразливість, тонкість і безпосередність естетичного вчування в поезію та її відчування. Зміст, форма й тон твоїх рецензій — це тільки так звана шевська пасія духового імпотента й безсильне та вонюче порскання наскрізь лихої, лукавої тварини. У своїх рецензіях ти зводиш особисті рахунки з письменниками, які не дали тобі жебрацької милостині. Го, го! За те, що ти замість поетичним талантам чоботи шити, цькував на них

поліційні і шкільні власті, посилав їх у дім божевільних, нападав на їх ім’я й на їх честь і доводиш до того, що велика частина незрячої братії в народі починає дивитися на твори духа зі становища рівних тобі свинобійників на ярмарку, Ми, своєю милістю Цар Сатана, уповноважені всіма поетами й естетами, робимо тобі честь ось якою заявою:

"Ти — мой! Ти, в нулю розпучнявілий чорний пункте! Ти, у присінок духовості заблукана гнидо! Ти, рецензійний жук в коров’ячім багні! Ти, духовий галапасе! Ти, мертвороджена підземельна каналіє! Сповідайся мені перед цілим пеклом! А як одне слово мені збрешеш, то я тебе сейчас настромлю на макогін моєї начальної пекельної куховарки"

Мумія впала перед Сатаною та сповідалася словами:

"Господь Бог упослідив мене на тілі й на дусі, а одночасно закпив собі здорово з мене, бо в безконечній порожнечі мого "я" все товклася й переслідувала мене тільки одна думка:

"З тебе великий естет!.."

Я знав, що це неправда. Але тому, що непогамована честолюбність палила моє порожнє нутро, я забажав закрастися в Парнас коштом болю і праці справжніх талантів. І вірний своїй поломаності я почав дивитися зизом на життя й на твори духа.

"Мою честолюбну сверблячку втихомирював я таким робом, що моє "я" счухувало своє марне випотіння до творів духа, як теля счухує шерсть до кедра; розпорпувало їх, мов кертиця цвітник. Я був сірником, тим найпростішим сірником, який мусить усе до чогось потертися, щоб видати зі себе відомий запах. Значить, найвища нагорода належиться мені, бо я не нищу людського тіла, як мікроб, тільки людського духа...

Я в царстві духа Калібан:

Пече мене чужий талан —

Я ж безталанний і безплідний.

І зизоока мстивість лиш

Мене так мучить, наче миш

За пазухою. Ох, я бідний!

Хай пропаде весь духа світ,

Бо я Терсіт"

Постать почала битися побожно кулаком у груди й раз-у-раз молилася при тому: "...буди милостив мені грішному... буди милостив мені грішному". Першого слова цієї молитви не було чути. Певно постать навмисне його промовчала, бо з уваги на своє положення боялася сказати і "Боже", як також "Сатано".

Сатана це помітив і глянув на постать огненно-прошиваючими очима. Тоді критична мумія зиркнула в останнє одним оком побожно на небо, а другим із найбільшою покорою на Сатану та закінчила, свою сповідь ось яким знаком хреста:

"Во-во-во імя Ссс-ссатани, його жени та-та-та його пот-омства, амінь".

Сатана крикнув до мумії:

"Ти хоруєш на манію великості, коли думаєш, що ти був у силі знищити твір духа або талан. Ось яке воно мені вдалося! Тут коней кують, а жаба ногу підставляє! Але за те, що ти мав злу волю й нічого

нею не вдіяв — служба! Сейчас тим духовим віхтем заткайте в пеклі мишачу діру!"

Всі інші кандидати, яких було дуже багато, пописувалися найрізноріднішими злочинами, та все таки ні один із них не був по думці Пекельної Ради й Пані Сатанихи достойним найбільшої нагороди. Цар Сатана дуже засмутився, бо чув і знав, чим це для нього та для його царства пахне. Вже й сама пані Сатаниха похилила голову на груди свого чоловіка, а на її зажуренім обличчі так і відбивалася лячна думка:

"Нічого не вдієш. Наше панування кінчається"

Вже хотіла разом зі Сатаною та з цілим пеклом запастися в безодню, коли нараз пекельна брама з великим ломотом одчинилися й перед лицем Сатани показався якийсь могутній ніби лицар у криваво-багровій зброї, ніби якийсь півбог або може й сам бог.

"Хто ти?",— запитав тривожно Сатана,— "і чого тут хочеш?"

Дивний велетень одчинив уста й озвався голосом, який зарокотів громом і струснув підвалини пекла:

"Я — Дажбог. Лиш я один одержу найвищу нагороду. А за що, це самі побачите".

Дажбог добув меч, обернувся й махнув ним по воздусі. В цій хвилі розступився пекельний огонь і мури й перед очима всіх істот у пеклі показався світ. Кривава, тріскуча луна душила землю й піднімалася безконечно великими хмарами та клубами у безкрай. Серед цього пожару текли широкі ріки крови, в якій плавали люди та ловили себе і вбивали одні в одних гострі ножі або хапали одні одних за горло й разом усі потопали у струях крові.

Всі в пеклі дивилися з німим жахом на цю, ще досі ніколи не бачену картину здичіння, божевілля й потворності. Не могли довго дивитися, бо здавалося їм, що доведеться нагло збожеволіти. Тому відвернулися й почали блукати очима по пеклі Сатани, щоб його тихим, лагідним, блідим виглядом успокоїти свою до краю схвильовану душу. Тільки цариця Сатаниха не могла відірвати очей від образу пекла на цьому світі й було видно по ній, що не почувала ніякої боязні, навпаки, була вся захоплена безоднею злочинства, в яку скотилося людство.

А Дажбог розказував: "Десять мільйонів озброєних людей я вбив, духові скарби тисячоліть я зруйнував. Але найтяжчий мій злочин — це не мільйони вбитих людей, не знищені святині духа, а найжахливіша руїна, яку я створив: я вбив душу людства і зробив людину потвором людині. А втім... навіщо це розказувать? Адже самі знаєте й бачите"

Сатана глянув на Дажбога з виразом великого страху, зачудування й недовір’я й ледве пробелькотав до нього:

"Неможливо... неможливо... Адже твоя сила більша від моєї!.. Ти ж мене скинув колись із твоїх висот у пекло!.."

"Так",— одповів Дажбог.— "Колись я був усемогутній. Але, щоб розвіяти свою страшенну нудьгу, я розпалив світовий пожар на землі. І сталося те, чого я ніколи не сподівався: моє пекло на землі зруйнувало мені всю мою могутність на небі. Я навіть не мав сили погасити, здушити цей несамовитий огонь самознищення, котрий я кинув у груди моїх дітей на землі. Світло перестало мене слухати і громи розвалили мені небо й мій престол, бо весь політ духа я обернув у бистрий лет гарматних куль, усю гостроту думки в гостроту кільчастих дротів, усе ніжне тремтіння душ у судорожне конання тіл, роздертих дротяними колючками та гранатами, усе чуття в отруйне повітря братнього мордування! Ось до чого довела моя нудьга — це джерело навіть божих злочинів! Я все буття зруйнував. Правда. Але через те я сам себе знищив. Я тепер повний банкрот і за найвищу нагороду стану в тебе на службу, мій дотеперішній вороже Сатано!

Невже зможе хоч одна людина на світі похвалитися бодай міліонною частиною діл, яких я доконав? Може хто?"

Настала мертва тиша, повна тривожного ожидання.

Нараз перебив цю тишу якийсь задиханий, хриплий голос, який загомонів із поза пекла:

"Може!.. Може!.. Пождіть!.."

Найвищі достойники й сам Дажбог та ціле пекло ще не успіли охолонути з зачудування при тих таємних і нечувано сміливих словах, як через прогалину, зроблену в пекельному мурі, вбіг якийсь елегантно, по найновішій моді убраний панок, який був похожий на графа або барона й одночасно на його лакея в одній особі. Весь він був нагальним бігом вичерпаний, покритий потом і порохом. Він зняв блискучий циліндр, уклонився дуже низько і з виразом примилювання до Сатанихи промовив голосом, уриваним зі змучення:

"Ваша царська Величносте... прохаю, вибачте... трошки... спізнився..."

Відсапнув, випростувався й почав говорити:

"Нагороду за найбільший злочин одержу я..."

Все пекло глянуло з недовір’ям і глумом на нього, а Дажбог зареготався здорово й запитав його:

"Ти, нужденний черве? Що ти за смілець?"

Однак панок не збився з пантелику й говорив:

"Слухайте! Я, боже, знаю твої діла й чув твою мову. Ти, боже, вбив десять мільйонів людей. Правда. Одначе я вбив сорок мільйонів людей! Ось як воно: У світовім пожарі воскрес великий народ із вікової неволі й почав собі ставити свій власний храм волі. І будував він цей храм зі своїх власних здорових дубів, підпер його своїми власними кремезними плечима і споював його своєю власною, могутньою, мужицькою душею. Та хоч я син цього народу, та проте я, заражений і прокажений чужою школою, ворожою душі мого народу, забув, не відчув і не зрозумів народної душі.

Хоча жорстокі сусіди давали мені раз-у-раз ударами в моє рабське лице докази, що це таке народ і його неволя, я замість боротися, мудрував над тим, чи ми народ, чи ні й чи наше життя кому потрібне, чи ні?

Я, провідник народу, хотів поставити храм волі не з рідного дерева і граніту, тільки з піску облудного пустомельства. Будував його не так, як залізний закон життя домагається, тільки так, як цього чужа й мертва схоластична буква хоче.

Я не присвятив храму волі святій Єдності народу, тільки посадив на його вівтарі неситого божка, якому на ім’я: Черево. Народне чуття, огонь одної, жагучої, святої, спільно народної душі, що тільки одна в силі побороти цілий світ ворогів і навіть саме пекло покорити — все те було мені чуже, марне, пусте. Я вчив, що світ, життя, народ і його воля — це тільки матерія, забувши при тому, що і стерво — теж матерія. Тому з народного змагання за волю я здер проміння святості та остервив його! І сам я став найвірнішим апостолом божка Черева: ще вчора революціонер, я цього дня сиджу спокійно на чужині та й рахую гроші, які я украв із розваленої святині народної волі..."

"Хто ти такий?",— запитала цариця Сатаниха.

"Я збірна душа всіх злочинців, які виплодилися на те, щоб убити мій народ. Я вбив волю сорока мільйонів людей браком народної достойності. Як політик, убивав я свій народ своєю неграмотністю, як людина — своєю безхарактерністю. Мені була чужа народна честь, тому й не мав я честі як людина. Чужим, смертельним ворогам народу я показував збутвіле обличчя напудрованого гуманізму; для власних братів я мав тупу ненависть, тюрми, кулі, шибениці за те, що вони будували святиню народної волі не моїми бездушними лозунгами, а гарячим народним чуттям і плодючим народним ділом. Я присягнув смерть тим синам народу, бо я їх уважав моїми суперниками. Братів, що створили цінності народного духа, які й чужим народам принесли б честь, я з почуттям зависної скаженості опльовував, обезчещував та пхав їм у груди не один, а дванадцять ножів. У хвилині короткого гаразду моєї Батьківщини я не думав про чорне завтра. Через те тепер найкращий цвіт того народу, душа його душі, мозок його мозку духом і тілом марно гине на рідній землі й на чужині у гноєвищі моєї подлості. За неоцінені скарби мого народу я в хаті й на чужині гуляв, гуляв! Мою кишеневу великодушність пізнали всі світові повії. Мою рабську нікчемність записав у чорну книгу цілий світ. Я прогуляв, прошампанізував, провакханалізував усю волю мого народу. Бо хоч я на короткий час визвався з тілесних кайдан, але в мені лишилося все найстрашніше: низьке рабство моєї душі. Так розвалив я храм народної волі. І з поміж усіх народів світу тепер тільки мій народ лежить, мов смертельно ранений лев на шляху. Своєю бездушністю й нікчемністю я обернув рідну землю, цей благословенний квітучий рай — у гниле багновище. Завдяки моїй рабській тупості й безхарактерності я довів до того, що великий, найздоровіший, найліпший і найбільш талановитий народ на світі не має нині навіть настільки волі та свободи руху, скільки її мають наймізерніші черви, що свобідно в’ються і повзуть свобідно в поросі землі!

Але всі ті злочини, це ще ніщо. Найбільший злочинець, це та людина, що видерла з душі народу віру в себе, у власну силу й у власну боротьбу на шляху до сонця. А мені вдалося защепити в душу мого народу їдь сумніву та зневіри. Ця зневіра лягла зморою на мій народ і бичуватиме

навіть його майбутні покоління. Отруту сумніву і зневіри будуть навіть діти мого народу висисати з молоком із материних грудей. Ось чому я найбільший злочинець! Ось чому я отримаю найвищу пекельну нагороду!"

При останніх словах цієї людини слабий, блідий пекельний огонь нагло налився темно-багровою, кривавою луною та вдарив углиб, ушир і вгору такими стихійно могутніми хвилями, а одночасно залунав по всіх усюдах у пеклі Сатани такий розпучливий плач і ридання, розітнувся такий жахливий скрегіт зубів, що сам цар Сатана серед безтямних радощів зіскочив зі свого огненного престолу, припав перед людиною чолом до землі та цілуючи її в ноги і в руки, лебедів голосом вдячності й відданості:

"Я твій раб... я твій раб навіки..."

А цариця Сатаниха, схвильована, захоплена й очарована, простягла руки до людини й біжучи до неї, кричала:

"Ходи в мої обійми, найбільший злочинцю і спасителю пекла! Ось тобі найвища пекельна нагорода!"

І з тими словами поклала на уста злочинця огненний цілунок.

Коли найбільший злочинець сказав, як його на світі звуть, Дажбог засміявся голосом, у якому тремтів здушений гнів заздрості та висловив йому ось яке признання:

"Ти один переміг навіть мене, бо не я, бог, спас пекло від загибелі, тільки ти, людина! Честь і слава тобі за те в пеклі, український Хаме!"

"Ой під гаєм зелененьким"

Солоспів Високодостойної Лисички-вдовички

Довго й важко боролося зі собою Лисичка-вдовичка, заки зважилася виступити зі своєю піснею на всезвірному зборі. Адже вона не тільки не була славною оперною співачкою, але не співала досі навіть на провінціальнім концерті такого глухого кута, як ним є місцевина Лисовичі у пралісі. Що найвище вона попписувалася своїм уродженим музикальним хистом у тісному сімейному кружку, який час од часу збільшався тільки завдяки попівським празникам. Та не слід забувати ще й того, що від смерті її чоловіка, що згинув з руки людини, Лисичка-вдовичка перестала на знак жалоби взагалі співати й дуже часто вмивала свою вдовість гіркими сльозами, бо дуже любила свого блаженної пам’яті доброго товариша життя. Отже її, і так не першорядний голос тепер вийшов із вправи, а може навіть захрип, заржавів? Як же ж бідній Лисичці-вдовичці співати перед обличчям самого царя Лева, його Найдостойнішої Дружини, перед збором усіх міністрів, найбільших художників-співаків і співачок та перед усією звіриною громадою? Невже це не буде те саме, що пориватися, як то кажуть, із мотикою на сонце? Та наперекір усім тим жахливо небезпечним труднощам виросла у грудях Лисички могутня сила, що пхала її з непоборною стихійністю на шлях цієї крайньо одчайдушної честилюбності. Як же називається ця могутня сила?

Кохання.

Мудрість, яку показав державний прокуратор доктор Лис Микита на звіриній судовій розправі, його незвичайна красномовність, його сила духа і свята незломність переконання — все те полонило серце й душу Лисички-вдовички до цього степеня, що вона закохалася в нім до самого дна своєї душі, дуже вразливої на духовність. Вона почувала, що сьогодні настала для неї найважніша хвиля її вдовичого життя, яка мусить рішити це, чи їй бути чи не бути. Або вона своєю піснею покаже докторові Лисові Микиті всю свою душу, покладе йому під ноги все своє любов’ю жагуче серце і спонукає його чарами своєї пісні до любовної взаємності, або на випадок невдачі вона радо згине, щоб не вертати назад до сірої та щербатої долі вдовичого життя.

Коли Лисичка-вдовичка станула перед царем і побачила, як усі створіння позирали на неї серед загального мовчання з великою цікавістю, якась млісно-гаряча струя піднялася з її душі та підступила їй під горло. Вона почала з найбільшим переляком почувати, що ця струя неначе розпаленим оловом топить і палить її шию... "Що то буде?",— мелькнуло їй на хвилинку через голову. "Сором і смерть..",— кепкував з неї якийсь несамовитий голос, який лиш вона сама чула. Цей таємний голос розторощив останні проблиски її надії та відваги. Замість почати співати вона стала переступати з ноги на ногу, наче оп’яніла якоюсь важкою отрутою і вже хотіла крикнути "Води" та повалитися омліла на землю. Нараз поглянула в цей бік, де Лис Микита стояв і здавалося їй, що вичитала з його очей слова:

"Сміло, люба, не бійся нічого!"

Це враження очей Лиса Микити спасло її від зомління й тепер вона почула у своїй душі лиш ось який зазив:

"Смерть або життя! Вибирай життя!"

Лисичка-вдовичка стрепенулася. Нагло вся її тривога розвіялась і вона підняла з гордістю й самопевністю свою голову та почала співати вдовичу пісню "Ой під гаєм зелененьким". Перші слова пісні випливали з її душі з чималою непевністю й тому її голос помітно тремтів. Коли ж вона прийшла до слів: "Брала вдова льон дрібненький", її огненне почуття любові взяло верх над усією боязливістю, над шорсткістю й невиробленням голосу. Всемогутня сила кохання усунула вкінці всі перепони й дала лисиччиному горлу мистецьку силу, що вповні відповідала тому жагучому полум’ю яким горіла її душа. І цар Лев, і цариця і майже вся звірина братія слухали з чим раз більшим захопленням її пісні та стали почувати, що на артистичному звіриному небі виринає в особі Лисички-вдовички нова співоча зоря, яка дорівняє, а може перейде своїм талантом усі найславніші оперні співачки звіриного царства.

А Лис Микита, на котрого Лисичка-вдовичка найбільше дивилася при співанні пісні, почав чимраз більше хвилюватися й одушевлятися. За кожним разом, як Лисичка глянула на нього, він висловлював їй своїми очима найбільше признання, а його уста наче пересилали до неї слова:

"Славно, Лисичко-вдовичко, славно!"

Хоча з Лиса Микити був великий знавець жіночого серця, але не треба йому було аж того знання, щоб догадатися, що Лисичка-вдовичка закохалася в нім на смерть. Його здогад обернувся в певність, коли Лисичка співала слова пісні:

"Ой коли б я мужа мала,

Я би його шанувала,

Курочками годувала,

Вдень і внічку цілувала"

Здається, що Лисичка, співаючи ці слова, забула, що на неї дивиться і її слухає цілий звіриний світ. Вона бачила тільки Лиса Микиту й байдуже їй було те, що другі створіння думатимуть про неї. Очима, що зайшли серпанком мраки з пристрасного кохання, вона позирала вперто й безупинно на Лиса Микиту та обмотувала його серце чимраз більше ніжною пряжею свого голосу та всього свого до краю розкоханого "я". Її поведінка впала в очі майже всім звірям, а пані Борсучиха штовхнула свою сусідку, пані Бобринську носом і шепнула до неї насмішливо:

"Гляньте на неї... Бачите? Як так можна забувати товариську пристойність? Або ця жінка несповна розуму або з неї нівроку зіллячко!"

Пані Бобринська, щаслива подруга, відповіла:

"Так до мужчин очі щирити!.. Та й ще при всіх! Тьху!.."

Лис Микита слухав чародійного голосу Лисиччиної пісні та бачив, як усе єство Лисички неначе говорило до нього:

"Бери мене... Я твоя... твоя навіки"

Тоді його старе й холодне серце палилося якимось уже давно невідомим теплом і він, очарований піснею та самою Лисичкою говорив сам до себе в душі:

"О, любове! Найтаємніша, наймогутніша сила всього творіння! Ти сонцем опромінюєш понуру темряву буття! Ти жагучим огнем розтоплюєш лід холодної дійсності! Ти непоборною рукою рвеш кайдани злоби, самолюбства й жорстокості! Де ти цариш, там гомонить пісня щастя, там ллються промінні сльози захопленої радості й одушевлення! Стужені, зболілі, розбиті душі, що блукають самітно по сумних розпуттях життя, находять у тобі цілюще джерело найсвятішої єдності й сонячного змагання! Вічно жий, любове, ти глибока нерозгадана загадко буття! Роди на руїнах старого новий світ, а з нового світу рай сотвори".

Коли Лисичка-вдовичка скінчила свою пісню, діждалася з усіх усюдів великого і щирого признання, а доктор Лис Микита так був схвильований, як ні один раз у часі великої судової розправи. Приступив до Лисички-вдовички, а серце так йому тьохкало, що він, славний промовець, якому ніколи в найтруднішім положенні не забракло красномовних слів, не знав спершу, як до неї обізватися. Мусив силоміць придушити в собі всі почування непевності та збентеження і вкінці промовив до Лисички-вдовички словами:

"Прийміть од мене найщиріші побажання з приводу Вашого сьогоднішнього успіху. Ви показали рідке чудо тим, що Ви перелили у свою пісню всю свою гарну і глибоку душу"

Щастя, що Лисичка-вдовичка була покрита ніжною шерстю, а то можна би було побачити, як вона зі зворушення і скромності почервоніла, як рак. Глянула на Лиса Микиту коротким і глибоким поглядом, опісля спустила очі й заговорила до нього:

"Пане докторе, Ви жартуєте з мене..."

"Ні, їй-Богу, я щиру правду говорю..."

"Що значить, пане докторе, вся моя бідна вдовина душа супроти вашого духа?"

"Ви дуже скромні, пані Лисичко, а разом із тим ви мене переціннюєте..."

"О, ні, пане докторе, так узяти в параграфи найвищої мудрості всю глибину життя тільки Ви вмієте... Я слухала б до кінця життя Вашого слова..."

"А я, пані Лисичко, Вашої пісні".

Наступила коротка мовчанка, котру Лис Микита перебив словами:

"Найперший і найтяжчий параграф життя — це жінка"

"Чому найтяжчий, пане докторе?"

"Бо не завсіди серце серцю до пари"

"Це лиш там, пане докторе, до нема справжньої любові. Де глибока взаємна любов, там вона вирівнює всі прогалини межи двома душами. Ба що більше! Любов творить із двох душ одну душу"

"Ви говорите, як сама мудрість. Пані Лисичко, утворім із наших душ одну душу"

Лисичка-вдовичка не сподівалася такого наглого звороту. Хвилину стояла, наче нагальна хвиля розкішного оп’яніння облила її свідомість. Опісля кинулася до Лиса Микити й почала класти на його мудрі уста поцілунок за поцілунком. А Лис Микита звернувся до звірів і заявив:

"Найясніший царю! Найвищий Трибунале! Славна Звірина Громадо! Оцим маю честь заявити, що Високодостойна Пані Лисичка, бувша вдовичка, єсть моєю жінкою"

Звірі були вдоволені подружжям Лиса Микити з Лисичкою вдовичкою, тільки деякі звірині жінки дивилися з заздрощами на Лисичку, котрій судилося щастя здобути собі такого визначного чоловіка. Лиш один звір, зизоокий естет тхір, який любувався цитатами з людських книг, показав своє невдоволення питанням:

"А де метрика вінчання?"

Лис Микита глянув на нього з легковаженням і відповів:

"Лишім подружні метрики, розписки тощо людям. Звірина грамота вінчання — це кохання, яке наша душа записує у велику книгу, що їй на ім’я природа".

Голий танок життя чубатої Курочки

Тепер показалася на сцені чубата Курочка, її поява збудила різнорідні й дуже мішані почування тому, що вся вона була гола, так, що її гарний, чубатий чіпець на голові відбивав тим дивніше від її загальної наготи. Вона була похожа на гарну жінку, яка скинула з себе все убрання, а тільки на голові лишила великий і розкішний капелюх. Її ніжно-біле тіло, поцятковане безчисленними точками на тих місцях, із

котрих щезли пера, придавали йому рожевої барви, так, що можна було сказати про зовнішню подобу Курочки: вона виглядала, неначе кров з молоком.

Про причину своєї наготи розказала Курочка ось що:

У її господині був гучний празник. Веселі гості викотили на подвір’я бочівку й лишили її там. Курочка і її товариші побачили, що з бочівки випливає якась теч, похожа на воду. А що їх усіх мучила спрага, то вони скоштували тієї води й не хотіли далі пити, бо вона запекла огнем у їхніх горлах. Разом із тим вона з товаришками почула, що їм усім голова, ноги, а навіть яєчка у їх нутрі починають ходором ходити. По короткій хвилині їх вибило з пам’яті й вони полягали на землю, як мертві. Коли Курочка прокинулася, побачила, що вона і всі її товаришки лежали на купі в коморі, всі голі, а до неї підходила кухарка з гострим ножем.

Курочка вирвалася з крайньою напругою життєвої сили з рук жінки, яка хотіла її зарізати й пурхнула крізь одчинене вікно та втікала як божевільна, сама не знаючи, куди. Ласкава доля занесла її перед обличчя Найяснішого Царя Лева і вона уважає своїм обов’язком звеличати могутню силу життя таким чином, що виконає перед обличчям усього звіриного світу та перед сонцем у пралісі танок життя.

Коли Курочка розказала звірям про свою долю і про свої наміри для звеличання життя, звірині жінки здебільшого зрозуміли її. Але було між ними багато таких жіночих вдач, яким найочевидніші основи думання й найтяжчого болю не змогли промовити до серця. Були це передовсім ситі і щасливі подруги, які жили по закону звичаєвої моралі, мали багато діточок, яких виховували дуже правильно, як Бог приказав і мали моральний світогляд сотворінь, які керуються засадою "ситий голодного не чує".

Тільки майже всі мужчини дуже зацікавилися танком Курочки, а деякі з них, особливо близькі земляки, когути, почали протискатися

крізь густу товпу звірів, щоби станути якнайближче коло неї. Але не так то й легко було зблизитися до Курочки, головно тому, що їхні жінки здержували їх силоміць. Одна стара квочка, що знесла вже кілька тисяч яєць і мала шістсот курчат, попала в розпучливі заздрощі, коли помітила, що її чоловік, занадто цікавиться молодою голою Курочкою. Вона дзьобнула його з допади в його червоний гребінь і кудкудакнула до нього розореним голосом:

"Так викручувати шию й завертати свої жадібні очі за тією голою твариною!.. Стидайся, ти старий розпуснику!"

А старий Когут оправдувався перед своєю многоплідною жінкою ось як:

"Але ж моя старенька! Не будь же така смішна! Чей же не забороиш мені глянути на цікавий танок, на який дивиться свобідно сам цар Лев і всі звірі".

Але стара Курка була невблаганна й заспівала до свого чоловіка:

"Як од мене рушишся одним кроком, то я тобі перед усією звіриною громадою очі видзьобаю".

Старий Когут поглянув на свою стареньку Курку спідлоба й мусив покоритися всевладній волі своєї дружини. Посоловів і з глухою мовчанкою стояв та потупив очі в землю. Одначе влада його жінки була заслаба, щоб заборонити його душі бути там, де стояла Курочка.

Силою закону природи обступили сцену, на якій Курочка мала вивести свій танок життя, передовсім самі когути найсильнішої, зразкової породи. Найближче до Курочки станув великий когут, із пестрим, посоловілим пір’ям і позирав на Курочку дуже злобними очима.

Причина його злоби була ось яка: він іще ніколи не бачив на одвертому зборі голої жінки; далі, він був уже літами підтоптаний; третє, з нього був катехит у дівочо-курячім ліцеї, значить, уже достойність його звання вимагала від нього такої гостро моральної урядової міни.

Коло Когута-катехита станув ще більший Когут, який мав дуже високі й сильні ноги, що були густо й буйно упірені та подобали на козацькі шаровари. Його гребінь і вся його могутня оздоба, його бистрий і гордий зір нагадували середньовічного лицаря.

Побіч цього Когута-лицаря примістився менший Когут, якого найцікавішою ознакою було те, що він позирав раз-у-раз на Курочку сльозаво-чутливими очима і, здається, не бачив поза нею нікого більше на світі.

Коло нього станув Когут середньої величини, з дуже допитливими розумними очима, які шукали в Курочці та в її танку лиш естетичної насолоди.

З-поза нього позирав когутячий поет, ватажок майбутністичного напрямку.

Когут із подобою козака глянув на свого сусіда, котрий позирав дуже понуро на Курочку та запитав його:

"Коли ви, отче катехите, дивитеся на Курочку, як темна ніч, так чого ж ви прийшли сюди?"

Когут-катехит відповів йому ось якими словами:

"Я прийшов сюди на те, щоб дивлячись на цю безстидну жінку, морально обурюватися!"

Курочка розпустила крила й на знак покори й відданості простелилася на землі перед обличчям царя і прижмурила очі, бо не важилася дивитися йому в лице. Можливо, що вона стидалася перед ним своєї наготи. На жаль, історія про це мовчить, чи соромливість Курочки відповідала тоді дійсності. Одначе для кожного доброго знавця жіночої душі не може бути сумніву, що Курочка заплющила очі наслідком дуже прикрого почуття наготи, яка нарушила основно закони її старанного дівочого виховання. Ще більше згоджується з жіночими почуваннями здогад, що Курочка стидалася не так дуже своєї наготи, як радше жахливого почуття, що вона тепер, може, борони Боже, не така гарна, як давніше. Адже ж вона не була роздягнута, тільки обскубана... А коли зизоокий звір естет тхір пустив на Курочку дих своїх критичних пахощів, вона, здавалося, так і завмерла, лежачи перед обличчям звірів. І тільки ледве по якомусь часі заспівала все ще з заплющеними очима ось яку пісню суму й болю:

Кудкудак!

Ко-ко-ко!

Болить так

Серденько!

Ох, моя

Нещасна доле:

Моє грішне

Тіло голе...

Сміх естета тхора, шепотіння й поговори моральних жінок, перервав нараз Когут, який позирав на Курочку безупинно залюбленими очима. Він заспівав ось якої:

Кукуріку, кукуріку!

Курочко, не бійся крику!

Курочко моя,

Кучерявая!

За хвилиночку кохання,

Обнімання, цілування

Дам тобі життя.

Хай моє чуття

Сонцем засія!

Курочка відчинила очі та глянула на залюбленого Когута з виразом великої вдячності. Опісля сміливо устала, вхопилася голими крилами, як руками, за боки й почала ногами виводити рухи, що були похожі ніби на гребання, ніби на танець, який люди зовуть "присіди". При тому співала ось яку пісню:

Погуляю, як умію

Найяснішу мрію мрію:

Хай життя живе!

Хай у кожному гніздечку,

У найменшому яєчку

Струєю пливе!

Тепер Курочка взялася кінцями обох крил за голову й почала танцювати на подобу індійських баядер: ходила довкола сцени лиш на однім пазурі кожної ноги, причім горішня частина її тіла трималася просто й нерухомо. Зате долішня робила судорожні викрутаси й вихиляси, якими вона схвилювала навіть найспокійніших і найбільш холоднокровних мужчин. Коли ж вона ще до того розвинула до найвищого степеня жіночу штуку залицяння своїми приманливими очима та своїм дзьобом, який умів висловлювати різні відтінки жіночого усміху, тоді мужчини аж одчинили роти й дзьоби з великого дива, захоплення і з розкішної насолоди.

Немов іскра на бочку пороху, так подіяла на видців пісня Курочки, яку вона тепер заспівала:

Тішся мною молодою

Матінко небіжко:

Мужу! Я в огонь з тобою,

А з коханцем в ліжко!

Тепер навіть когут у пишних козацьких шароварах не витримав і кукурікнув до Курочки серед реготу ось як:

"А то шельма баба! Хай її шуліка пірве!"

Безперестанним хитанням бедер наперед, то назад, то направо, то наліво, то знов скорим крученням долішньої частини тіла на правий або на лівий бік при одночасній непорушній поставі грудей, плечей, шиї та голови почала Курочка просто запаморочувати голови мужчин. Не тільки чоловіки, що не ковані золотими кайданами подружжя, але навіть чоловіки-підніжники жінок почали гурбою вириватися з обіймів своїх заздрісних дружин і протискалися проміж звірів, аби станути ближче до голої танечниці Курочки. Між покинутими жінками вибух великий гамір, крик і плач. Навіть Когут, якому жінка грозила недавно видзьобати очі й підчас усього танцю безперервно кудкудакала на нього: "Не витягай так шиї! Не видивляй так своїх сліпаків за цією повією!" — не витримав довше. Залопотів крилами й миттю прилетів понад звірів до Курочки та станув коло неї. Його стара квочка не змогла летіти за ним у погоню, бо з причини грубої тілистості була затяжка. Била себе тільки крилами з безсильних заздрощів і захриплим голосом кудкудакала ось яку пісню помсти:

Ох, чекай, чекай, Когуте!

Вже тобі живим не бути!

Дам тобі я круть і верть!

Біль мій перелився вщерть.

Смерть тобі! На місці смерть!

Танець Курочки робив на звірів найрізнорідніше враження, відповідно до степеня їх виховання та їх чуттєвого життя. Деяким звірям здавалося, що долішня частина тіла Курочки хоче своїми судорожними рухами відірватися від горішньої. Когут, якому грозила смерть од жінки, забув на всю свою небезпеку й очарований танцем Курочки кукурікав до неї весело:

Курочко моя,

Ти — чубатая!

Не тряси так передком,

Передком та ще й задком,

Бо скажу тобі оце:

З тебе випаде яйце.

Коли Когут-катехит міркував, що Курочка залицяється своїми очима, рухами й піснями занадто сміливо до всіх, без найменшого почуття жіночої соромливості та виставляє на велику небезпеку всезвірну мораль, не міг уже довше запанувати над своїми почуваннями й запіяв до неї ось якої:

От, нахабна раз повія!

Тут загине всяка мрія.

Як розпусно все трясеться!

Як безсоромно сміється!

(А на мене то й не гляне...)

О, насіння ти погане!

Кугутові-майбутністові вирвав танок голої Курочки ось яку пісню з горла:

Розкукурічивсь

шлунок мій

Гу, перломутрою

кохання.

Розелектричивсь

в мізку лій

(Од мертвопитлювання).

Безризна Курочко

моя!

Топчу під ноги

Кобзаря.

Оце поезія

моя:

Ніч порскнула

світанком,

Опоросилась

ранком.

Автомобіль

Селом

Співа

псалом.

Бичок у хмарах

замотався.

(А зуб часу

зареготався).

Курочка хвилювала найбільше когута, що позирав на неї закоханими очима. Цей когут не бачив ще ніколи такого гуляння. А що з нього був великий мрійник, то рухи Курочки видавалися йому хвилями, не згідними з його високим поглядами, смішними й неприродними, а навіть і відразливими. Він обернувся до свого сусіда, когута в козацьких шароварах і запитав його голосом, із якого пробивалася журба, непевність і боязнь:

Що за диво, пане-брате?

В мене думка мутиться.

Чи не міг би ти сказати,

Чом вона так крутиться?

Когут у козацьких шароварах йому відтяв:

Круть і верть і верть і круть!

Ось у чім життя вся суть:

Як у всім ідеш на спід,

Лишиш незабутній слід.

Одначе закоханий когут не вдовольнився, здається, цією відповіддю. Він підняв високо голову, перехилив її задумливо набік, прижмурив одне око, а другим почав дивитися на синє небо, неначе сподівався відтіля з’ясування своєї журливої думки. А тим часом, коли він так вижидав відповіді з неба, Курочка глянула дуже солодко-приманливими очима на гордого Когута-козака. Його пишні шаровари відразу захопили її серце й вона заспівала до нього ось яку пісню:

Кудкудак, кудкудак!

Воно так, чи не так?

Ой чари, чари, чари

Ті козацькі шаровари!

Тож той мене розкохав,

Що штани червоні вбрав!

Когут у шароварах запіяв тріумфально на знак побіди над жіночою душею. А закоханий Когут-мрійник нагло прокинувся зі своєї небесної задуми і глянув витріщеними очима на Курочку, на шаровари свого

сусіда й на свої ноги. Побачив, що його тонкі, посідані, порепані негарні ноги не могли мірятися з ногами його сусіда.

"Та невже ж" — міркував він — "уся тайна жіночої любові криється справді в гарних штанах мужчини? Невже моя гарна, глибока поетична душа це ніщо? Хіба вся глибінь моїх почувань, які просто розривають мені душу, це все для неї порох, дим, омана?"

Розчарований, розбитий, розторощений таким жахливим пізнанням жіночого серця нещасно закоханий Когут запіяв із найглибшої глибини зболілої душі ось як:

Як жінку тільки гарними штанами

Вмить розкохати можна до безтями

Прощай, жіноче кодло навісне!

Не здурить жодна жінка більш мене!

О жінко-курко! Вже тепер не диво,

Чом так задком трясеш ти живо:

Цей танок, це живий на все зразок,

Де опинилася душа в жінок:

Вона упала з висоти грудей

Геть на долину у черевний клей

І доти там вертиться, крутиться,

Аж там утопиться, замучиться.

Вже ясне все мені: жіноче серце —

Це лиш бездушне, дряхле, кволе перце,

Що замість линути у духа хмари

Паде розкішно все на шаровари.

Тому з душі моєї наче тінь

Хай щезне жінка раз на все. Амінь.

Коли Курочка скінчила "Голий Танок Життя", багато меценатів танечного мистецтва з когутячої та з іншої породи виявили їй свій намір послати її на свій кошт зовсім безкорисно або за ціну тільки одного погляду її гарних очей до Академії Танцю для повного завершення її танечної штуки. Тільки закоханий когут-мрійник не сказав їй нічого, а лише глянув на неї презирливо й опісля звернув свої очі на небо. Так само когут у козацьких шароварах не обізвався ні словом до неї. Кинув тільки пронизливим оком на неї та дав їй головою знак, аби вона пішла звідти разом із ним. Курочка зрозуміла його мовчазну мову й непомітно вийшла з ним зі збору звірів та обоє пішли у праліс, де під широким листям папороті чекала на них затишна окрема кімната. А що ні сонце, ні жодне створіння не могло їх бачити в гущавині пралісу, то питання, чого вони обоє туди пішли та що могли там робити, треба на жаль оперти лиш на непевному здогаді.

Пісня смерті хору круків

Після "Голого Танку Життя" виступив хор круків, який мав співати "Пісню Смерті". Ще заздалегідь перед почином цієї пісні почали високо над головами звіриного збору кружляти чорноризці-круки, що зліталися

з усіх відомих і невідомих усюдів. Кожний крук уважав себе співаком із божої ласки і членом хору. Здається, що гайвороння всього світу порозумілося межи собою якимось таємними знаками на те, щоб використати сьогоднішню нагоду та дати перед обличчям усього звіриного царства могутній та однодушний вислів своїм почуванням. Безчисленна юрба круків ширяла під небом, а на далекому крайнебі являлися щораз то свіжі віщуни смерті й не було їм видно ні кінця ні краю. Спершу круки напливали воздухом малими окремими громадками і творили неначе невеликі хмарки, від яких падали на праліс і на звірів тіні, що скоро і зловіще мигали через зелень землі та понад голови створінь. А зараз же слідом за тими тінями бігло пасмо срібносяйного сонячного світла, яке, здавалося, хотіло ці тіні прогнати або втопити у своєму блиску. Одначе світло сонця було безсильне супроти щораз більшої тіні, що падала на землю від усе ростучого стада гайвороння. Всі створіння замовкли і позирали неспокійно на темну живу хмару, з котрої доходив на землю глухий зловіщий шум незлічимих чорних крил. Була така тьма-тьменна круків, що майже всюди вгорі щезли сліди ясної блакиті. Немов безмірна похоронна опона повисла в повітрі й відмежила землю від неба. Навіть саме сонце, що спершу де-не-де пронизувало яскраво-блискучими жмутами проміння густу лаву гайвороння, перестало в почутті своєї безсильності боротися далі та сховалося.

Сумерк ночі простелився на верховіття пралісу та кинув холодні тіні на землю.

Якась важка порожнеча розцарилася над пралісом і над звірами та почала усмоктувати в себе ніжний легіт життя, вдоволення й радості. Через голови створінь повз таємними, розвійними, темно-розливними туманами гнітючий сум.

І стало створінням жаль недавніх ясних хвилин сонячного дня й майже в кожному серці обізвалася туга за світлом. Але ніхто не наважився висловити свої почування, бо на всіх ліг якийсь понурий, могутній і невидимий чорний кіготь.

Найглибше хвилювалася душа царя Лева. Це було видно по його очах, які прискали дивним огнем у сторону круків, і по його устах, затиснутих якоюсь одною думкою, що безупинно стукала до його свідомості. Здавалося, що цар Лев ось-ось нагло перерве могильне мовчання природи і всіх сотворінь якимось могутнім словом, котре буде або великим визволенням або тяжким прокляттям.

Збентежені, залякані, стривожені звірі стали здебільшого дивитися на царя, неначе сподівалися від нього полегші у важкій скруті своїх душ.

Але цар Лев сидів, немов кам’яна статуя й тільки його очі зраджували неспокій і кидали раз-у-раз таємними блискавицями.

Нараз один звір роздер глибоку тишу голосом, повним жаху:

"Гляньте! Гляньте! На верховіттях пралісу їде смерть!"

Однак мало хто зі звірів почув останні слова стривоженого звіря, бо якраз тоді хмара круків перервала тишу на небі й на землі голосом, із якого промовляли страхіття, муки створінь і смерть цілих тисячоліть. І неначе гострий хижий дзьоб клювала свідомість сотворінь ось яка "Пісня смерті" незлічимого хору гайвороння:

Ми чорні круки, діти ночі.

Ненависні нам людські очі,

Що мірять синій сонця шлях.

Ми родим бурю, страх і жах.

Наш поконвічний заповіт

Пророчить людям смерті світ.

Хай біль давить їх, як гора!

Хай чорна душить їх мара!

Кра-кра! Кра-кра! Кра-кра!

Ножами, кулями, мечами

Мордується усе без тями

Рід людський всюди по полях,

Містах і селах і морях.

Ми на людей сідаємо,

Їм очі випиваємо.

Хай біль давить їх, як гора!

Хай чорна душить їх мара!

Кра-кра! Кра-кра! Кра-кра!

Лежать, як гори, людські трупи.

Ми чорні круки, всі докупи,

Не вспіли сісти ще на всіх,

А знов шаліє людський гріх,

Знов суне божевільний вир:

Нам буде пир, нам буде жир!

Хай біль давить їх, як гора!

Хай чорна душить їх мара!

Кра-кра! Кра-кра! Кра-кра!

Круки були б іще далі співали свою жахливу пісню смерті. Але цар Лев, по якім було видно, що він у часі слухання цієї пісні ледве стримувався від наглого вибуху, не витерпів уже довше. Глянув угору дуже роз’ярений і голосом, од якого затремтіли всі створіння, крикнув до круків:

"Геть відсіля, пекельне кодло! Не заступайте мені сонця!"

Круки злякалися царського гніву і стали непевно і в неладі крутитися під небом. Тоді цареві Левові прийшов з поміччю його союзний цар Орел, який був лютий на круків за те, що вони перешкодили йому дивитися свобідно зі своїх піднебесних вершин на землю. Він дав наказ своїм підвладним соколам, супам і шулікам очистити надземні простори від нахабного гайвороння й незабаром усі круки щезли, майже без сліду.

Як усі створіння зраділи, коли знов побачили сонце! Воно якраз тепер сперлося своїм долішнім краєм на кучеряві вершки дерев і дуже раділо, що створіння землі дивляться з такою любов’ю та вдячністю на нього. Любило їх дуже та бажало їм бодай ще трошки довше посвітити. Щоб не зайти скоро за дерева, воно стало дуже велике й кинуло на праліс, на звірів і на зелений майдан так багато пестливо-м’якого

жовтого світла, що була справжня розкіш чути й бачити те світло на собі та на постатях сотворінь.

Тай не мало сонце охоти зайти скоро може ще й тому, що було цікаве довідатись, як закінчаться звіринці вечерниці у пралісі.

Після сумерку, суму й жаху, який кинула на природу й на сотворіння хмара круків, здавалося звірям, що благословенне сонце напрочуд гарно відродило природу і їх самих, так розкішно, любо й легко стало їм на серці й така краса, радість і щастя наповнили їм душу.

Здається, що ще ніколи небо не сміялося так приязно до створінь. Над самими головами звірів глибока блакить неба покрилася блідо-рожевим сяйвом, а на заході далеко довкруги сонця ціле небо палало в дивнім самоцвітнім огні.

Крізь верхів’я дерев сонячне проміння намагалося продертися всередину гущавини, немовби хотіло розкрити глибоку тайну пралісу. Тонесенькими й довгими золотими голками воно пронизувало густі сплети гілля й листя, чародійно-огненними стовпами спиралося на поморщену кору грубих пнів і блискучими жовтими хвилями заливало то тут, то там непроходимі вічні нетрі. Сірі тіла тисячолітніх дерев і свіжа зелень ростин, як молоко білі квіти, мовчазна глибінь сумерків у пралісі, а на всьому тому могутня таємна струя сонячного світла — все те дало якусь одну величну світляну мережанку, якої уява і в райському сні уткати не в силі.

Якась незбагнута, безконечно глибока сонно-мрійна задума спливала на душу від цих сонцем купаних нетрів пралісу.

В цій величній святій домівці знімалася мрійно-розвійним видінням тонесенька, ніжна, ледве помітна світляна пряжа, неначе чародійне сонно-срібне павутиння, мережане зі сонця, з вечірнього леготу і з цілющих пахощів незлічимих листків і квітів. І здавалося, що там — у

затишній тіні одвічних дерев, між таємно дрімучим гіллям, на ніжних пелюстках квітів, над пучками запашного моху, пещеного перлинами роси, на промінно-розмріянім павутинні сонячного світла, на задуманім лоні сонно-мовчазних сумерків здіймається сам великий Дух усього творіння, щоб там розгадати вічну загадку всебуття, яка і йому самому може темна.

Почувалося, що душа освободилася з кайдан тілесної тюрми, покинула десь далеко за собою світ болю, приниження і сліз, і стала тут на лоні пралісу квіткою, яку цілує промінь сонця і вмиває сльозою радості животворна роса. І сині смуги неба, що просвітлювало крізь кучеряве верховіття, кожне дерево, кожний листок і кожна квітка і все чародійне таємне мереживо незбагнутих світлотіней у пралісі — все так і говорило до живого створіння:

"Прийди сюди, душе земної істоти! Тільки тут ти зіллєшся з душею всебуття і в силі будеш думати думу вічності".

Соловейкова пісня

Сонце випогодило також обличчя царя Лева, що сидів безперестанно, особливо в часі співу круків дуже нахмарений, неначе якась загадкова важка журба підмулювала його свідомість. Але його ясний настрій тривав лиш коротку хвилину. Незабаром лягла на його лице знов тінь глибокої задуми й невияснимого невдоволення і гніву, так, що звірі не мали відваги дивитися свобідно на нього.

Найуважніше позирав на царя Соловей, котрий мав тепер співати свою пісню. Він один намагався найбільше розгадати загадку понурої царської поведінки. Нагло видалося йому, що він одчув і зрозумів тайну царського неспокою та суму. Заки Соловей виступив перед обличчя звіриного царства, полетів до царя Лева й шепнув йому до вуха:

"Царю! Я знаю, чому твоя душа так безупинно б’ється важкими думками. Ти тужиш за кимось... Ти хочеш його побачити, але його тут немає... Царю! Я своєю піснею прикличу його до тебе..."

Цар стрепенувся. Поглянув з великим зачудуванням на маленьку, непоказну, сіру постать Соловея й не обізвався до нього ні одним словом. Але його очі, здається, так і говорили до Соловея:

"Так? Побачимо..."

Соловей сів недалеко царя на червоній калині, що росла близько темно-зеленої могутньої стіни дерев пралісу. Знав, що він перший раз у своєму житті взяв на себе незвичайно велике й важке завдання. З-поміж листків калини обкинув оком іще раз царя і всі створіння й почав співати. Його пісня падала на душі створінь самоцвітною росою благословенного ранку життя; промінно-мрійним серпанком із таємного позасвіту; осяяним бажанням пригорнути до себе небо й землю.

І плакала Соловейкова пісня невтишимою тугою за кимось далеким і кипіла огненно-пристрасною волею привести його перед обличчя створінь.

Неначе словами промовляла:

Сонце на гори сідає,

В сонній глуші ліс дрімає,

Сходить вечірня зоря.

З поміж листочків калини

Гаєм — розмаєм долини

В далінь блакитню хай лине

Пісня моя!

Цить!

Що десь таємно дзвенить?

Духів землі гомоніння?

Туга одвічня творіння?

Мрійно-розвійне видіння

В серці тремтить.

Пісне моя!

Проміне сонця із раю,

Висланко божа з безкраю

В бурю буття!

Вдень і вночі й раннім ранком

Ясним вітай нам серпанком

В темінь життя.

* * *

Благословенне мовчання

Лісу, лугів і небес!

Чую я скрізь ожидання

Казки таємних чудес.

Як же ж пилинці дрібненькій

Змірити безмір буття?

Де ж мені, пташці маленькій,

Вичерпать море чуття?

Мамо-природо моя!

Дай мені полум’я слова!

Пісні моєї вся мова

Хай буде мова твоя!

Хай же душею моєю

Тайною глибінню всею

Дума твоя засія!

* * *

* * *

* * *

В гущавині малий струмок

Прозору тінь на дні полоче,

У присмерку з поміж гілок

Там нишком щось усе шепоче.

І слухає його весь бір

І духи гір.

І кида ліс, каміння скель

І з буйністю все молодою

Він мовчазно серед осель

Могутньою пливе рікою.

Аж силу він дасть морю й там —

Загине сам.

* * *

* * *

Усе живе кудись пливе.

Від поколінь до покоління

Таємний клич нас всіх зове

До матері всього творіння.

І всі ми йдем, падем, стаєм —

Чи шлях найдем?

І бачу я орлиний лет,

Блиск радості, перлини суму

І чую я, як очерет

Над водами колише думу —

І кличе скрізь нас Дух один

Ген — до вершин.

На шляху тім рокоче грім

І хиляться під вітром лози

І б’є всіх нас враз хмаровім

І котяться пекучі сльози.

І по лісах і серед піль —

Скрізь плаче біль.

Аж глянь: весь вир десь прошумить

І на землі аж до безкраю

Заблисне знов небес блакить

І радощі весняні маю

І сонце сяєвом своїм

Засяє всім.

* * *

Цвітуть квітки розмріяні

Цілує їх весна росою

І сплять верхи, леліяні

Імлою синьо-світляною.

Від пралісу кладеться тінь

У далечінь.

Вгортає світ, мов чар, глуша,

На тихий сон вже вечеріє —

Чому ж лише моя душа

Все тужить так, співа і мріє?

І чує шум таємних крил

Надземних сил?

О, сонце і блаките зір,

Чудовий мій ти ясний світе!

О, сумерку долин і гір

І всі живі природи діти!

Мій спів для вас на вічний час:

Люблю я вас!

Хай голос мій небесних мрій

Вам душу все і все цілує,

Хай вам, брати, як чародій

До Духа шлях усе простує!

Хай вас до всіх життя обнов

Веде любов!

Для себе всім загинути

І в Духові всього творіння

Любов’ю всім поринути —

це наша ціль і призначіння.

Життя — любов, мета життя —

Це Дух буття.

* * *

* * *

* * *

Браття кохані! Думи весняні

Сковує ледом туга мені.

Марно шукаю, марно блукаю

З краю до краю у далині.

В нашому зборі, ах, душі хорі —

Глумиться з всіх нас злоба і тьма —

Де незабутня, де ця могутня

Дивна істота? Чом тут нема?

Хай чари пісні вб’ють сили злісні

І до безодні шлях рознесуть!

Хай через бори, гори і море

Дивну істоту тут приведуть!

Думка болюча, туга жагуча

Рветься зі серця, як в’язень з пут —

О, Духу земний, ясний і темний!

Кличу до тебе: стань тут на суд!

Як у безодні, гади холодні

Повзають шляхом твого чуття.

В дикому вирі в світу безмірі

Ти йдеш як демон всього буття.

Думи весняні, мрії світляні,

Тугу за раєм ти сотворив.

В небо безкрає геній твій сяє,

Тайна істото, ти — диво див!

У твоїй груди борються блуди,

Пекло і небо діл твоїх зміст.

Небо руйнуєш, пекло будуєш,

З пекла до неба знов мостиш міст.

Всі діти земні, всі сили темні —

Перед тобою світ весь тремтить.

Ти без утоми здер з неба громи,

Думкою міриш ясну блакить.

Навіть не дасться змірити щастя,

Як тобі в серці сонце сія.

І незабутнім Богом могутнім

Стане в цю хвилю сила твоя.

Як непоборна пристрасть потворна

Вб’є тобі в серці ясну любов,

Ти сатаною все бродиш тьмою,

Морем огненним ллєш братню кров.

О, наблизися, тут появися,

Геть отрясися з боязни пут.

Кличе болюча туга жагуча

Мами-природи: "Стань, сину, тут!"

Хай на створіння йде просвітління,

Всі хай побачим сонячний шлях!

І од страждання і всепрощання

Йдім до кохання в нових серцях.

* * *

* * *

Він

І Він явився.

Непомітно, коли всі створіння переживали у своїх душах чародійний гомін почувань, які зродила й воскресила пісня, поволі, без гомону, наче тихесенько плив повітрям, як сонно-мрійне видіння, станув перед обличчям царя.

Стояв перед ним супокійно, непорушно, як зачарований.

Подивився кругом себе на безліч сотворінь, опісля його зір поклався на очі царя Лева. З очей цієї нової істоти сяяло ясними промінням Найглибше Страждання, Найвища Мудрість і Надземна Любов.

З обличчя царя Лева було видно, що він зацікавився, а може навіть утішився появою нової істоти перед ним і Найвищим Судом дітей природи. Однак він миттю здушив у собі свідомо ці мимовільні почування і впер свої очі в очі нового створіння з виразом царської поваги й суворості, а навіть із проблисками ледве помітної ворожості. Цар Лев був певний, що він своєю володарською величчю, а перше всього непоборною силою та прошибаючим огнем своїх очей приневолить нову істоту покоритися йому і всім йому підвладним сотворінням та припасти чолом до землі перед його престолом. І з тієї причини цар Лев підняв гордо й самопевно свою величну голову й почав пронизувати, прошибати і прямо палити очі нового єства жагучим огнем своєї царської волі.

Настала хвиля незвичайного, ще ніколи небувалого напруження межи створіннями. З великим переляком блукали очі звірів поміж очима царя Лева й очима нового єства й на дні своєї свідомості глухо почували, що в боротьбі цих очей рішиться може доля двох світів: природи та царства цього нового єства, яке їм, звірям, таке чуже, далеке, ними погорджене та їм ненависне.

Без тіні боязні, з повним супокоєм дивилися очі нового єства у два жевріючі вугілля царських очей. Здавалося, що тіла цих обидвох сотворінь застигли, скам’яніли в німім ожиданні, а всі їхні почування, їх життя й думки зосередилися в їх очах на те, щоб у твердому, безпощадному, невблаганному двобою або вийти повним переможцем або згинути.

Вся природа слідкувала з напругою всіх сил чуття і свідомості, з запертим оддихом за боротьбою двох сил. Навіть хрустально-прозоре повітря легесенько захвилювалося. Під його ніжним цілунком почали листочки на деревах тихесенько шепотіти межи собою, а білі головки квітів і билинки зелених трав хиталися з боку на бік, неначе серед великого дивування позирали то на очі царя Лева, то знов на очі нового єства.

Почуття непевності, боязні, тривоги, жаху починало вже тягнутися, здається, в нескінченість.

Нараз нестерпуче, крайнє гнітюче очікування стало розвіватися. Очі царя Лева, з котрих промовляла могутня сила, що їй на ім’я закон природи, почали несподівано заходити опоною непевності і слабості перед новим єством, з очей котрого сяяла спокійна, могутня й велична одна сила, яку створили: Найглибше Страждання, Найвища Мудрість і Надземна Любов.

Стогін і крик тривоги продерся нараз із грудей сотворінь. Бо ото їх могутній володар, цар Лев, затремтів цілим своїм тілом. Опісля нагло заплющив очі та похилив свою буйну голову глибоко в долину перед новим єством і неначе застиг на своєму царському престолі.

А дивне нове єство дивилося все ще так само спокійно й непорушно, й велика ясність і сила плила з його очей.

Незабаром усі звірі слідом за своїм царем Левом похилили голови додолу і здавалося, що вони в німім омертвінні з’єдналися зі слабими билинками і з порохом, на якому вони уклякнули.

Серед могильної тиші почало сонце ховатися за верховіття густих дерев, а з поза його проміння визирало з поміж нетрів і сплітів пралісу тисячними здивованими очима обличчя таємного сумерку.

Вкінці цар Лев прийшов до себе. Підняв голову і знов глянув на нове єство. Але тепер не видно було в його очах ні сліду давнішої гордості, ні бажання покорити дивну істоту напроти себе.

Довшу хвилину він дивився, як сотворіння, що чує коло себе таємну силу вищого від себе єства. Опісля запитав нову істоту голосом, у якому пробивалася пошана, непевність і непоборна цікавість:

"Хто ти?"

Нове єство мовило:

"Я творчий дух у слабім тілі людини"

Сонце поклало лагідний, розмріяно-ніжний серпанок золотосяйного світла на лице й на всю постать людини. Здавалося, що синє небо, верховіття дерев пралісу і маленькі рослини нахилились до людини, щоби слухати серцем і душею її слів.

А творчий дух людини говорив словами:

"Всемогутня сила соловейкової пісні окувала мене чародійними кайданами і привела мене перед твоє обличчя, царю, та перед очі твоїх підвладних. Я радію, що станув перед незлічимою громадою створінь матері-природи. Думаю, що тим легше доведеться вам уволити мою волю, замкнуту в моєму проханні:

"Братя звірі! Убийте мене!"

Зачудовані такими несподіваними словами, звірі підняли голови та позирали з недовір’ям і схвилюванням на людину, а цар Лев запитав її з ознаками дивно-ясного спочуття в очах і в голосі:

"Чому?"

Людина говорила:

"Я загубив віру в людину і в доцільність усього буття. Як неможливо бачити без ока, так неможливо творчому духові жити без світла віри.

Людство котиться стрімголов у темні челюсті самознищення і смерті. Над усім творінням зависло прокляття і тьма загальної злочинності та божевілля. Синє небо, зорі, сонце й місяць — це тільки слабенькі, марні іскри, які існують на те, щоб очі живих істот бачили ясно всю безмірну безодню всесвітньої темряви. Вони для того світять, аби люди бачили на власні очі безкрає цвинтарище, яке вони викопали самі для себе й могли собі глянути в очі та сказати одні одним:

"Які ми малі, ми — люди! А який безконечно великий наш упадок і людська нікчемність наша!"

Безмірний синій небозвід зі всіма небесними світилами, з землею в середині і зі всіма живими єствами наверху — це ніщо інше, як та сама водна банька, що випадково повстає на те, щоби блиснути на мить і зараз же приснути й розвіятися в безвістях нічогості.

* * *

Велика тайна дала моєму батькові силу налити моє серце добром і вложити в мою душу талан.

І вирядив батько мене, маленького, в далекий світ.

На розпутті життя, на шляху до сонця, поклав свою мозольну руку на мою голову і благословив мене.

"Пізнай, сину, правду і пусти її проміння на мене й на всіх людей".

Як листок од дерева, так одірвав мене невідомий вітер життя від батька і поніс мене назустріч невідомим стежкам майбутності.

І в мандрівці життя я побачив безмірні шляхи до світла і змірив усі безодні тьми і страждання.

* * *

Я пізнав усю безсильність людського духа.

Людська свідомість — це в’язень, який карається в тюрмі, що їй ім’я: голова.

Думка хоче огорнути собою вічність, а сама замкнута в маленьку клітинку.

Розірвеш ту клітинку — згинеш.

Не розірвеш її — вічним в’язнем будеш.

* * *

Мій добрий батьку! І сам ти не знав, що твій ясний заповіт пізнати правду паде важким прокляттям на мене!

Бо з виру життя і з книг найбільшої мудрості я виніс тільки оцю єдину правду:

Найвище людське знання — це дрібнесенька пилинка серед безконечної пустині незнання.

Це маленький місток, який веде від іскри свідомості та губиться зараз же на її порозі перед темним Океаном Невідомого.

Тому чуття — це вогонь, що спалює життя.

Думка — це лід, який заморожує його.

Ось чому життя — це мука страждання, а смерть — це радощі спокою.

Бо моя думка думає за мільйони створінь.

Та проте вона безсильна.

Моя душа карається стражданнями всього світу.

Та даремні всі мої страждання.

Вони тільки вбивають мене.

* * *

Зневірений, розбитий я тягнув з найбільшим болем тягар марного життя й почав уже падати під ним.

Тоді з темної западні витягнув мене таємно-могутньою силою батьків заповіт.

І влив у мою душу чародійний лік, якому на ім’я: віра.

І з вогню мого чуття, і з холодного хрусталю моєї думки народилася в моїй душі творча сила мрії.

З хаосу буття довкола мене створив мій дух ясний новий світ, у якому безмежній біль обернувся у всемогутню силу думки, огненне чуття в сонячну любов, демон руїни у підніжжя божеського єства.

У світі моєї мрії я найшов щастя, бо відкрив Найвищого Духа.

* * *

Мільйони й мільйони літ лежав Дух буття на хмарах безконечної тьми.

Він був безмежно великий.

Та проте він був безмежно слабий, бо в чорнім лоні тьми він був скований мільйони й мільйони літ сном повної несвідомості самого себе.

А коли після непонятно довгих віків він прокинувся з важкого сну, все ще серед глибокої несвідомості він одчинив очі.

І тоді вперше у всесвітньому просторі серед безмірної ночі блиснуло світло.

Бо світло — це відчинені очі Духа буття.

Всесвітнє світло впало в домівку життя Духа буття як перша іскра його свідомості.

І дивився Дух мільйонами літ панів несвідомий і зачудований на проміння світла своїх очей.

Тоді в Духові народилося перше бажання: хай його очі — світло сяють на віки вічні.

І зрадів Дух буття й мовив:

"Хай буде світло!"

Та хоча світло — несвідомий величний твір Духа, та проте сонце, мільйони зір — це тільки дрібненькі ясні зернятка в безконечнім океані темряви.

Могутній Дух буття, але тьма могутніша від нього.

І почув Дух, що світлом своїх очей він тільки приніс радощі тьмі.

Бо вона побачила у світлі дзеркало, в якім почала з розкішним самопочуттям своєї могутності злобно й залюбки приглядатися, неначе стара грішниця, щоб розкошуватися сама собою.

Але світло показало тьмі її жахливе обличчя.

І тоді розпочала тьма смертельну боротьбу зі світлом.

І боротьба створила в Духові вищий щабель на шляху до свідомості.

І Дух творіння, в почутті всемогутньої сили тьми, створив подібні до себе створіння й почав жити там, де зустрічається зі собою вічне світло його очей зі всемогутнього тьмою: в душах своїх дітей. Там, у цих душах, він оселився на те, щоб разом із ними вести боротьбу проти темряви.

Але тьма прогнала його з домівки створінь або привалила його в їхній душі понурими звалищами злочину й божевілля.

І лежить Дух буття на дні душі створінь, рознятий на хресті всемогутньої тьми.

Він розп’ятий тепер.

Але він живе, він переможе темряву.

Бо крайніми зусиллями перших проблисків своєї волі він запалив душі небагатьох своїх дітей могутньою ясністю свого світла і кличе до них із хреста тьми:

"Борітеся, вибрані діти мої, за мене й за всі створіння. Тільки вашою боротьбою я зійду з хреста і створю вам, мої діти, щастя на землі й сам буду щасливий тільки вашим щастям.

* * *

Я чув, що Дух творіння живе в мені. Ніч не мала сили розіп’яти його на хресті моєї душі.

* * *

Дух зробив мене оруддям боротьби й дав мені огненний меч, якому на ім’я: творче слово.

І коли я з жару чуття, з глибин думки та з серпанку світляної мрії збудував звершений світ, я почув, що я зіллявся з Духом у одне всесвітнє єство живого втілення Щастя, що спирається на двох могутніх силах, яким ім’я: Правда й Любов.

І мовив Дух моїм словом:

"Твоє огненне чуття будить мене все більш і більш із просоння несвідомості; силою твоєї думки росте моя сила в безконечність.

І прийде час, коли я з твоєю могутньою допомогою покорю тьму та зіставлю з неї тільки тінь, аби моє світло могло на ній сперти свої проміння, як спирає воїн свою побідну ногу на груди покореного смертельного ворога.

І як перед мільйонами століть я мовив: "Хай буде світло", так колись я промовлю:

"Хай царює світло!"

Тоді розпадуться двері тьми, за якими лежить найглибша тайна буття.

І запанує між усіма моїми дітьми найвище, вічне Щастя".

Такий світ творчої думки показав я людям.

Кожний подих мого життя я посвятив найвищій меті буття: прогнати тьму з людських душ і помогти розп’ятому Духові буття до перемоги над нею.

Я поклав собі мету: перенести в душі людей світ, який я створив у своїй душі з проміння правди, з перлин краси і з огню щастя.

Але люди, з душ яких тьма прогнала Духа, почали несамовито глумитися з мене й мовили:

"Ти з нас богів робиш! Ха-ха-ха!

Ти — божевільний!

Адже ми черви, що повземо в холоднім намулі землі".

І побачив я, що моє творче слово паде на серця тих людей, як зерно пшениці паде на кремінну скелю.

О, прокляте безсилля творчого духа!

Бо своїм пекельним болем, своїми ясними радощами з позасвітніх висот, своїм віщим словом всеобіймаючої любові, братерства і божества я не міг убити в зародку найтяжчого злочину, якого допустилося людство.

Перший раз од початку всього творіння на землі людство розпалило загально світовий пожар і довгий час роздирало, розшарпувало, вбивало себе безцільно й божевільно. Але в цім несамовитім вирі кривавої боротьби тліла іскра життєвого щастя, бо мільйони людей, які тепер супокійно сплять під хрестами на безмірному цвинтарищі землі, вірили, що вони гинуть за ідею світла і добра. Гарно жити і вмирати за віру у світло навіть тоді, коли ця віра є злудою, самообманом.

Ось чому не страшні всі страхіття світового пожару.

Та найстрашніший час, який настав після всесвітньої братовбивчої війни. Бо коли в великому пожарі мільйони людей боролися з вірою в ясну мету свого змагання, то тепер, у повоєнній сучасності, вся віра щезла, душа погибла, сліди чуття розвіялися, людина скотилася в чорний вир несамовитого нищення, упадку й ганьби. У світовім пожарі все-таки боролася ідея проти ідеї за ідею, тепер бореться світове стерво за стерво!"

При останніх словах людини квіти й листочки на деревах легенько затремтіли, неначе злякалися, що з далекого, їм незнаного світу нагло приповзе до них якесь дивовижне жахіття й дуне на них холодною отрутою смерті.

А людина підняла важко на груди похилену голову й говорила:

"Моє слово губиться в загальнолюдському вирі здичіння, як губиться квітка у глибокому морі багновища.

Ніяка мрія не в силі народитися в серці сучасного людства, бо його пережерла їдь марності й нікчемності.

Ніяка ясна картина не може станути перед очима сучасних людей, бо їх заступила душлива хмара крамарського обманства та брехні.

Не треба теперішнім людям божеського творчого слова.

Їм давай лиш такі словесні виплоди, що їм лоскочуть і скобочуть полові знаряддя.

Найкраща гармонія сучасного людства — це бренькіт брудної мамони, найцінніший ритм — проценти, найсолодші рими — п’яний регіт повій.

Люди прогнали зі свяченої домівки свого мозку духа й посадили на його місце ненажерливого божка на ім’я: баланс. Людська думка обернулася в число, серце у грошеву калитку, чуття в ніж, який ограблює та вбиває брата для низької наживи й жадоби окайданити йому тіло й душу. Земля стала склепом хліба, банком, складом машин, конторою, косарнею, люпанаром, де прокидаються змисли, що роблять колишніх дітей природи холоднокровно жорстокими личманами.

Куди ми йдем?"

* * *

З глибин верховіття пралісу виповзла темно-прозора тінь і легкокрилою хмаркою промайнула скоро понад голови створінь та розвіялась далеко на вечірньому крайнебі.

* * *

"Коли я побачив, що вогонь мого чуття родить лиш іржу ненависті, моє зерно добра марніє серед кукілю людських душ, безтямна розпука обхопила мене, бо нагло я почув, що Дух творіння зник із домівки моєї душі.

Даремно я ламав руки, даремно я тужив, болів, плакав, ридав за ним.

Даремно я днями й ночами благав його, щоб мені явився, молив його, щоб до мене обізвався.

Могильна тиша.

Може Дух творіння умер у мені!

Так, він умер у мені й зіставив мені безмірну глибінь болю і цвинтарну пустку чорної самоти.

І став я безсильною соломкою на розбурханих хвилях безконечної темряви.

* * *

У всебутті царить лиш одна всемогутня і страшенна сила. Її ім’я: закон падання.

Силою цього закону всі світи стрімголов летять у безодню смерті й нічогості.

В цім несамовитім леті великі тіла, мертві й живі, падуть на менші тіла, мертві й живі та роздавлюють, розтрощують їх.

Ось вам закон природи! Ось вам боротьба за існування, сонце, волю, небо, рай на землі!..

Але в тім божевільнім паданні у прірву жах смерті огортає всі думаючі й не думаючі єства.

І щоби припинити розтрощення на дні буття, всі єства, думаючі й не думаючі, почали судорожно чіплятися себе взаємно та крутитися, обертатися одні довкола других.

Крутиться земля, крутиться місяць, крутиться сонце й зорі і всесвіт.

І крутиться сонний Дух творіння.

Божевільний танець смерті перед розтрощенням на дні хаосу.

Ось вам правда, ось вам краса, ось вам щастя!

Ха! Ха! Ха!

* * *

Я, слабенька соломка серед океану тьми, найшов на його розшалілих хвилях другу слабеньку билинку.

І впав я на коліна перед нею:

"Будь мені моїм другом, моїм світом, будь мені моїм єдиним Духом, котрий умер у мені й у всесвіті".

І стала вона дружиною мені.

Але вона не бачила моєї душі, не плакала її сльозами, не раділа її радощам.

Вона була бездушним єством.

Мій важкий біль, мої небесні думи, моє творче слово вона брала на вагу золота.

І промінювала його на блискучі шати, щоб чарувати очі своїх коханців!

Ха! Ха! Ха!

Останні звуки його сміху здушилися в наглому й короткому хлипанні.

* * *

"Нема в мене дружини, немає друга. Умер у мені Бог, умерло все.

Стільки болю й розпуки я вже винести не годен.

Досить чуття, досить думки, досить дитячої мрії!

Все дим, піна, омана, безодня.

Роздерти, розірвати раз на все цю роз’ятрену рану, що ім’я їй: свідомість.

Кінець.

Вічний супокій.

Браття звірі! Молю, благаю вас: Убийте мене!"

Голос природи

З найбільшим скупченням усіх сил своєї свідомості слухали всі створіння слів людини. І здавалося їм, що те людське єство з блідим високим чолом, розритим борознами болю й думки, починає виростати перед ними на таємно могутнього велетня, перед яким усі вони марні пилинки, атоми мраки, розірваної та стопленої світлом сонця. А коли почули слова людини "Убийте мене!", усі створіння здригнулися з небувалої тривоги. Чули, що ніхто з них не буде в силі вволити цю дивну і страшну волю людини. Але якби проти їхнього сподівання який звір зважився вбити цю людину, то створіння були певні, що тоді небо і праліс упали б на них, земля розступилася би під ними та пожерла їх.

А цар Лев був схвильований найбільше зі всіх сотворінь. З його очей і обличчя було видно, що все його пригноблення, з яким він сидів на судовій розправі, розвіялось тепер, а на його місце ступила велика ясність, бо його туга найшла свою мету, а його душа блиснула сяйвом нового пізнання.

Голосом, у якому тремтіло глибоке зворушення, покірна відданість, пошана й любов до цієї людини та журба за її долю, обізвався цар Лев до людини ось якими словами:

"Великий Духу! Ти не умреш! Ти будеш жити! Ти мусиш жити! Люди своєю бездушністю тебе вбивають — ми, звірі, разом із нашою могутньою природою спасемо тобі твоє неоцінене життя, великий сину! Глянь лише довкола себе на матір-природу! Невже розкішно-свіжа весняна зелень листків, квіток, лугів не паде цілющою росою на твою душу? Невже темний праліс не манить тебе могутньо таємною силою до себе? Дивися, як ясне сонце тебе леліє! Як синє небо до тебе усміхається! З поміж тінистого гілля з душі тисячів і тисячів птичок пісні життя й радощів ллються у твою душу! Невже вся та чародійна сила барв, голосів, пахощів, здоров’я, життя й розкошів матері-природи не кличе до тебе:

"Сину! Жий для Духа буття і для всіх сотворінь!"

Найбільші мудреці звіриного царства кинули важкі обвини на людину. Вони говорили правильно. Але вони не вичерпали всієї глибини думки творіння. Я чув це, але не був у силі зміркувати, в чім їх думки й почування були неповні й однобічні. Щойно з твоїх уст, людино, почув я слово Найвищої Мудрості. Тепер я радію, бо я пізнав мету творіння і шлях, яким усім сотворінням до неї змагати треба.

Мої мудреці славили природу як добру й могутню матір. Воно воістину так єсть. Але ні я, ні вони не знали, що й мати-природа не вповні звершена у всіх своїх висотах і глибинах. Щойно ти, глибокий людський духу, відкрив мені й моїм філософам важкі недосконалості природи. Найбільша з них — це те, що ти назвав законом падання, на основі котрого більше тіло роздавлює й розтрощує слабше.

Несвідомо я все почуваю якесь презирство до себе самого, коли я, цар усіх звірів, мушу вбивати своїх підданих на проживлення мого тіла. Не раз мені здавалося, що тоді, коли я їм звіряче тіло, я скочуюся з поваги й величі свого престолу в якусь прірву та перестаю бути царем, а стаю сам огидливою твариною.

Тільки одне природа влаштувала ліпше у звірів, ніж у людей, а саме: закон падання діє у звірів дуже скоро, миттю, так, що слабший звір майже не відчуває довгого конання й мук смерті. Зате в людей закон падання йде культурним шляхом, значить, люди вбивають одні одних поволі й безупинно.

Наслідком того люди вмирають мільйон разів, заки остаточно ляжуть у могилу. Звірі гинуть лиш раз і то навіть майже не знають, коли.

З твоїх слів, людино, я бачу, що всі створіння: і люди в нетрях своєї культури, і звірі на лоні природи скovані кайданами життєвої жорстокості.

Із тієї понурої ночі життя висвободить сотворіння Дух, який промовляє твоєю душею, о, творча людино!

Моїми устами говорить природа до тебе. Моє прохання — це прохання природи. Вона кличе до тебе:

"Жий, найліпший сину творіння й будуй у душах живих істот храм для Духа буття. Помагай своїм творчим словом і ділом Найбільшої Мудрості, Найглибшого Страждання й Надземної Любові покорити Найвищому Духові тьму та запанувати всемогутньо в душі всіх своїх дітей. Однайди тьмою привалену душу людства, а коли ця душа вмерла, воскреси її з мертвих і стань душею вселюдської душі! Тоді ти обернеш безпощадно жорстокий, жахливо вбивчий закон падання в закон святого небесного підйому. І тоді розвіється тьма і стане Дух творіння всемогутній. І настане рай на землі, бо Дух буття й живі істоти зіллються в одне Світляне Єство".

Коли цар Лев сказав ці слова, зійшов зі свого престолу, поклонився глибоко людині та припав перед нею головою до землі й лежав так непорушно.

За царем Левом усі звірі впали на землю.

* * *

І ті самі створіння, що уважали слово "людина" найбільшою образою й ганьбою для себе, лежали тепер марним порохом перед обличчям людини.

* * *

Обнова

Серед глибокої тиші, повної таємної величі, чути було лише легесенький шепіт пралісу, неначе з нього здіймалася ніжно-боязка молитва до Духа всебуття.

А на землі тільки одне створіння не могло запанувати над своїми почуваннями великих радощів.

І висловлювало їх притишеним зворушливим скавулінням.

Здавалося, що сонце зібрало всю свою силу, щоби перед заходом поглянути востаннє сьогодні на створіння на землі.

Воно промостило крізь верховіття пралісу золотий шлях, який запалав огненною рікою проміння і мрії та оповило своїм чудодійним світлом усе єство людини.

Почуття таємної нової сили, досі незнаного здоров’я й небесних радощів влилося після слів царя Лева зі сонячним сяйвом у душу чоловіка.

Він простяг руки до матері-природи та до всіх її дітей і закликав:

"О, сонце, земле, всі живі істоти, браття мої! Я хочу жити, бо ви своєю силою створили найбільше чудо: Дух творіння воскрес у моїй душі! Чую, як він росте в мені і я росту з ним і піднімаюся до нього. О, вічний Духу! Ти розбуджуєш у моїх грудях нову віру в сонце майбутніх поколінь. Ти кажеш мені, що найвища ціль буття: жити для живих істот і підіймати їх до божеської висоти. О, Духу творіння! Ти даєш мені загублену весну молодості й сили.

Із темної могили, в яку біль розпуки поховав моє серце, воскресає моя давня любов і обіймає й до грудей пригортає весь ясний світ.

Люблю вас, усі щасливі й нещасливі діти землі, бо ваше щастя опромінює мені душу, а ваше горе мостить шлях до надземних вершин.

І тому, що вас люблю, я показав вам дзеркало правди, щоб ви побачили всю марність і бездушність дороги, якою ви досі ішли.

Жаль мені всіх істот, яких усемогутня тьма зробила несвідомими знаряддями своєї боротьби з Духом, бо своїм гріхом ці істоти створили собі пекло на землі.

Тільки не жаль мені тих людей, що здушили в собі іскру просвітління, викресану вчорашнім болем.

Вони бояться світла і свідомо бродять у тьмі вини і злочину.

Не можу їх любити, бо вони обернули божеське чуття в вир божевілля, світ у тюрму, життя в пекло.

На хрест, на котрому ще вчора вони самі висіли, цього дня вони братів і цілі народи розпинають.

Нема більшої ганьби над холоднокровно обдуманий, свідомий гріх.

Бо через нього навіть Дух буття мусить каратися на хресті тьми.

Тому прокляття вчорашнім рабам, а сьогоднішнім синам темряви!

О, Духу творіння!

Окрилений твоїм божеським чуттям я піду назустріч понурій ночі буття!

І буду кресати кремінну скелю людської бездушності.

І крізь ріки крові, крізь вир упадку, злочину й божевілля нестиму та здійснятиму, Вічний Духу, заповіт твоєї Зоряної Волі:

"Хай царює Світло!"

* * *

Вже сонце зайшло й сумерк оповив праліс і землю, коли всі створіння покинули велику поляну.

І знов лягло над усією природою велике, святочне, таємне мовчання.

Тільки верховіття пралісу ледве чутним шелестом і шепотом передавало слова створінь синьо-багровому склепінню небес. А відтіля казка пралісу плила настрічу Вічності.

Рабенштайн-Відень 1921.